

**Attingham Alumni 2007 –
cesta po hradech a zámcích**

Reprezentativní výběr zámeckých sídel, s nimiž jsou účastníci Attinghamské letní školy při svém studijním pobytu v Anglii seznamováni, zahrnuje zámky z různých období, ve vlastnictví různých institucí či soukromých majitelů. Také itinerář cesty zástupců Attingham Trustu paní Annabel Westman, paní Jeannie Hobhouse a pana Gilese Waterfielda (mohli jsme bohužel jen litovat, že nedorazila paní Lisa White, současná ředitelka Attinghamské letní školy, která si krátce před odletem do Prahy poranila nohu), kteří na podzim roku 2007 navštívili Českou republiku, měl za cíl postihnout různorodost stavebních slohů, bohatství sbírek a dochovaného původního zařízení zámků. Při studijních návštěvách v Praze i mimo ni byli hosté z Anglie doprovázeni českými účastníky attinghamských studií, kteří jim byli průvodci i odbornými konzultanty.

Cesta po historii zámeckých sídel začala v Praze, v areálu Pražského hradu, kde si Annabel, Giles a Jeannie měli možnost prohlédnout reprezentační interiéry Hradu určené pro ceremoniální aktivity Kanceláře prezidenta republiky, katedrálu sv. Víta včetně kaple sv. Václava, královskou hrobku, chrámový poklad a historickou expozici Příběh Pražského hradu. Annabel se také zaměřila na historické textilie a návštěvu konzervátorských dílen Pražského hradu, Giles se věnoval studiu obrazových sbírek.

Účastníci Attinghamu z Národní galerie a Umělecko-průmyslového muzea představili anglickým specialistům své sbírky, z pražských paláců jsme navštívili interiéry Valdštejnského paláce a společně jsme měli možnost prostudovat interiéry Arcibiskupského paláce na Hradčanském náměstí, zejména kapli a piano nobile, přestavěné a dekorované za arcibiskupa Petra Příchovského, s cennou sbírkou tapisérií cyklu Nová Indie a hedvábnými tapetami z druhé poloviny 18. století.

První cesta po venkovských zámcích vedla na sever od Prahy. Představen byl zámek rodu Valdštejnů Mnichovo Hradiště s valdštejnskými sbírkami a řadou dochovaných interiérů 18. století, venkovské sídlo knížete Rohanů zámek Sychrov se sbírkou rohánské portrétní galerie i obnoveným královským apartmá a Frýdlant s restaurovanými prostory hradu a autentickými interiéry zámku rodu Clam-Gallasů.

Cesta východním směrem od Prahy nás zavedla na zámek Kačina, vynikající neoklasicistní zámecké sídlo hrabat Chotků navržené saským královským architektem Christianem Friedrichem Schurichem, a poté na soukromou rezidenci Bartoňů z Dobenína v Novém Městě nad Metují s pianem nobile, jež rodina nechala v meziválečném období nově dekorovat ve stylu Art deco. Zámek nás provázal také majitel sídla pan Jo-

sef Bartoň Dobenín a nelze nezpomenout na jeho poutavé vyprávění o osudech zámku i jeho rodiny po 2. světové válce a poté, co byl zámek po únoru roku 1948 vyvlastněn státem. V podvečerních hodinách pak měli naši angličtí hosté možnost prohlédnout si zámek Opočno a sbírky knižecí rodiny Colloredo-Mansfeld včetně zámecké obrazárny.

Jižní kraje naší republiky poskytly možnost věnovat se interiérum takových sídel, jako je renesanční rezidence pánů z Hradce, jihomoravský zámek Telč se svými mimořádně autentickými interiéry, dochovanými sbírkami i novějšími apartmány z doby rodiny Podstatkých-Lichtenstein a jihočeské vévodské sídlo v Českém Krumlově. Mezi jistě nezapomenutelné zážitky pro všechny zúčastněné patřila, vedle interiérů českokrumlovského zámku a unikátního zámeckého divadla se sbírkou originálních rekvizit a kostýmů, večerní návštěva proslulé Románské komory se sbírkou rodinných pamětihodností knižecí rodiny Schwarzenberků. Na anglické reminiscence bylo vzpomínáno při návštěvě zámku Hluboká, jež je již od 19. století důkazem, jak mohla být zhmotněna inspirace a okouzlení z cest a návštěv venkovských sídel v jiných evropských zemích. Svou pouť zakončila attinghamská studijní skupinka na zámku Kratochvíle, který snad nejlépe z našich sídel vystihuje rozšířený název Lusthaus včetně oněch poetických labutí a pávů.

Končím tento stručný itinerář cesty po českých hradech a zámcích v čele s Prahou, hlavním městem království s doporučením, abyste i vy vyzkoušeli tuto „attinghamskou“ cestu, jež může přinést mnohé mimořádné objevné pohledy, nové souvislosti i zážitky.

Eva LUKÁŠOVÁ

Za spolupráci při realizaci studijní cesty zástupců Attingham Trustu děkujeme:

Kanceláři prezidenta republiky a Správě Pražského hradu, Arcibiskupství pražskému, Senátu Parlamentu České republiky, Národní galerii, Umělecko-průmyslovému muzeu, NPÚ – ÚOP středních Čech v Praze – Správě Státního zámku Mnichovo Hradiště, NPÚ – ÚOP v Liberci – Správě Státního zámku Sychrov a Správě Státního hradu a zámku Frýdlant, Muzeu Českého venkova na zámku Kačina, panu Josefovi Bartoň-Dobenínovi, majiteli zámku Nové Město nad Metují, NPÚ – ÚOP v Pardubicích – Správě Státního zámku Opočno, NPÚ – ÚOP v Telči – Správě Státního zámku Telč, NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích – Správě Státního hradu a zámku Český Krumlov, Správě Státního zámku Hluboká a Správě Státního zámku Kratochvíle.

**Nález raně středověkého importu
pravděpodobně z Anglie
ve sbírkách Pražského hradu**

Attingham Royal Collection Studies jsem navštívila v termínu od 2. do 11. září 2007. Jedním z důvodů, proč jsem si podala žádost, byl ten, že pracuji jako kurátor oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu.

Pražský hrad je centrem českého státu více než tisíc let. Stal se sídlem i pohřebišťem nejen pro české panovníky, ale i pro biskupy a arcibiskupy. Zároveň se stal korunovačním místem. I čeští prezidenti zde mají své kanceláře od doby, kdy vznikl v roce 1918 první demokratický československý stát, i později, kdy bylo Československo rozděleno do dvou států: Čechy a Slovensko. A právě srovnání těchto podobných „organismů“, tedy míst, kde vládnoucí dynastie sídlily, mě velmi zajímalo. Samozřejmě vím, že Velká Británie je mnohem větší a má nezávislejší historii, která nebyla zdaleka tolik jako v Čechách ovlivňována okolními státy, takže srovnání nebylo tak jednoduché.

Navzdory tomu, že Pražský hrad je největším hradním komplexem v Evropě s vynikající architekturou, jeho sbírky odrážejí skutečnost, že když po českých vládnoucích dynastiích usedli na trůn Habsburkové, vybrali si jako svoji rezidenci Vídeň. Mnoho památek, které dříve byly v Praze, je tak nyní umístěno ve Vídni – například české královské žezlo a jablko. Právě proto jsem v londýnských a dalších palácích nebyla překvapena při zhlédnutí mnoha velkolepých a bohatě nainstalovaných místností, shromažďovacích sálů a kaplí s unikátní obrazovou galerií, jejichž architektura a vybavení odrážejí anglickou historii i současný život královské rodiny. Pouze jsem byla trochu udivena tím, že se zachovalo poměrně málo památek z období raného středověku a středověku vůbec. To znamená, že k pokladu českých panovníků (též darovanému Metropolitní kapitule u sv. Víta), přestože prošel mnoha požáry, rabováním, odprodeji a dalšími peripetemi, byl osud o něco milostivější než k podobnému pokladu anglických králů.

Vzhledem k mé specializaci na nejstarší historii na mě pravděpodobně nejlíbivější dojem udělala návštěva Westminster Abbey, místa, kde byli pohřbeni angličtí králové, aby tak byli co nejlíže hrobu Edvarda Vyznavače. Tutéž paralelu představuje na Pražském hradě bývalá rotunda, později bazilika a nakonec katedrála sv. Víta, jejíž centrem vždy byl relikviářový hrob sv. Václava. Hroby našich panovníků proto byly umístěny poblíž něj. Dalším výjimečným zážitkem se pro mne stala návštěva Westminster Hallu.

Navzdory skutečnosti, že se v Čechách dosud věnuje poměrně malá péče zámeckým zahradám, bylo pro mě též inspirující a příjemné – zejména díky krásnému počasí – vidět v panovníckých rezidencích mnoho krásných zahrad, které jsou budovány s velkým entuziasmem a odbornou erudicí.

Stejně tak bylo zajímavé sledovat, jak se panovníká ceremonie, přímo i nepřímo patrná na každém kroku, vytvářela během staletí a jak je dodržována i dnes.

Vím, že tato skutečnost s malými odlišnostmi je společná pro všechny evropské panovnické rodiny. Pro mě však bylo překvapující, že český prezident a jeho kancelář dodržuje panovnickou ceremonii v podstatě dodnes.

Velmi cenné pro mě byly informace o požáru Windsoru v roce 1992. Takové neštěstí se může stát kdekoliv a samozřejmě hrozí také na Pražském hradě. Dovedu si tedy představit, jak je důležité nepodcenit ochranu proti ohni a mít dobrý evakuační plán. Dále jsem se též zajímala o konkrétní restaurátorské zásahy a restaurování obecně. Z toho důvodu se pro mě stalo přínosným studium expozic a prezentace jednotlivých objektů. Obecně vzato, snažila jsem se zapamatovat si co nejvíce informací, které bych využila při své práci na Pražském hradě.

Na Pražském hradě působím především jako kurátorka textilních sbírek. Vzhledem k mému pobytu v Anglii pro mě bylo milým překvapením, že se podařilo ve sbírkách Pražského hradu identifikovat velmi starou památku, která pravděpodobně z Anglie pochází. V chrámovém pokladu katedrály sv. Víta se nachází soubor předmětů z hrobů pražských biskupů v ochozu katedrály. Obsahuje textilie, boty, berlu, nůžky a nápisové destičky. Tyto památky se dnes nacházejí ve fragmentárním stavu, takže většinou již nelze určit jejich původní tvar. U textilií je možné jen v několika málo případech rozeznat, zda původně byly například mitrami či pontifikálními punčochami. Mezi zbytky pěti biskupských střeviců patřil ten nejstarší pravděpodobně biskupu Šebířovi. Unikátní je v tom, že nebyl kožený, ale látkový a vyšíty technikou, která nebyla v našem prostředí dosud doložena.

Šebíř byl jako pouhý kaplan knížete Oldřicha vysvěcen na biskupa v roce 1031. Kronikář Kosmas zapsal historiku o tom, že Šebíř uměl Oldřichovi připravit jeho oblíbenou pochoutku, a sice ocas divokého kance. Za to se mu panovník odvděčil právě biskupským úřadem. V roce 1039 se Šebíř s knížetem Břetislavem účastnil válečného tažení do Polska. Spolu s knížetem přednesli nad ostatky sv. Vojtěcha v hnězdenské katedrále dlouhou řeč, ve které se věnovali nešvarům tehdejší společnosti. Do Prahy byly tehdy odvezeny ostatky nejen biskupa Vojtěcha, ale i jeho nevlastního bratra, hnězdenského arcibiskupa Radima, Pěti bratří a velká válečná koňst. Biskup Šebíř zemřel 9. prosince 1067 a byl pohřben právě ve svatovítské bazilice.

V roce 1374 na příkaz císaře Karla IV. nechal kronikář a stavitel chrámu Beneš Krabice z Weitmile přenést ostatky všech pražských biskupů do nově postaveného chóru gotické katedrály. Kanovník ve své kronice poznamenal, že do nových hrobů vložil nápisové destičky se jmény všech biskupů. Jistotu však měl pouze u osmi jmen, jména ostatních nadepsal „podle mínění a sdělení jiných“. Jméno biskupa Šebíře se bohužel vyskytuje ve druhé skupině, u níž jistota nebyla.

V tomto stavu setrvaly hroby pražských biskupů až do začátku 20. století. V rámci dostavby katedrály byly hroby v roce 1928 otevřeny a jejich obsah prozkoumán. Ve stavebním deníku Kamila Hilberta se k Šebířovu místu posledního odpočinku vztahuje tento zápis:

„Severus. Jen hromádka popela s málo zbytky kostí, část temena lebky asi 7 cm v průměru. Destička skvěle zachovaná. Nález krásných sandálů s ornamentem.“ Destička i fragment sandálů byly při té příležitosti zakresleny. Po vyjmutí obsahu hrobů přemístil K. Hilbert ostatky biskupů do nových schrán a uložil je zpět na jejich místa v katedrále. Zbytky pohřebních výbav se však již do hrobů nevrátili a byly uschovány v zasklených rámech v chrámovém pokladu.

V roce 2001 byla v konzervátorských dílnách Správy Pražského hradu Šebířova bota konzervována. Při té příležitosti V. Otavská provedla i textilně technologický průzkum předmětu. Dochovaly se pouze fragmenty jednoho střevíce z páru, který byl ušit ze dvou vrstev dnes hnědé hedvábné tkaniny bez vzoru, tkané vazbou, která se nazývá samitum. Všude, kde se dochovaly obě vrstvy tkaniny, jsou otočeny rubovými stranami k sobě. Kraje některých fragmentů jsou dosud částečně začištěné – obě vrstvy tkaniny jsou založené dovnitř a sešité k sobě tak, aby spodní vrstva mírně přesahovala.

Přední díl střevíce zakrýval špičku a nárt nohy. Část zahalující špičku byla zdobena zlatou a stříbrnou výšivkou, z níž se zachovaly jenom zbytky – dvě přední a jedna zadní tlapka stojícího zvířete (pravděpodobně lva) a část jeho hrudníku. Obrisy některých motivů výšivky jsou zdůrazněny hedvábním vyšitou konturou ve stonkovém stehu. Podél podrážky byla tkanina našita na širší stužku tkanou na destičkách. Od části halící nárt byla špička částečně oddělena dvěma trojúhelníkovými výřezy. Ty byly lemované užší stužkou tkanou na destičkách, stejně jako strany jazyka, vyběhajícího středem nártu směrem nahoru až do výše kotníku. Nad trojúhelníkovými výřezy byl vyšit vždy jeden drak. Celým předním dílem od špičky až k hornímu konci jazyka probíhal zlatý proužek s kdysi pravděpodobně našitými stříbrnými ozdobami.

Strany střevíce tvořily zdobené jazyky, které jen částečně zakrývaly nohu. Nevíme, jak dlouhá byla podrážka boty, neboť se nedochovala. Výzdoba dvou jazyků je shodná – palmy tvořící řetězec –, na zbytcích třetího jazyku jsou úponky. Původně byly na střevíci pravděpodobně čtyři jazyky – po jednom s lístky a jedním s úponky na levé i pravé straně boty. Nelze ale určit, který z nich byl blíže ke špičce. Pokud byla podrážka dlouhá, mohly být na každé straně až tři jazyky. Není možné s jistotou říci, zda byly díly střevíce podél podrážky a níže nad ní spojené, či od sebe oddělené. Díl, který zakrýval patu, se nedochoval, stejně tak ani podšívka, pokud jí byl sandál vybaven.

Pontifikální střevíce pocházejí z obuvi – sandálů – nošených ve 4. století v Římě senátory. Církevní využití je doloženo od 6. století, zpočátku však patřilo pouze k výsadám papeže a římských kleriků. Brzy však dostali povolení liturgické střevíce nosit jáhni v Messině na Sicílii i biskupové a jáhni v Ravenně. Jejich tvar se tehdy pohyboval na rozmezí skutečného sandálu a střevíce. Pata a špička byly zakryté, k noze sandál poutaly řemínky. Součástí církevního odění nohou však nebyly jenom boty, ale i punčochy dosahující ke kolenům, nahoře upevněné páskou. Obojí již od počát-

ku patřilo k mešnímu ornátu. Od 8. století liturgické odění nohou nosili již nejen biskupové, ale i někteří kněží v celé Evropě, především opati. Ti však museli získat povolení nosit střevíce a punčochy zvláštním privilegiem.

Přestože liturgické odění nohou bylo postupně povolováno širšímu okruhu duchovních, toto právo nejdříve přináleželo biskupům. Lze to odvodit z ustanovení, že biskup jako nositel evangelia musel být schopen se rychle dostavit tam, kde bylo potřeba šířit a upevňovat křesťanství. Při slavnostní mši byli biskupové do liturgického odění nohou oblékáni před svatou obětí v době přípravných modliteb. Při biskupském svěcení se staly střevíce a punčochy součástí zvláštní ceremonie. Byly oblékány i při procesích a na synodách, avšak ne na Velký pátek či při zádušních mších.

Pro liturgickou obuv se v nejstarší době užíval název campagus, subtalares, od konce tisíciletí název sandalius. V nejstarších českých listinách, psaných latinsky, se ale střevíce obecně nazývají vedle dalších výrazů subtalares, sotulares. To dokumentuje, že vzhled liturgických bot a obuvi, které nosily nejvyšší vrstvy společnosti, se nijak výrazně neliší. Ve středověkém slovníku Bohemář ze 14. století jsou dokonce tyto latinské termíny česky překládány jako škrpál, což dokládá, že pojem církevních a světských střeviců nadále splýval.

Původní tvar sandálů se časem změnil tak, že se starými sandály ty novější od raného středověku spojovalo jenom jméno. Nosily se tři typy:

U prvního vybíhal vpředu svršek a po stranách dlouhé jazyky dosahující ke kotníkům. Jeden jazyk vycházel vždy z patního dílu. Všechny jazyky měly na konci háčky nebo poutka, kterými byla protažena šňůrka upevňující jazyky kolem dokola. Zbytky střeviců tohoto tvaru byly nalezeny například v hrobě biskupa Godeharda ze začátku 11. století (klášter Niederalteich). V Čechách byl tento tvar střevíce nalezen v hrobě biskupa Menharta z 12. století (Pražský hrad, chrámový poklad katedrály sv. Víta) a jako tzv. střevíc krále Vratislava z 12. století je ve fragmentárním stavu uchovávan v kapitulním pokladu na Vyšehradě. Střevíc biskupa Šebíře patřil právě k tomuto typu.

Druhý typ se začal vyskytovat až ve 12. století. Jazyky bot již byly zakrnělé. Prostřední se přetvořil do trojúhelníkového nebo srdčitého ozdobného dílu. Ostatní sice ještě sloužily k upevnění, byly však kratší a užší, zatímco svršek získával po stranách na výšce. Liturgické střevíce tohoto typu se našly například v hrobě biskupa Konráda II. z 12. století (Worms, Paulusmuseum), v Čechách v hrobě biskupa Bernarda z 13. století (Pražský hrad, chrámový poklad katedrály sv. Víta) a další je uchovávan jako tzv. svatováclavský střevíc z konce 12. nebo začátku 13. století v kapitulním pokladu u sv. Václava ve Staré Boleslavi.

Nejmladší, třetí typ sahal až ke kotníkům. Jazyk a řemínky zmizely, vpředu byl pouze krátký průřez, výřez nebo vydutí, které mělo usnadnit obouvání. K výzdobě sloužila nášivka ve tvaru vidlice jdoucí od špičky, která se však mohla vyskytovat i u typu dvě. Do okruhu uzavřených liturgických bot patří například

pontifikální střevice z Castel S. Elia u Nepi ze 13. století (Castel S. Elia u Nepi, poklad parament). V Čechách byl nalezen liturgický střevec tohoto tvaru v hrobě biskupa Mikuláše z Ryzmburka ze 13. století (Pražský hrad, chrámový poklad katedrály sv. Víta).

V nejstarších dobách se nosily liturgické boty černé barvy a punčochy bílé barvy. Tento kánon se začal měnit až ve 12. století, kdy se podle zpráv v inventářích postupně začaly objevovat i další liturgické barvy. Jako materiál se nejvíce používala kůže nebo hedvábná tkanina, která se však někdy potahovala koženým korpusem. Podrážky se vyráběly z kůže nebo z potaženého korku či dřeva. Boty často měly podšívku, která bývala většinou zhotovována z bílé nebo červené kůže.

Většina liturgických střeveců byla zdobena. Nejčastěji se vyskytovaly vyšité či našité motivy úponků či květin, někdy provedených i z proužků pozlacené kůže. Dále zvířata – ptáčci, draci a lvi –, nebo motiv geometrický. Boty se však zdobily i kovovými nýtky, perlami a kameny. K výzdobě sloužily též aplikované boty, průřezy a výřezy.

Vzhled liturgických bot a bot, které nosily nejvyšší vrstvy společnosti a hlavně panovníci, se nijak výrazně nelišil. Dokumentuje to například nález pohřebních střeveců římského krále Konráda II. z 11. století z pohřebiště Štaufů (Špýr, diecézní muzeum).

Na svršku Šebířových bot jsou rozeznatelné zbytky jemné výšivky zlatou a stříbrnou nití. Rostlinné motivy – palmy a úponky – vyšité na Šebířových sandálech jsou známé od antiky, jejich kolébkou byla především Přední Asie. Podobný dezén najdeme v mnohých iluminovaných rukopisech i v uměleckém řemesle 9.–11. století. Na liturgických botách byla úponka častým výzdobným prvkem, například na botách Arnolda I. z 12. století (Trevír, diecézní muzeum).

Na Šebířových střevecích byly dále vyšity postavy draka a zřejmě lva. Vnímání zvířat ve středověku přetrvávalo z antiky, zvířata byla především nositeli určitých morálních vlastností. Základem pro jejich pochopení bylo dílo Physiologus, sepsané mezi 2. a 4. stoletím, které vykládá zvířata podle citací z bible. Lev i drak hráli většinou negativní roli, kterou můžeme odvodit od znění Žalmu 91, 13 „...po lvu a bazilišku chodití budeš a pošlapáš lvíče a draka...“ Lev však jako představitel říše zvířat mohl hrát i pozitivní roli. Potom by se spojení draka a lva dalo interpretovat jako souboj dobra se zlem.

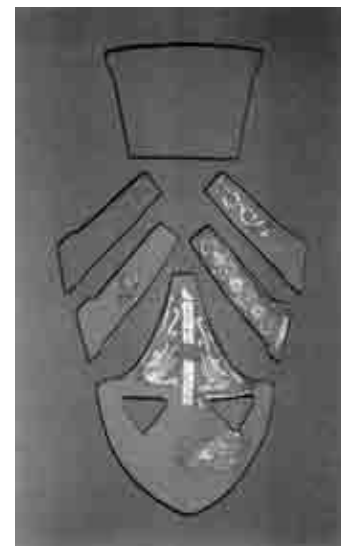
S výtvarnými analogiemi ke způsobu podání zvířat, především k zakroucenému ocasu draka, se setkáváme zejména v severském raně středověkém umění, například na vlysech umístěných na stěnách lodí v katedrále Notre-Dame v Bayeux z 12. století. Motivy draka najdeme také v iluminovaných rukopisech, například v Evangelii pocházejícím z Trevíru z doby okolo roku 1000 (Manchester, John Rylands University). Draka se zakrouceným ocasem však nalezneme i na textilích, například na výšivce z Bayeux z 11. století, pocházející z Anglie (Bayeux, Muzeum tapiserie). Nalezneme jej například i na pontifikálních střevecích z 12. století uchovávaných v Muzeu Cluny (Paříž, Musée Cluny).

Výšivka na Šebířových střevecích byla provedena stehem, kdy svrchní nit, většinou zlatá či stříbrná s hedvábnou duší nebo barevná hedvábná, byla kladena na líc a do rubu stažena očkem spodní nitě. Na líc se vracela stejnou cestou, takže povrch výšivky byl hladký a nenarušený. V angličtině se tato technika nazývá underside couching, v němčině versenkte Anlegetechnik. Přesný překlad do češtiny dosud neexistuje. Pro potřeby tohoto článku tedy použijeme výraz technika kladené zatahované nitě. Přednost této techniky spočívala vedle nenarušeného povrchu především v tom, že množství jemných smyček procházejících dolů, které byly na každé kovové niti, umožňovalo větší ohebnost výšivky.

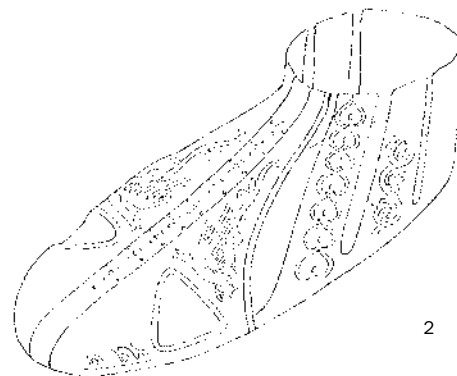
Technika kladené zatahované nitě tvořila vedle dalších stehů základ výšivací techniky nazývané Opus anglicanum. Její počátky se datují do anglosaského období. Zřejmě ji vyvolaly požadavky na lacinější vzorované tkaniny, neboť do Anglie se tehdy dostávaly pouze drahé importy z Asie a Předního východu, zhotovované na tažném tkalcovském stavu, který Evropa neznala. Výšivkou se mohly tkaniny zdobit, aniž bylo tohoto složitého stavu zapotřebí. Z 11. století se nám například dochovaly dva hedvábné fragmenty se lvy, gryfy a listovým ornamentem vyšité pozlacenou nití technikou kladené zatahované nitě. Pocházejí z hrobu biskupa sv. Wiliama z Carilefu z 11. století (Durham, pokladnice katedrály). Ve 12. století se Opus anglicanum rozvinulo do nejvyšších forem. Svěho vrcholu pak dosáhl ve 13. a 14. století. Liturgický střevec připisovaný biskupu Šebířovi tedy mohl být vyšit v 11. století kovovou nití, importem z Předního východu, na tkaninu dovezenou z Byzance či Předního východu v Anglii.

Nejstarší doklad techniky kladené zatahované nitě se však nachází na sáčku na relikvie z konce 10. století (Norimberk, Germánské historické muzeum). V něm byly pravděpodobně uloženy části kříže, dar císaře Oty III. Bernwardu z Hildesheimu v roce 993. Korpus sáčku tvoří hedvábné samitum. Na jeho přední straně vidíme bohatou zlatnickou výzdobu, která je spojována s vyhlášenou dílnou působící v Trevíru za arcibiskupa Egberta. Na zadní straně sáčku je technikou kladené zatahované nitě vyšit dvojitý kříž, z jehož podstavce vybíhají směrem nahoru úponky. Další úponky, velmi podobné úponkům na Šebířových střevecích, jsou vyšity i po stranách váčku. Lze se tedy domnívat, že Šebířovy biskupské střevice mohly být vyšity v 11. století i v západní Evropě, snad v Trevíru. Ve zdejší arcibiskupské skriptorii vznikl mimo jiné i evangeliiář, dnes uložený v Manchesteru. Na jedné z iluminací nacházíme motiv úponků, palmet i draka, tedy výzdobné prvky vyšité na Šebířových střevecích. Náš biskup mohl liturgické boty získat na církevní synodě v Pávii v roce 1046 jako dar od trevírského arcibiskupa, se kterým se tehdy setkal.

Technika kladené zatahované nitě se však používala i na Sicílii, kde je doložena až ve 12. století. Sicílii získal v roce 1062 normanský kníže Roger I. Výšivky zde byly velmi oblíbené. Jejich nejreprezentativnější příklady představují korunovační plášť, tunicela, alba, rukavice, boty, ponožky a pás, datované do 12. a 13. sto-

1

2

3

4

Obr. 1. Fragments střevice biskupa Šebíře, stav po konzervování. (Fototéka Pražského hradu, foto J. Gloc)

Obr. 2. Rekonstrukce tvaru střevice biskupa Šebíře. (Kresba V. Otavská)

Obr. 3. Způsob provedení výšivky na střevecích biskupa Šebíře. (Kresba V. Otavská)

Obr. 4. Pokladnice katedrály v Durhamu, Velká Británie, textilní fragment z hrobu biskupa sv. Wiliama z Carilefu (zemřel 1096), analogie k výzdobě a způsobu provedení výšivky na střevecích biskupa Šebíře. (Foto Archiv pokladnice v katedrále v Durhamu)

1

2

3

letí. Všechny tyto předměty získali Štaufovci a posléze používali jako korunovační ornát římských králů (dnes Vídeň, klenotnice). Je na nich použita i technika kladebné zatahované nitě. Z toho vyplývá, že nemůžeme zcela vyloučit ani to, že Šebířovy liturgické střevíce byly vyšity na Sicílii. Výtvarné obdoby motivů draka, lva, palmety a úponků se zde totiž také vyskytují. Potom by ale tzv. Šebířovy střevíce byly pravděpodobně o něco mladší a patřily jinému biskupu než Šebířovi. Z popisu přenesení biskupských hrobů z baziliky do katedrály, tak jak nám jej zanechal Beneš Krabice z Weitmile, vyplývá, že jméno Šebíře bylo zařazeno do seznamu těch ostatků biskupů, o jejichž autenticitě měl kronikář určitě pochybnosti.

Jednoznačně se nepodařilo prokázat, kde a kdy byly střevíce na dovezenou tkaninu dovezenou nití vyšity. Nejpravděpodobněji to však bylo v Anglii či v západním Německu – snad v Trevíru. Nelze však vyloučit ani jejich sicilský původ, v tom případě by ale pravděpodobně nemohly být vybavením Šebířova původního hrobu. Boty lze totiž datovat do 11., ale i do 12. století. Avšak ani tyto nejasnosti nezmenšují mimořádnou unikátnost – a to i v celosvětovém měřítku – liturgických střevců pocházejících z katedrály sv. Víta. Dokládají totiž v Čechách do té doby neznámou vyšivačskou techniku, která se k nám dostala s předmětem, který kdysi musel být krásný a jistě nákladný.

Milena BRAVERMANOVÁ

Cesty umění

Titul tohoto příspěvku, zcizený Antonínu Matějčkovi, nás vede přímo k problematice odcizených uměleckých památek a jejich nedobrovolných cest. Příležitostí k zamyšlení je aktuální navrácení několika památek pohřešovaných od 90. let minulého století. Tehdy proběhla nebývalá řada často opakovaně uskutečněných krádeží především v sakrálních objektech. Lupiči odnesli kolem padesáti tisíc památek, což představuje takové ochuzení fondu movitých památek, které snese srovnání s válečným drancováním.

Každé umělecké dílo je v určitém smyslu živým organismem s vlastní existencí a identitou. Vedle častého mechanického poškození je nejzávažnější skutečností v souvislosti s krádeží díla zpřetrhání jeho vazeb k původnímu kontextu. Identita díla je výrazně narušena, ztrácejí se informace o původním místě určení, mizí vazby k autentickému uměleckému celku, ikonografickému programu a pramenné literatuře. Ztrácejí se také další zprávy o osudu památky, například o pohybu díla v rámci sbírek, poškozeních, restaurování a opravách, druhotném použití, v neposlední řadě o významu konkrétního díla v životě člověka a společnosti. De facto se tak umělecký předmět stává torzem.

„Ponorná řeka“ uloupených sochařských, malířských a uměleckořemeslných památek zhruba po deseti letech vynáší mnoho z nich na povrch. Objevují se jako anonymní umělecké kousky na trhu se starožitnostmi. Původem české památky se nabízejí v aukcích renomovaných aukčních síní, na internetové aukci eBay či v prodejnách starožitníků, ponejvíce v Německu a Rakousku. Policie jednotlivých států si vyměňují soubory fotografií uměleckých předmětů, u nichž tuší původ z krádeží. Hledané předměty jsou zase prostřednictvím mezinárodní databáze aktuálně přístupné na internetu. Vyřešené případy ukazují, že i když šlo často o dobře organizované skupiny, které předměty kradly a vyvážely, nedělo se tak z většiny na objednávku, nýbrž záleželo jen na zkušenosti a vkusu zloděje,

Obr. 1. Česká Skalice (okres Náchod), kostel Nanebevzetí Panny Marie, celek kazatelny před krádeží, Severin Tischler, sousoší andělků – Allegorie Charitas, 1738. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP)

Obr. 2. Česká Skalice (okres Náchod), kostel Nanebevzetí Panny Marie, detail kazatelny před krádeží, Severin Tischler, sousoší andělků – Allegorie Charitas, 1738. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP)

Obr. 3. Dieter Sölch (Kriminalhauptkommissar, Bayerisches Landeskriminalamt) při oficiálním předání ztotožněného sousoší andělků – Allegorie Charitas z kazatelny kostela Nanebevzetí Panny Marie v České Skalici. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP)

kteří předmět z kostela odnesl. Poptávka po roztomilém andělkovi shlížejícím ze stěny obývacího pokoje se podepsala na doslova očesaných oltářích.

Pokles cen starožitností tzv. starého umění,¹ kvalitnější zabezpečení kostelů i svozy cenných uměleckých předmětů do depozitářů či expozic muzeí přivodily pokles krádeží. Zklamání ze skutečné hodnoty takového „zboží“ zažívá kromě zlodějí také řada majitelů, kteří podobné kousky zdědili. Poklad po generace schraňovaný často nedosahuje hodnoty ročního, mnohdy ani měsíčního nájmu bytu. Takovéto předměty, pokud nejdou o naprosto raritní kousky, mají tržní hodnotu, jakkoli se může zdát nízká.

Větší problém je stanovit finanční hodnotu uměleckých předmětů, které tvořily nedílný celek s dalšími sochařskými a malířskými památkami. Jaká je cena jednoho prvku takového „gesamtkunstswerku“ a jak vyčíslit znehodnocení díla okradeného o významné kompoziční i významové části? Jak vyčíslit hodnotu

■ Poznámky

1 Sleduji zde dlouhodobý vývoj, který zatím nezaznamenává současný mírný vzestup cen v souvislosti s ekonomickou krizí.

4

5

6

Obr. 4. Cholina (okres Olomouc), kostel Nanebevzetí Panny Marie, hlavní oltář, milostná socha Panny Marie Cholinské, počátek 15. století v barokní adjustaci, detail sochy před krádeží. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP)

Obr. 5. Cholina (okres Olomouc), kostel Nanebevzetí Panny Marie, hlavní oltář, milostná socha Panny Marie Cholinské, počátek 15. století, celek, současný stav po neodborném odstranění barokní polychromie – v policejním depozitáři ve Vídni. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP)

Obr. 6. Cholina (okres Olomouc), kostel Nanebevzetí Panny Marie, hlavní oltář, milostná socha Panny Marie Cholinské, počátek 15. století, detail hlavy Panny Marie, současný stav po neodborném odstranění barokní polychromie – v policejním depozitáři ve Vídni. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP)

oblíbené věci, či dokonce kultovního předmětu, kterému byla věnována zvláštní úcta? To jsou otázky, které souvisí s určením škody po krádeži, se stanovením výše trestu při zadržení pachatele i s náhradou škody při dohledání ukradeného předmětu. Po objevení hledaného díla a právním dořešení jednotlivých kauz se další problematickou otázkou stává rozhodnutí o navrácení díla do původního místa. Často takový návrat totiž není možný. Nedovolují to důvody bezpečnostní, technické ani estetické.

Problematiku odcizených památek můžeme dokumentovat na konkrétních příkladech právě šťastně repatriovaných uměleckých předmětů. V posledním únorovém týdnu byly do České republiky navraceny dvě drobné sochařské památky. Jde o sošky andělků. Nezávisle na sobě byly odcizeny a poté publikovány v mezinárodní databázi hledaných předmětů. Obě plastiky byly objeveny v Německu, identifikovány a ztotožněny ústředním pracovištěm Národního památkového ústavu ve spolupráci s Ministerstvem kultury ČR v rámci programu Integrovaného systému ochrany movitého kulturního dědictví.²

Klečící andělek z kostela sv. Jiří v Hněvčevsi v okrese Hradec Králové pochází ze sochařské barokní vý-

zdoby bočního oltáře sv. Kříže z let 1740–1760. Andělek byl osazen na volutě a se svým rovněž odcizeným protějškem adoroval ústřední výjev Ukřižovaného Krista. Drobné dílko tvořilo nedílnou součást kompozice celku oltáře. Andělek se pohledem obracel k divákovi a symbolicky jej zval k účasti na zobrazeném ději, respektive ke společné kontemplaci. Soška andělka byla nabízena k prodeji ve starožitnostech v Mnichově. Ministerstvo kultury ČR vedlo jednání s držitelem sochy; ten zpočátku požadoval za její vydání částku 3500 EUR, investovanou do jejího restaurování. Tento tzv. restaurátorský zásah byl však zcela neadekvátní a sochu naopak poškodil. Soška andělka byla nakonec starožitníkem vydána ještě v rámci trestněprávního řízení bez finanční kompenzace. Opětovným umístěním andělka na původní místo v oltáři ovšem nedojde k rehabilitaci původního celku. Bez doplnění kopiemi dalších dosud chybějících sošek není možné docílit především původní symetrie a vyváženosti oltářní kompozice.

Zatímco oltář v Hněvčevsi je průměrným dílem regionální kvality, druhá dřevorezba navracená z Mnichova pochází z mimořádně kvalitního celku, který vytvořil moravskotřebovský sochař Severin Tischler³ (1705–1742/1743), jehož dílo připomněla nedávná výstava v Arcidiecézním muzeu v Olomouci. Jde o sochařskou dvojici putti, která byla uloupena z kazatelny kostela Nanebevzetí Panny Marie v České Skalici (okres Náchod). Kazatelnu objednal tehdejší farář Václav Vojtěch Klugar. Roku 1738 byla pořízena za 66 zlatých. V Memorabiliích fary v České Skalici je vzácně zaznamenána i ikonografie výzdoby kazatelny.⁴ Její ambonu zdobili putti se symboly latinského kříže, planoucího srdce a kotvy jako personifikace božských ctností Víry, Lásky a Naděje. V Mnichově byl nalezen jen prostřední výjev, který jeho majitel po ztotožnění bez dalších nároků odevzdal. Charitas, Lásky je představována dvojicí andělků v objetí, s centrálně umístěným planoucím srdcem. Dílo se vrací do vlasti jako torzo, ochuzené o motiv planoucího srdce. Možností je navrátit drobné sousoší na opuštěné tělo kazatelny, ovšem čitelnost

plného původního ikonografického významu bude pro diváka značně omezená.

V lednu tohoto roku byla do vlasti navracena dřevorezba Panny Marie s Ježíškem v náručí z Choliny na Hané. Socha byla pro kostel v Cholině, odkud byla odcizena, zřejmě původně vytvořena. Dochovala se tedy stejně jako výše komentované památky až do krádeže in situ. Cholina je starobylá ves, která v minulosti patřila olomoucké kapitule i premonstrátskému klášteru Hradisko u Olomouce, nejdéle náležela do majetku města Olomouc. Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie je připomínán již roku 1326. Od roku 1637 je doloženo konání poutí k milostné soše Panny Marie Cholinské.⁵ Samotné dílo je podstatně starší. Řezba představuje příklad kvalitní konzervativní produkce krásného slohu přibližně z první čtvrtiny 15. století.⁶ Téměř reliéfní plastika je 120 cm vysoká. Zobrazuje Pannu Marii s Ježíškem stojící na půlměsíci, ikonografický typ Assumpty. Ježíšek v matčině náručí vztahuje obě ruce k jablku v matčině levici. Jeho gesto je symbolickým předznamenáním vykupi-

■ Poznámky

2 Děkuji Mgr. Petru Svojanovskému z Ministerstva kultury ČR za zprostředkování informací o průběhu jednotlivých právních případů.

3 V literatuře se vyskytuje i česká varianta jména Severin Stolař.

4 Martin PAVLÍČEK: *Severin Tischler (1705–1742/1743)*, in: *Průzkumy památek* 13, 2006, č. 2, s. 35–52.

5 František ODEHNAL: *Poutní místa Moravy a Slezska*, Praha 1995, s. 46–47; Helena KOUTECKÁ: *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 58.

6 Ivo HLOBIL, Marek PERŮTKA (eds.): *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, III., Olomoucko, kat. č. 173, s. 278, obr. 173. Hlobil slohově spojuje cholinskou Madonu s vývojem krásného slohu ve Vídni a datuje po roce 1405.

7

8

9

10

telské úlohy Krista. Nejstarší známá adjustace středověké sochy byla uprostřed barokního oltáře, kde významovou rovinu obohatilo pojetí Panny Marie Immaculaty. Středověká Assumpta byla umístěna na sféru obtáčenou hadem. Roku 1719 byly obě postavy korunovány barokními korunami a za hlavami zářila zlatená paprscitá svatozář, vše z dílny olomouckého zlatníka Kašpara Müllera. Barokní oltář byl vyměněn za „moderní“ v druhé polovině 19. století. Centrem oltáře byla opět tato milostná mariánská socha. Novogotický oltář prezentoval barokní podobu Madony, a to s respektem k barokním doplňkům, které s barokní polychromií tvořily nový, nedílný celek. Barokní polychromie byla téměř intaktně zachována. Socha byla odcizena v roce 1995. Její údajní zloději byli sice obviněni, ale pro nedostatek důkazů osvobozeni. Socha však byla nezvěstná a její fotografie byla umístěna v databázi odcizených uměleckých předmětů. Cholinou sochu zachytili rakouští policisté při domovní prohlídce vídeňského starožitníka Alberta Kohlhammera a díky databázi identifikovali její původ v České republice. Starožitník ji dle svých slov v dobré víře

o legálním původu díla koupil od negramotného, již trestaného insbruckého překupníka. Tři roky trvající vleklá soudní jednání starožitníkovi neprokázala trestní odpovědnost. Český stát okamžitě podal další žalobu na vydání sochy občanskoprávní cestou. Starožitník požadoval náhradu škody především za pořízení a restaurování díla. Restaurováním za použití louhovacích procesů byla ovšem zcela odstraněna barokní polychromie a narušena i vrstva torzálně zachované původní středověké polychromie. Proces restaurování byl v rámci soudu nakonec ohodnocen jako proces, který památku poškodil, a náhrada škody nebyla přiznána. Cílem brutální opravy bylo tak spíše zahrazení původní podoby díla než rehabilitace středověkého celku. Navíc byly ztraceny barokní koruny a svatozář. Během soudu v Rakousku byla cena sochy vyčíslena na 95 000 EUR. Po repatriaci se socha symbolicky vrátila do kostela. Slavnostní mši sloužil olomoucký arcibiskup Jan Graubner. Madona byla přinesena do kostela na nosítkách v průvodu za světél svící, neboť kult Panny Marie Cholinské je přes dlouhou nepřítomnost Thaumathurgy v místě úcty

Obr. 7. Úterý (okres Plzeň-sever), kostel sv. Václava, celek bočního oltáře sv. Jana Nepomuckého před krádeží, František Ignác Platzer, socha anděla, 1752. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP)

Obr. 8. Úterý (okres Plzeň-sever), kostel sv. Václava, boční oltář sv. Jana Nepomuckého, František Ignác Platzer, 1752, anděl, detail odcizené sochy před krádeží. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP)

Obr. 9. „UNIKAT LUSTERENGEL EIN TRAUM DER SCHNITZKUNST MEISTERHAFTE ARBEIT“, soška andělka z kostela sv. Štěpána v Malíně v nabídce internetové aukce eBay – po amatérské úpravě jako lustr tzv. norimberského typu. (Foto eBay)

Obr. 10. Malín (okres Kutná Hora), kostel sv. Štěpána, boční oltář Panny Marie, soška andělka, 1711, detail před krádeží. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP)

stále živý. Socha se nyní nachází v Arcidiecézním muzeu v Olomouci. Její stav si vyžadá zásah restaurátora, přičemž bude žádoucí jasně stanovit cíl obnovy, protože se objevují i názory o vhodnosti rekonstrukce barokní podoby. Další možností je také vytvoření kopie pro kostel v Cholině.

Počátkem března 2009 byly nezávisle na sobě objeveny další čtyři odcizené barokní památky.⁷ Jednou z nich je vynikající dřevorezba anděla pocházející z datovaného (1752)⁸ a signovaného oltáře sv. Jana Nepomuckého v kostele sv. Václava v Úterý (okres Plzeň-sever). Na Silvestra roku 1991 zde byla odcizena veškerá sochařská výzdoba oltáře. Dvojice protějškových soch andělů s reliéfy námětů nepomucenské legendy rámovala ústřední niku se sochou světce. Nalezený anděl původně přidržel reliéf se zobrazením dojemného kázání o útrapách mučení,⁹ které předcházelo druhému zatčení světce a jeho shoení z Karlova mostu. Reliéf spolu s pravou paží byl odlomen a dodnes chybí. V díle Františka Ignáce Platzera představuje svatojánský oltář z Úterý příklad zdařilého tvůrčího spojení vlivu Donnerova vídeňského klasicismu s domácí pozdně barokní tvorbou. Mimořádně kvalitní řezba přes současný torzální stav působí výrazným lyrickým akcentem velkorysé kompozice. Podle aktuálního sdělení byl anděl německou policií již zabaven.

Absurdní „mučednickou“ pouť podstoupil andělek z oltáře Panny Marie z kostela sv. Štěpána v obci Ma-

■ Poznámky

7 Vzhledem k tomu, že ve dvou případech dosud nedošlo k zabavení ztotožněných předmětů policií, ponecháme prozatím detaily případů v tajnosti.

8 Oldřich J. BLAŽIČEK: *Sochařství pozdního baroka, rokoka a klasicismu v Čechách*, in: *Dějiny českého výtvarného umění II/2*, Praha 1989, s. 730.

9 Bohuslav BALBÍN: *Život sv. Jana Nepomuckého pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka kněze a mučedníka*, přeložil P. Alfons Samer, Stará Říše 1914, s. 37.

lín (okres Kutná Hora). V roce 1997 byl odcizen s kompletní sochařskou výzdobou oltáře. Andělek z rozvilinového nástavce oltáře byl identifikován v tzv. norimberském lustru, který se objevil v nabídce prodeje na internetové aukci eBay. Úprava pro nový účel si vyžádala radikální zásahy do podoby díla. Původně bíle štafírovaná socha byla opatřena nevhodnou novou barevnou polychromií. Andělovi byly odlomeny obě paže od ramen, namísto původních křídel nasazeny parohy a k levému kolenu připevněna žárovka. Barokní socha anděla v současné adjustaci by byla důstojným exponátem některé výstavy „domáciho“ umění. Naštěstí jde o výjimečný případ. Jednání o vydání díla jsou na samém počátku.

Doufáme, že všechny další kauzy budou bez průtahů uzavřeny a odcizené památky v pořádku vydány, a popřejme všem hledaným uměleckým památkám šťastnou cestu domů.

Šárka RADOSTOVÁ

Císař Karel IV. v křížové chodbě dominikánského kláštera v Českých Budějovicích

Bývalý dominikánský klášter v Českých Budějovicích je nejstarší dochovanou památkou na území někdejšího královského města. Byl založen v roce 1265 současně s městem a budován postupně v delších časových etapách. K vysvěcení klášterního kostela Obětování Panny Marie mělo podle tradice dojít již v roce 1274, výstavba křížové chodby poté pokračovala do poslední třetiny 14. století a další klášterní budovy byly dokončeny až na konci 15. století. V následujícím období prošel klášter ještě výraznějšími barokními a neogotickými úpravami, při nichž ale zůstala zachována jeho základní středověká stavební struktura i převaha gotických architektonických prvků.¹

V letech 1993–1997 proběhlo kompletní restaurování interiéru klášterního kostela Obětování Panny Marie² a v roce 2005 byl zahájen projekt restaurování a zpřístupnění křížové chodby kláštera. Postupný proces restaurování ambitu přinesl řadu nových informací, které zásadním způsobem rozšiřují poznání dějin kláštera, jeho stavební historie i umělecké výzdoby. Další nálezy a jejich interpretace budou v průběhu restaurování křížové chodby nepochybně následovat, v některých momentech se ale kruh poznání již uzavírá s překvapivými výsledky jako v případě nástěnných maleb a architektonických prvků, odkrytých v klenebním poli vpravo od vstupu z křížové chodby do klášterního kostela Obětování Panny Marie.

Sondážní průzkum zde na podzim roku 2006 doložil několik vrstev historických omítek s nástěnnými malbami v různé míře zachování a pod nimi uprostřed klenebního pole zazděný středověký portál. Nejstarší omítková vrstva je provedena jako hrubá exteriérová a souvisí stratigraficky se zjištěným portálem. Jeho ostění je pouze jednoduše okosené a vrcholí štíhlým

1

2

lomeným obloukem. Prostá profilace portálu a souvislost s hrubou exteriérovou omítkou naznačují, že se jedná o stavební fázi z doby po dokončení klášterního kostela, kdy ještě neexistovala křížová chodba, datovaná tvaroslovím architektonických článků a písemnými prameny do poslední třetiny 14. století.³ Tuto stavební fázi by bylo možné spojit s tradičním datem svěcení kostela v roce 1274.⁴

Nejstarší vrstvu zakrývá mladší omítka, související stratigraficky, respektive časově s dostavbou křížové chodby v poslední třetině 14. století. Omítku pokrývájí fragmentárně zachované nástěnné malby s mariánskými výjevy, rozvržené do dvou horizontálních pásů. V dolním pásu vlevo je scéna Zvěstování Panně Marii, vpravo Navštívení Panny Marie a v horní části vrcholí malířská výzdoba obrazem Panny Marie Ochránitelky. Podle formálních znaků a stavebněhistorických souvislostí bylo možné malby hned po odkrytí datovat do poslední třetiny 14. století. Přesnější dataci ale posléze umožnila ikonografická interpretace obrazu Panny Marie Ochránitelky. Ta pod svým pláštěm standardně ukrývá prosebníky – duchovenstvo po pravici a laiky po levici. Postavy prelátů jsou obvyklým způsobem hierarchicky rozlišeny pokrývkami hlav – mnišskou kápí, mitrou, kardinálským kloboukem nebo tíarou – a obdobně u světských postav lze rozlišit knížecí čapku a dvě panovnické koruny. Při bližším pozorování postav vládařů se ale postupně objevily další překvapivé detaily. Především se ukázalo, že tvar jejich korun nápadně připomíná korunu římských králů, známou z řady jiných vyobrazení z poslední třetiny 14. století. Korunovaná postava klečící blíže Panny Marie představuje staršího muže s vousem, mírně zakloněnou hlavou a sepjatými rukama. Za ním klečí druhá postava, rovněž se sepjatými rukama, s obličejem zjevně bezvousého mladého muže. Spojení korun římských králů s dvojicí postav – mladíkem a starším mužem s vousem a typicky nakloněnou hlavou – vedlo posléze k jediné interpretaci: Panna Maria chrání svým pláštěm reálné osobnosti, totiž římského císaře a českého krále Karla IV. a jeho syna Václava

Obr. 1. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, nástěnné malby v severním křídle křížové chodby, nahoře Panna Maria Ochránitelka, dole vlevo Zvěstování Panně Marii, Navštívení Panny Marie, 1376–1378. (Foto P. Pavelec)

Obr. 2. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, severní křídlo křížové chodby, detail nástěnné malby s vyobrazením Karla IV. a Václava IV. pod pláštěm Panny Marie Ochránitelky, 1376–1378. (Foto P. Pavelec)

■ Poznámky

1 K dějinám a stavební historii kláštera viz: Josef WATZL: *Orodovnice před svatyní svatých. Původ a dějiny zázračného obrazu Panny Marie v kostele Redemptoristů v Budějovicích 1410–1910*, Kollej Redemptoristů, 1910; Jiří KUTHAN: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*, Vimperk 1994 (zde i další vyčerpávající bibliografie); Petr PAVELEC: *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, stručný průvodce, České Budějovice 2008; Vladimír DENKSTEIN: *Stavební vývoj dominikánského kostela v Českých Budějovicích*, Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1932, Praha 1933; Pavel VLČEK, Petr SOMMER, Dušan FOLTÝN: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 198–202.

2 K tomu viz Petr PAVELEC: *Nové poznatky o klášterním kostele Obětování Panny Marie v Č. Budějovicích*, in: *Zprávy památkové péče* 56, 1996, č. 9–10, s. 296–305.

3 Západní křídlo pochází podle tvarosloví architektonických prvků ještě z konce 13. století, ostatní křídla jsou morfologicky v zásadě jednotná. Dosavadní literatura je klade do doby kolem poloviny 14. století. Pravděpodobnější je ale jejich vznik až v poslední třetině 14. století, jak naznačují i zápisy z nejstarší budějovické městské knihy. Uvádí se v nich, že 9. října 1382 odkázal Johlnus Muschel dominikánům 3 kopy „pro edificando ambitu“ a 5. srpna 1384 věnoval Václav „od kostela“ půl kopy „pro ambitu claustrii“. K tomu viz Jiří KUTHAN: *Gotická architektura v jižních Čechách*. Zkladatelské dílo Přemysla Otakara II., Praha 1975, s. 180.

4 Podle dnes již neexistujícího nápisu vytesaného nad schodištěm na hudební tribunu byl kostel vysvěcen v roce 1274 v neděli po sv. Trojici, která tehdy připadla na 3. června. K tomu viz Karel KÖPL: *Urkunden buch der Stadt Budweis*, Prag 1901, č. 13, s. 8.

3

4

va IV.⁵ Celá situace navíc umožnila velmi přesnou dataci obrazu mezi roky 1376, kdy byl Václav IV. zvolen římským králem, a 1378, kdy Karel IV. zemřel.

V této době, přesněji mezi 5. a 7. květnem 1378, pobýval císař Karel IV. se svým tehdy sedmnáctiletým synem Václavem v královském městě Budějovicích a vedl zde důležitá jednání o říšských záležitostech. Jednání se účastnila řada říšských knížat, arcibiskup Ludvík Míšenský a přední čeští páni i duchovní, jako například moravský markrabě Jošt, opavští vévodové Jan a Mikuláš, Jan Zhořelecký, pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi, biskup Jan z Jenštejna a další.⁶ Město se na přítomnost císaře a dalších významných osobností jistě připravovalo a je pravděpodobné, že součástí těchto příprav byla také malířská výzdoba nově dokončené křížové chodby kláštera s „portrétním“⁷ vyobrazením vladařů. Obraz Panny Marie Ochránitelky v pohledově významném místě vedle vstupu do klášterního kostela s mariánským patrocinium lze v těchto souvislostech vnímat také jako dobově příznačný symbol samotné ochraňující církve, ale současně také církve chráněné vyvoleným panovníkem, patronem a tvůrcem její nebyvalé prosperity v poslední třetině 14. století. Obdobná portrétní vyobrazení císaře a jeho syna jsou známá pouze z úzkého okruhu památek dvorského výtvarného umění (Karlštejn, katedrála sv. Víta v Praze, Staroměstská mostecká věž). Nejbližší známou analogií je vyobrazení Karla IV. se synem Václavem na Votivním obraze Jana Očka z Vlašimi z doby před rokem 1371. V prostředí královského města se na území Čech jedná o zcela jedinečnou památku, i když je nutné vzít v úvahu pravděpodobně velké množství nedochovaných památek a předpokládat původně mnohem hojnější výskyt obdobných vyobrazení na území královských měst.

Nález zazděného portálu, možnost relativně přesného datování obrazu Panny Marie Ochránitelky a další související stavebněhistorické informace vnesly také více světla do jedné z předcházejících etap restaurování. V roce 1994 došlo na jižní stěně tran-

Obr. 3. Votivní obraz Jana Očka z Vlašimi, detail, před rokem 1371. (Reprofoto z knihy Karel IV. – císař z Boží milosti, kultura a umění za vlády posledních Lucemburků 1347–1437, Praha 2006)

Obr. 4. České Budějovice, klášterní kostel Obětování Panny Marie, nástěnné malby v nice jižní stěny transeptu, starší vrstva s Madonou, klečícím donátorem a sv. Dominikem, 1360–1380. (Foto P. Pavelec)

septu klášterního kostela přímo proti klenebnímu poli s obrazem Panny Marie Ochránitelky v křížové chodbě k objevu zazděné niky, ozdobené nástěnnými malbami.⁸ Malby v nice se zachovaly ve dvou vrstvách. Starší vrstva s námětem Svaté konverzace na čelní straně niky a dvěma sveticemi po stranách byla datována na základě formální analýzy do doby kolem roku 1360 a mladší vrstva s obrazem Piety do doby kolem roku 1400.⁹ Diskuse se přitom vedla zejména o původní funkci nalezené niky a dataci starší malířské vrstvy.

Po objevu zazděného portálu na straně křížové chodby je již zřejmé, že nika v interiéru kostela vznikla zazděním portálu po vybudování křížové chodby v poslední třetině 14. století. Nika byla poté vyzdobena nástěnnými malbami a využívána pravděpodobně jako místo k individuální devoci. Při dataci starších maleb v nice je nyní možné vycházet kromě formální analýzy také ze stavebněhistorických souvislostí. Nika byla vytvořena zazděním portálu při dokončování křížové chodby. To znamená, že dosavadní datování starší malířské vrstvy do doby kolem roku 1360 lze vnímat spíše jako dataci post quem, přičemž formální analýza maleb zásadně nebrání datování v širším časovém rozpětí mezi roky 1360–1380.

Petr PAVELEC

■ Poznámky

5 Na tuto skutečnost upozornil autora textu zdejší kostelník Ing. Míchal, za což mu patří poděkování.

6 Podrobněji k této schůzce viz František KAVKA: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378)*, II.díl, Praha 1993, s. 227.

7 K portrétnímu zobrazení Karla IV. viz například Jiří FAJT (ed.): *Karel IV. Císař z Boží milosti, kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*, Praha 2006, s. 126–128.

8 Alois MARTAN: *Zpráva k první etapě restaurátorských prací v nice na jižní straně transeptu*, Praha 28. 10. 1995, archiv NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích, arch. č. 1612.

9 Viz Petr Pavelec, cit. v pozn. 2.

Ještě jednou k prohlášení nových národních kulturních památek

V loňském čtvrtém čísle Zpráv památkové péče byl otištěn komentář k prohlášení nových národních kulturních památek v roce 2008.¹ Jedním ze tří krajů, kde byla prohlášena jediná národní kulturní památka (vedle Moravskoslezského a Ústeckého kraje), je i Pardubický kraj. Nemíním zpochybňovat prohlášení radnice v Poličce za NKP, ale domnívám se, že v současném teritoriu Pardubického kraje jsou další objekty, o jejichž zařazení mezi NKP by se mělo přinejmenším uvažovat.

Jedná se bezesporu o zámek v Pardubicích. Původně vodní hrad patrně ze začátku 14. století byl přestavěn za Pernštejnů koncem 15. a počátkem 16. století pozdně goticky a renesančně v reprezentativní zámek (na pozdně gotických úpravách se podílel i Hans Spiess); pozdější menší barokní zásahy provedl František Maximilián Kaňka v letech 1723–1724. Zámek je obehnan hradbami, valy a nárožními bastiony. Neméně významná je rovněž architektonická a malířská výzdoba zámku – vedle vstupního sloupového a figurálního renesančního portálu z roku 1529 a k němu přílehlého mostu z roku 1541 s figurálními reliéfy z roku 1543 jsou to velmi dobře dochované malované kazetové stropy a figurální a ornamentální malby na chodbách a v sálech (například Zákon a Milost – alegorie Starého a Nového zákona inspirovaná malbou Lucase Cranacha st., Samson a Dalila z roku 1532, ženský akt Fortuna Volubilis). Nejenže jde o významnou aristokratickou rezidenci předního českého šlechtického rodu s dobře dochovaným a ve své době ojedinělým opevnovacím systémem, ale zámek splňuje asi nejdůležitější kritéria, která určovala výběr – je po rozsáhlé opravě (až na malou část bývalých hospodářských budov) ve velmi dobrém stavu a je opravdu „výkladní skříň“ vlastníka – Pardubického kraje. Zde je nutné se ptát, jaké jsou důvody nezařazení zámku mezi nové

1

Obr. 1. Pardubice (okres Pardubice), zámek. (Foto Vilém Maryška, 2001)

Obr. 2. Choltice (okres Pardubice), zámecká kaple sv. Romedie, klenba. (Foto Zuzana Pykalová, 1997)

2

prohlášené NKP, když ještě nedávno se dost vážně uvažovalo o navržení pardubického zámku i s opevněním mezi památky UNESCO.

Dalším významným objektem, kterému bohužel nebylo souzeno, aby byl vybrán, je zámek v Moravské Třebové, přestože i on splňuje nejen podmínky výběru – byla dokončena rozsáhlá oprava a vlastník (Město Moravská Třebová) nebude nucen v dohledné době řešit další nákladnou rekonstrukci (mimo potřebnou údržbu) –, ale i jeho historická a umělecká hodnota je vysoká. Jsou zde zachovány jedny z prvních dokladů renesance na našem území: původní hlavní portál zámku Ladislava z Boskovic z roku 1492 a mramorové portrétní reliéfní medailony stavebníka zámku a jeho ženy Magdaleny z Dubé a Lipé datované do roku 1495, vytvořené patrně italským sochařem povoláním Ladislavem z Boskovic. Na počátku 17. století, patrně v letech 1611–1616, dokončil vývoj moravskotřebovského zámku Ladislav Velen ze Žerotína. Jeho trojkřídlá, jednopatrová budova s věží a průjezdem ve středu severního křídla, postavená snad italským architektem Giovannim Filippim, je ojedinělou manýristickou zámeckou stavbou z předbělohorské doby u nás. Arkády otevřené do nádvoří jsou vyzdobeny vegetabilními a hlavně figurálními reliéfy inspirovanými mnohdy grafickými předlohami. Přestože zámek prodělal po požáru v roce 1840 určité úpravy, to nejdůležitější ze starého zámku (renesanční brána, reliéfní medailony) a nový, velkolepý manýristický zámek zůstaly zachovány. Proč ani tato významná stavba není mezi novými NKP, zůstává i nadále otázkou.

Rovněž třetí stavba, zámek s kaplí sv. Romedie v Cholticích, neměla to štěstí být zařazena mezi nově prohlášené NKP. V žádném případě by důvodem neměl být stávající stav. Téměř dvě desetiletí trvající soudní spor o určení vlastnictví, který snad byl již dořešen díky velké zarputilosti a cílevědomosti vedení městyse, které nedovoľovalo provádět jakékoliv úpravy, umožní nyní Cholticím zahájit potřebné opravy, a to

n nejen vlastní zámecké budovy, ale hlavně interiéru kaple sv. Romedie. Jedná se o mimořádnou a minimálně ve střední Evropě ikonograficky a výtvarně ojedinělou malířskou a štukatérskou výzdobu provedenou italskými mistry (snad Antonio Nuvolone, Francesco Spazo). Složitý a propracovaný ikonografický program kaple zasvěcené tyrolskému poustevníkovi začíná v lucerně malbami Nejsvětější Trojice a pokračuje přes ctnosti a milosti sv. Romedie, starozákonní scény, znaky církevních hodnostářů, rozsáhlý cyklus maleb z legendy o tyrolském svěťci až po vyobrazení starých sídel rodu Thunů. Většinu maleb s největší pravděpodobností provedl augsburský malíř Johann Steger; některé jsou připisovány Antonínu Martinu Lublinskému. Na klenbových pasech kupole je deset štukových figurálních plastik sloupů církve (sv. Petr, sv. Pavel, čtyři evangelisté a čtyři církevní učitelé) a na stěnách kaple u oken osm štukových figur „kacířů“ (Arius, Šimon Mág, Maní, Nestorius, Jan Hus, Jeroným Pražský, Martin Luther, Jan Kalvín) se svými emblémy. Tento jedinečný skvost postavený asi v rozmezí let 1683–1692 a precizně osvětlený Pavlem Preissem si zaslouží, aby mu byla věnována finanční podpora, ale i náležitá odborná péče jako jedné z dalších NKP.²

Václav PAUKRT

■ Poznámky

1 Jiří KRÍŽEK: *Třešně na památkovém dortu. Komentář k prohlášení nových národních kulturních památek*, in: Zprávy památkové péče 68, 2008, č. 4, s. 324–325.

2 Pavel PREISS: *Muros Dei. Die Thunsche Schlosskapelle des hl. Romedius in Choltic*, in: Der Schlern, 1970, s. 229–236; též: *Thau me construxit, Thau structam sanctificavit, Thau versu ornavit, Thau ossa dedit. Thunská kaple sv. Romedie v Cholticích*, in: Pavel PREISS: *Kořeny a letorosty. Výtvarná kultura baroka v Čechách*, NLN, Praha 2008, s. 176–204, 270–283.

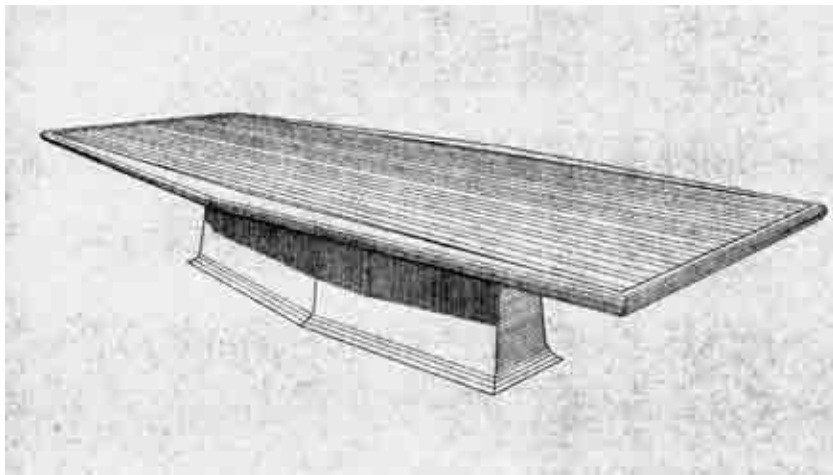
SEMINÁŘE KONFERENCE AKCE

Kolokvium Vysílač na Ještědu – Dilema památkové péče

Ve dnech 10. a 11. března 2009 se v Liberci setkali památkáři, architekti, historici a teoretici architektury nad problémem užívání a ochrany československé architektury druhé poloviny 20. století a především jejího vrcholného díla, ještědského vysílače a horského hotelu. Kolokvium uspořádalo Výzkumné centrum průmyslového dědictví ČVUT v Praze spolu s ústředním pracovištěm Národního památkového ústavu.

Téma poválečné modernistické architektury vzbuzuje v posledních letech zájem veřejnosti. Byly vydány první knihy mapující a interpretující dané období, byli rozpoznáni důležití tvůrci a uspořádány výstavy. Rozhodnutí o památkové ochraně staveb tohoto období lze však sečíst doslova na prstech jedné ruky. Kromě ještědské věže jde o čtyři pražské budovy – Makromolekulární ústav AV ČR na Petřinách, jehož rekonstrukce se stala roku 2002 průkopnickým počinem, sídlo někdejšího Federálního shromáždění na Václavském náměstí, hotelový dům sídliště Invalidovna a nedávno zapsaný obchodní dům Máj, kde se rekonstrukce právě rozběhla. (Brněnský hotel International byl na Ústřední seznam kulturních památek zařazen již krátce po svém dokončení, podobně tomu bylo s restaurací Expo 58 jakožto součástí pražských Letenských sadů, kde však ani památková ochrana nezabránila její devastaci a následně vyplnění kancelářemi). Mnohé další stavby jsou dnes vystaveny nevhodným přestavbám ničícím detailně navržené interiéry i charakteristická opláštění a ani intervence jejich dosud žijících autorů tomu často nezabrání. Skandálním symbolem tohoto stavu se stala demolice libereckého obchodního střediska Ještěd.

Věž na hoře téhož jména byla prohlášena kulturní památkou již roku 1998 a k počátku roku 2006 získala i statut Národní kulturní památky. Město Liberec a později především Liberecký kraj totiž začaly usilovat o její zapsání na Seznam světového dědictví UNESCO, k čemuž je žádoucí nejvyšší domácí stupeň zákonné památkové ochrany. K přípravě úvodní nominální dokumentace stavby, kterou v těchto případech pro Ministerstvo kultury ČR připravuje ústřední pracoviště NPÚ, přizvala Ing. arch. Věra Kučová roku 2007 právě VCPD ČVUT, kde na ní pracoval Mgr. Lukáš Beran. Jako klíčový pro další fungování stavby se tehdy ukázal stav autorských interiérů horského hotelu a restaurace. V rámci VCPD ČVUT proto na objednávku NPÚ během roku 2008 zpracoval Ing. arch. Petr Vorlík, Ph.D., spolu s externími specialisty na staveb-

Obr. 1. Otakar Binar, stůl pro salonek Ještědu. (Plán archiv autora)

ně-historický průzkum nejen obsáhlou pasportizací všech interiérových prvků, standardními instalacemi počínaje a jedinečnými kusy svítidel a mobiliáře konče, ale provedl i rozbor interiérů co do charakteru a míry autenticity a vytvořil také první návrh postupu jejich rekonstrukce. Ředitel VCPD ČVUT PhDr. Benjamin Fragner poté přišel s myšlenkou uspořádat pracovní setkání vyzvaných odborníků s cílem doporučit metodiku nutné rekonstrukce ještědské stavby, ale také postihnout možnosti památkové ochrany staveb poválečné architektury vůbec.

Na úvod kolokvia se prof. Ing. akad. arch. Jiří Suchomel ujal role průvodce po architektuře města Liberce, od 60. let minulého století silně formované právě autorským okruhem SIALU. Pro mnohé účastníky kolokvia to byla poslední příležitost vstoupit do zmíněného obchodního střediska Ještěd, tou dobou již zbaveného svého atmosférického pláště a zbořeného čtrnáct dní poté. Navazující prohlídka interiérů horského hotelu s výkladem autora, akad. arch. Otakara Binara, byla díky vstřícnosti vlastníka věže, společnosti České radiokomunikace, obohacena také o návštěvu technických podlaží vysílače v doprovodu jeho ředitele Ing. Zdeňka Vrby. Druhý den kolokvia byl věnován vyzvaným příspěvkům a diskusi nad šestihodinným stolem v salonku restaurace Ještědu. Památkovou ochranu budovy zde popsal a proces nominace na seznam UNESCO vysvětlil Mgr. Jiří Křížek. Ing. arch. Petr Vorlík, Ph.D., seznámil účastníky s postupem a výsledky pasportizace jejich interiérů. Teoretický výklad stavby na Ještědu představili doc. PhDr. Oldřich Ševčík, CSc., Ing. arch. Ondřej Beneš a prof. Ing. arch. Matúš Dulla, DrSc. Stavbu poznání staveb 50. a 60. let a jejich interiérů se věnoval Mgr. Martin Strakoš. Stanovisko k rekonstrukci interiérů Ještědu vyslovila Johanna Pauly, PhDr. Pavel Škranc přiblížil a interpretoval umělecká díla, která tvoří jejich nedílnou součást.

Svoji zkušenost se zapisováním staveb na seznam kulturních památek výmluvně popsal z pohledu architekta prof. Ing. arch. Miroslav Masák, dr. h. c., a z pohledu historika prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc. Konkrétní problémy, které bude muset rekonstrukce Ještědu vyřešit, závěrem shrnul a popsal Ing. arch. Miloš Solař. Do následné diskuse, moderované prof. Ing. arch. Petrem Urlichem, CSc., vstoupili také doc. Josef Štulc, prof. Ing. arch. Tomáš Šenberger či Mgr. Jakub Potůček. Hosty setkání se stali náměstkyně hejtmana Libereckého kraje, pověřená vedením resortu kultury, památkové péče a cestovního ruchu, Ing. Lidie Vajnerová i dnešní provozovatel hotelu Ještěd a zároveň krajský zastupitel Ing. Petr Beitzl.

Z kolokvia bude připraven sborník, shrnující přednesené příspěvky, obsahující však také odpovědi účastníků a dalších vyzvaných odborníků na anketní otázky týkající se úkolů památkové ochrany horského hotelu a vysílače Ještěd.

Lukáš BERAN

Zpráva o konferenci Obnova památek 2009

Ve dnech 24. a 25. března 2009 se pod záštitou Národního památkového ústavu, Českého národního komitétu ICOMOS a Ústavu památkové péče a renovací Fakulty architektury ČVUT uskutečnila v Praze 9. *konference Obnova památek 2009 – Péče o státní hrady a zámky*. Pořadatelem konference bylo již tradičně STUDIO AXIS, spol. s r. o.

Téma letošního odborného setkání bylo zaměřeno na skupinu významných památek, které jsou zpřístupněny veřejnosti (hrady, zámky, bývalé kláštery i vybrané soubory lidového stavitelství a industriálních staveb), tedy celky do značné míry komplexně dochované v rovině architektury, mobiliáře i okolní krajinné a zahradní úpravy. Vysoká úroveň péče o excelentní soubor našich zpřístupněných památek, charakteristická důrazem na zachování jeho celistvosti a autenticity, vzu-

zuje trvale značný respekt v mezinárodním měřítku, jak dokládá prestiž, kterou v tomto ohledu česká památková péče požívá, a skvěle reprezentuje kulturní úroveň našeho státu. Přesto, nebo právě proto je třeba této části památkového fondu trvale věnovat pozornost.

Konferenci zahájila generální ředitelka NPÚ Ing. arch. Naděžda Goryczková. Jednání prvního dne moderovali prof. Girs a doc. Štulc. Se svými příspěvky vystoupila kromě jmenovaných také řada dalších odborníků (PhDr. Kubů, Mgr. Štoncner, Ing. Schubert, Ing. Pacáková-Hošťálková, doc. Patočka, PhDr. Křížová, PhDr. Cichrová, PhDr. Muchka a Mgr. Svoboda). Texty mnohých příspěvků byly vydány ve sborníku. Na aktuální problémy, dotýkající se této kategorie památek, se soustředila také bohatá diskuse. Pro druhý den konference připravili pořadatelé komentované exkurze s prohlídkami významných, veřejnosti zpřístupněných pražských památek (Müllerova vila, Trojský zámeček, byt Františka Palackého).

Na závěr prvního dne konference schválili účastníci akce jednomyslně text memoranda, který předkládáme, zdůrazňující význam uchování nedotčenosti státních hradů a zámků a shrnující hlavní zásady péče o tuto významnou kategorii památek.

Dagmar MICHOLINOVÁ

Péče o státní hrady a zámky Memorandum

Hrady, zámky a spolu s nimi i bývalé kláštery, vybrané soubory lidového stavitelství a industriálních staveb, které jsou zpřístupněny veřejnosti (dále jen státní hrady a zámky) tvoří specifickou, obzvláště významnou skupinu památek. Tento soubor vznikl postupně, kvalifikovaným výběrem nejceněnějších památek tak, aby v nejvyšší kvalitě reprezentoval bohatství, druhovou pestrost a kulturní význam památkového fondu České republiky. Soubor zahrnuje areály a komplexy budov a k nim patřícího historického vybavení včetně zahrad a parků. Hlavní současnou funkcí těchto objektů je být autentickými doklady historie a kultury. Představují zároveň architektonické a umělecké celky špičkové hodnoty. Tato jejich funkce klade specifické nároky na jejich všestranné vědecké poznávání a vyhodnocování i na takový způsob péče o ně, který průběžně zajišťuje plně uchování jejich kulturních hodnot.

Areály státních hradů a zámků jsou ve velké míře rostlými útvary, vzniklými postupným vrstvením stavebních etap. Vrstevnatost památky je v současné době již plně doceněna jako svébytný zdroj památkové hodnoty. Potřeba jejího zachování je proto trvalou součástí jak ochrany, tak i prezentace památky. S mimořádnou hodnotou a výlučnou rolí státních hradů a zámků v současném životě společnosti souvisí i jednoznačný respekt k jejich dochované podobě a relativní vývojové završenosti.

Součástí výjimečné hodnoty památek této kategorie je integrita celku, vyžadující nejen zevrubné vědec-

ké poznání, dokumentaci a ochranu, ale i prezentaci rozmanitosti, charakteristické pro tento typ památek. Je proto mimořádně důležité respektovat jejich celistvost (včetně integrity majetku v rámci historických hranic areálů).

Je nezbytné, aby prezentace hradů a zámků respektovala nejpřísnější odborná hlediska a směřovala především k uchování věrohodnosti historického prostředí. Úpravy a zásahy motivované snahou o docílení souladu se současnými technickými standardy nejsou žádoucí. Zkušenosti ukazují, že změny i při sebešetrnějším zásahu ochuzují kulturní potenciál každé památky. O to více se negativní dopady projevují v případě památek z tohoto unikátního souboru.

Soudobé pomocné provozy, umožňující funkci zpřístupněné památky, je vždy nutné řešit přiměřeně s určitou univerzalitou a především s vyloučením či omezením rozsahu transformací. Důležité je situovat nové (soudobé funkční) provozní zázemí pokud možno do prostorů již v minulosti adaptovaných (nerozšiřovat na úkor autentických) a při jakýchkoliv úpravách dbát na to, aby i v těchto místech byly omezeny zásahy do konstrukcí (a aby měly pokud možno reverzibilní charakter).

Zodpovědná péče o excelentní soubor mimořádně významných památek je podmíněna ideově i organizačně jednotným přístupem, se stanovením kvalifikované památkové koncepce, založené na vědeckém poznání. Jejím úkolem je zajištění maximální ochrany a uplatnění dochovaných hodnot a garance tohoto cíle (zamezení odborně neobhajitelných, jednostranných a unáhlených rozhodnutí).

Mělo by být samozřejmostí, že při opravách těchto památek by se měl preferovat konzervační přístup. Zodpovědná péče o vybrané významné prvky výtvarné výzdoby, cenný mobiliář či produkty náročnější uměleckořemeslné práce vyžaduje angažování zkušených restaurátorských kapacit. Klíčovou podmínkou úspěšnosti péče je, aby veškeré stavební a řemeslné práce odpovídaly specifickým nárokům na tradiční stavební a řemeslnou výrobu. Tedy aby byly schopny dosahovat výsledků souměřitelných, či alespoň blížících se co do techniky, technologie, užitých materiálů a řemeslné bravury práci těch, kteří památku kdysi vytvořili.

V Praze 24. 3. 2009

Účastníci konference Obnova památek 2009 – péče o státní hrady a zámky

RECENZE BIBLIOGRAFIE

Publikace *Ukřižovaný ze Zašové*

Ondřej JAKUBEC (ed.): *Ukřižovaný ze Zašové. Restaurování 2003–2007*, vydalo Muzeum umění – Arcidiecézní muzeum Olomouc, Olomouc 2008, ISBN 978-80-87149-05-8.

Řada graficky elegantních a textově i fotograficky nadstandardně vybavených brožur týkajících se významných restaurátorských realizací na Moravě, kterou v Olomouci od roku 2004 vydává arcidiecézní muzeum, patří v poslední době k nejpozoruhodnějším projektům prezentace poznávání špičkových historických artefaktů a péče o ně. Po náhrobku Leopolda Egkha, uničovském oltáři, Troyerově kočáru a olomoucké monstranci zvané Zlaté slunce Moravy přišel po zásluze na řadu monumentální nadživotní korpus Krista z trinitářského poutního místa v Zašové.

Publikace, která sloužila též jako svého druhu katalog výstavy prezentující nově zrestaurovanou památku, má velice účelně zpracovaný rozvrh, jehož autoři se neostýchali zabrousit do úvah koncipovaných širě, než nasvědčuje sám titul. Po metodicky pojatém editorově úvodním textu, zabývající se „gotickým“ survivalem a revivalem v umění 16. století, následuje studie Michaely Ottové věnovaná fungování poutního místa Zašová v závěru 17. a v průběhu 18. století. Táž autorka zpracovala důkladnou, středoevropsky zacílenou srovnávací studii na téma sochařských křucifixů počátku 16. století. Všimá si soch ze sedmihradských lokalit Kluž a Sibiu, z kostela Nejsvětější Trojice ve Vídni, jihočeské Bechyně, severočeské Jedlky, západočeského Tachova, dolnorakouského Wachau aj. Neopomíná ani srovnání se špičkovými příklady děl Veita Stosse, Albrechta Dürera či Lucase Cranacha st., přičemž si připouští poněkud heretickou otázku, zda se v Zašové nejedná o barokní nápodobu středověkého díla. Komparativní metodou ovšem dochází k závěru, že zkoumaný korpus pochází z dílny působící ve Vídni kolem roku 1520 či ve 20. letech 16. století. Manfred Koller na tento rozbor navázal kratší, český i německy publikovanou studií týkající se křucifixu uctívaného v původně trinitářském kostele Nejsvětější Trojice ve Vídni a jeho metodicky nešťastného, ale v rámci dobových zvyklostí obvyklého restaurování v roce 1956. Restaurátorka Radana Hamsíková následně podala podrobné shrnutí zjištění, k nimž dospěla restaurátorským průzkumem sochy, a výklad o postupu jejího restaurování v letech 2003–2007. Publikaci uzavírá text Jany Spathové o krajské finanční podpoře restaurátorských realizací na Zlínsku, kvalitní obrazová příloha, soupis literatury a anglické resumé. Uvažovali-li bychom nad danou publikací pouze jako nad precizně zpracovaným knižním počinem, skončili bychom slovy

uznání a chvály, popřípadě výzvou k následování v dalších českých a moravských regionech. Zamyslíme-li se však nad způsobem restaurování dané památky, je zapotřebí kousnout do kyselého jablka a poukázat na zásadní metodické pochybení, které je sice v českém a moravském restaurátorském prostředí obvyklé, že však – v návaznosti na myšlení zakladatelů české restaurátorské školy – není vnímáno jako problém, je nijak neumenšuje.

Obdobně jako v případě jihlavského, tzv. Přemyslovského křucifixu (dnes ve Strahovské obrazárně) restaurátoři Mojmir a Radana Hamsíková provedli velmi důkladný průzkum dochovaných přemaleb a na základě konzultace s památkáři a uměleckými historiky postupně sejmuli a fotograficky zdokumentovali všechny druhotné vrstvy a doretušovali povrch dřevěozby do představy původního stavu. V případě Přemyslovského křucifixu se jednalo o pět odstraněných druhotných vrstev, přičemž byly ponechány prolínající se zbytky dvou nejstarších gotických polychromií,¹ v zašovském případě byly sejmuty čtyři souvislé a jedna lokálně nanesená vrstva, rehabilitována poté byla nejstarší nalezená polychromie, technologicky i esteticky pozoruhodně pokrytá šelakem. Tento postup by jistě měl oprávnění, pokud by odstraňoval jen nátěry opravdu nehodnotné, utilitárně nanesené bez zvláštního estetického a kultovního důrazu (za takové bychom snad mohli považovat tři nejmladší olejové vrstvy). Ovšem zcela jistě tomu tak nebylo v případě výtvarně nanejvýš působivé barokní polychromie. Rytmizovaná malba kapek a stružek krve na šedomodře valérováném inkarnátu vyjadřovala proměny výtvarného názoru i mentality vnímání pašijových motivů. Restaurování tak sice přispělo k poznání původního uměleckého záměru a vytvořilo artefakt vhodný k jednostrannému galerijnímu užití, neochránilo však zásadní část informací spojených s druhým životem památky, jejím barokním uctíváním v prostředí poutního místa a v neposlední řadě dřevěozbě ubralo na tom, co si každá dobrá památka s sebou má dějinami nést, totiž na jejím provokujícím tajemství.²

Martin GAŽI

■ Poznámky

1 Mojmir HAMSÍK, Radana HAMSÍKOVÁ: *Ukřižovaný – zpráva o průzkumu techniky a stavu*, 1994; titíž: *Přemyslovský křucifix z kostela sv. Ignáce v Jihlavě – restaurátorská zpráva*, 1997 (obě zprávy jsou uloženy v Královské kanonii premonstrátů Praha – Strahov). Obecněji k dané památce viz Pavel KALINA, Ivana KYZOUROVÁ (eds.): *Přemyslovský křucifix a jeho doba*, Praha 1998.

2 Blíže Martin GAŽI: *Imagines sacrae, sed restauratae. Ke spektru a praktickému využití historických dokladů o náboženské úctě*, in: Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 16, 2005, s. 97–105; Roman LAVIČKA: *Středověké umění v galerii. Výtvarné dílo, badatelský objekt, nebo předmět kultu?*, in: Sborník z odborného symposia k 55. výročí Alšovy jihočeské galerie (konaného 8.–9. října 2008 v Hluboké nad Vltavou), v tisku.

Architekt 2009/3

Michal JANATA: *Výklad přehlušuje poslední možnost vnímání. Nad publikacemi Břetislava Štorma*, s. 86–87.

Recenze dvou knih vydaných NPÚ – *Základy péče o stavební památky a Mezi žízní budoucnosti a trýzní minulosti* – rekapituluje život a architektonické i teoretické dílo B. Štorma.

Architekt 2009/4

Eva BÍLKOVÁ, Michal JANATA: *Městský dům v ulici Milady Horákové*, s. 4–21.

V rubrice Top realizace je řadou fotografií a plánů představen polyfunkční dům od H. a D. Borákových. Novostavba zaplňující proluku po tzv. Juranově domu v sousedství bohatě zdobených nájemních domů z počátku 20. století je uvedena autorskou zprávou a rozhovorem s autory a stavbyvedoucím T. Maruškou. Následuje zpráva o designu pro dům od M. Říčné a dvě recenze: *Dům v ulici Milady Horákové v Brně* od Karla DOLEŽELA a *Entropie okenního rastru* od Michala JANATY.

Miloš KLEMENT, Tomáš RUSÍN, Petr TODOROV, Ivan WAHLA: *Bytový dům Kopečná*, s. 22–25.

Autorská zpráva s fotografiemi a plány o novém obytném bloku vymezujícím nárožní ulice Kopečná a Leitnerova v Brně.

Olověný Dušan 2009, s. 70–77.

Zpráva o výsledcích studentské architektonické soutěže Fakulty architektury ČVUT obsahuje mimo jiné návrhy zástavby proluky na Ovocném trhu v Praze (jeden z vítězů soutěže T. Beránek a další) a nového komunitního centra na Kampě na místě stávajícího, s lepším využitím.

Lidský život je lemován zdi. Soutěž Xella na téma Pavilon člověka pro ZOO Praha a Dům převozníka, s. 88–91.

Výsledky studentské soutěže pro české a slovenské vysoké školy se zaměřením na architekturu, techniku a umění. Základním úkolem byl návrh nového vstupního objektu do ZOO Praha v Troji a souvisejícího zázemí říčního přívozu, obojí s důrazem na krajinné souvislosti.

Ladislava HORŇÁKOVÁ: *Fenomén Baťa v Národní galerii*, s. 92–93.

Zpráva o výstavě v pražském Veletržním paláci.

Michal JANATA: *Pramen nesnáží při edici pramenů*, s. 100–101.

Recenze knihy Evy Librové *Architekt F. A. Libra. Hrst vzpomínek na otce*, kterou vydala Mladá fronta a Národní technické muzeum v edici Prameny k dějinám architektury a stavitelství. Podle autora jde o memoárovou knihu, nikoli o prameny k architektuře.

Slavné vily Ústeckého kraje: Kotěrova kolonie v Lounech, s. 105–106.

Krátká zpráva o výstavě v Trmalově vile v Praze.

Stavba 2009/1

Nová náves v Dolním Městě, s. 16–17.

Autorská zpráva (Josef Čančík, „PROJEKT“ – sdružení) s fotografiemi a plány o úpravě centra obce a vytvoření nové vesnické návsi z místa, které ji začalo suplovat v době socialismu, po zbourání staré zemědělské usedlosti.

Martina MERTOVÁ: *Záplaty českého venkova*, s. 18–19.

Recenze projektu nové návsi v Dolním Městě.

Kostel sv. Ducha v Šumně, s. 20–22.

Autorská zpráva (M. J. Štěpán, Atelier Štěpán) s fotografiemi a plány o novostavbě kostela na veřejné ploše, ze které tak vznikla nová trojúhelníková náves.

Richard BIEGEL: *Šumná*, s. 23–25.

Recenze novostavby kostela.

Městský hřbitov Vítkov, s. 26–29.

Autorská zpráva (Martin Rosa, Jan Kratochvíl) s fotografiemi a plány o rehabilitaci zanedbaného hřbitova a veřejného prostoru sudetské obce Vítkov.

Rostislav ŠVÁCHA: *Vinařství na jižní Moravě*, s. 30–31.

Recenze Vinařského domu Popice (Josef Pleskot, AP atelier) hodnotí tento objekt pro výrobu, skladování a prodej vína firmy Sonberk, a. s. jako další rozvinutí Pleskotova osobitého stylu a jeho zasazení do krajiny a principy konstrukce chápe jako jemnou narážku na řecké chrámové stavby.

Vodojem Kyjov-Bohuslavice, s. 32–33.

Autorská zpráva (Studio MOA, A. Kozánek, M. Vrátník) s fotografiemi a plány o revitalizaci bývalého nadzemního vodojemu na místě s panoramatickým výhledem. Původní železobetonový monolit přestal plnit svou funkci. Nyní, opatřen dřevěným obkladem a střechou, slouží pro relaxační, meditační i společenské účely.

Rostislav ŠVÁCHA: *Venkovské bydlení za první republiky*, s. 34–41.

Celé široké hnutí moderní architektury od poloviny 19. století má venkovské kořeny. Po rané anglické fázi však přestala být architekturou venkovskou a přestěhovala se do měst, odkud zasahovala na venkov zejména prostřednictvím venkovských elit, které chtěly žít ve stejném komfortu jako lidé ve městě. Autor komentuje řadu konkrétních zajímavých staveb, které by stylovou vyhraněností obstály v kterémkoli městě, a zamýšlí se nad vztahem regionalismu a funkcionalismu.

Rodinný dům. Veliš, s. 42–44.

Autorská zpráva Davida Krause s fotografiemi a plány o novém soukromém domě v tradičním okolí venkovského charakteru, který je sestavou dvou archetypálních domů vesnické siluety.

Rodinný dům. Spomyšl, s. 48–53.

Autorská zpráva s fotografiemi a plány (m4 architekti – M. Holubec, M. Sedlák, O. Kramoliš, Z. Štefančíková) o rekonstrukci a dostavbě rodinného domu.

Starý dům stojí v čele pozemku u ulice, přízemní dostavba za ním plní další funkce, které dům nebyl s to svým charakterem obsáhnout.

Rodinný dům. Černé Voděrady, s. 54–56.

Autorská zpráva s fotografiemi a plány (caraa.cz, s. r. o. / Štěpán Kubíček, Martina Buřičová) o přestavbě obecního úřadu na rodinný dům.

Jiří PŘÍHODA: *Recyklace domu. Lubná u Poličky*, s. 57–59.

Autorská zpráva (M. a J. Příhodovi) s fotografiemi a plány o přestavbě chalupy na rodinný dům.

Rostislav ŠVÁCHA: *De Carlova participace přináší demokracii*, s. 66–69.

Uvozující článek k publikované stati Giancarla de Carla *Architektura participace* o demokratizaci architektonické tvorby spoluprací architekta s klientem.

Stavba 2009/2

Společenská hala ČVUT. Karlovo náměstí v Praze, s. 18–21.

Autorská zpráva s fotografiemi a plány (A. Papp, M. Pappová, M. Vít / CUBOID ARCHITEKTI, s. r. o.) o nové hale vzniklé na místě bývalých laboratoří z 30. let 20. století ve dvoře tvořeném třemi křídly neorenesanční budovy I. Ullmanna a z jižní strany uzavřeném starší barokní budovou. Stavba je navržena jako skleněný transparentní kvádr nesený subtilní ocelovou konstrukcí. Výstavbě předcházela obnova vstupních partií původní neorenesanční budovy a její přímé propojení se vstupem do metra.

Národní technická knihovna. Praha Dejvice, s. 22–29.

Autorská zpráva s fotografiemi a plány (Projektíl architekti, s. r. o., R. Brychta, A. Halíř, O. Hofmeister, P. Lešek) o nové budově knihovny v areálu vysokoleškého kampusu komponovaného postupně na základě urbanistické koncepce A. Engela z 20. let 20. století. Objem a poloha budovy je reakcí na místo, respektuje dejvický blokový systém, konstrukční systém je soudobý a reaguje na zkušenosti z výstavby zahraničních knihoven. Navazuje recenze Vladimíra ŠIMKOVIČE *Koncept a čas*.

Studijní + vědecká knihovna. Hradec Králové, s. 30–37.

Autorská zpráva s fotografiemi a plány (Projektíl architekti, s. r. o., R. Brychta, A. Halíř, O. Hofmeister, P. Lešek). Budova ve tvaru písmene X je v parteru průchozí a umožňuje tak volné úhlopříčné spojení Hradecké ulice s nábřežím nebo s univerzitním kempem. Je pevným a výrazným objektem respektujícím kvalitu okolí (strojný průmyslová škola od J. Gočára), poskytujícím zážitek průhledu a průchodu. Navazuje recenze Jakuba POTUČKA *Hommage à Josef Gočár*.

Přírodovědecká fakulta. Univerzita Palackého v Olomouci, s. 48–55.

Zpráva Jana HÁJKA (jménem ostatních autorů J. Havlase a P. Joby) o stavbě na rozhraní historického jádra a nového města. Novostavba tvaru protáhlého kříže se záměrně silně váže na řád rostlého města. Budova je umístěna tak, aby potvrdzovala ulici 17. listopadu jako významnou městskou třídu a aby byla na

části parcely zachována plocha parku. Fasáda je kamenná, z tmavé brazilské žuly, parter prosklený. Navazuje recenze Rostislava ŠVÁCHY: *Z hlediska olo-mouckého i širšího.*

Fakulta IT. Vysoké učení technické v Brně, s. 56–61.

Autorská zpráva (A. Burian, G. Křivinka, V. Vrána) o rekonstrukci a dostavbě areálu kartuziánského kláštera v Brně Králově Poli. Nové objekty Fakulty informačních technologií propojují klášter s objekty bývalého klášterního velkostatku, sousedícího přes ulici. Důraz byl kladen na přiměřenost hmotového uspořádání novostaveb ve vztahu k historickým objektům.

Kongresové a univerzitní centrum. Náměstí T. G. Masaryka, Zlín, s. 62–71.

Areál dvou novostaveb je umístěn na parcelách bývalých Masarykových škol v centru Zlína, v průniku dvou urbanistických os města. Orientace budov vychází z původní polohy již neexistujících staveb a respektuje stávající pomník T. G. Masaryka. Článek obsahuje dvě autorské zprávy s fotografiemi a plány: Budova A – Kongresové centrum – AI DESIGN, budova B – Univerzitní centrum – E. Jiříčková, P. Vágner + AI DESIGN. Navazuje recenze Rostislava ŠVÁCHY: *Univerzitní centrum ve Zlíně*, v níž autor upozorňuje, že celková pointa Univerzitního centra náležitě vyní až po dokončení sousedícího polyfunkčního koncertního a kongresového sálu od těchto autorů.

Arnold BARTETZKY: *Nesnadné dědictví. Politické pomníky a stavby NDR ve sjednoceném Německu,* s. 76–81.

Ničení nebylo jediným, ba ani převládajícím typem přístupu k pozůstatkům režimu NDR. Většina pomníků a politických staveb přežila, některé byly zapomenuty, jiné významově předefinované, přebudovány a znovu využity, v několika případech dokonce pečlivě rekonstruovány. Článek přináší obrazem i komentářem příklady ke všem těmto přístupům.

Rostislav ŠVÁCHA: *David Adjaye obnovuje společenskou roli architektury,* s. 82–85.

Teoretický úvod k níže uvedenému rozhovoru Petera ALLISONA s významným londýnským minimalistou Davidem Adjajem *Vynechání prázdná: Architektura účasti.* Adjaye svá díla s velkou samozřejmostí včleňuje do kontextu Londýna a jeho staré tkáně. Nevidí totiž svůj úkol ve vymyšlení senzačních unikátů, které společnost pobaví, nýbrž v tvorbě sídel nových institucí, které společnost stmelí.

Umění 2008/6

(převzato z webu <http://www.umeni-art.cz/cz/index.html>)

Paweł PENCAKOWSKI: *Gothic Paintings of the Chapel in the Tower of the Church of the Miechovits in Miechów.* – *Gotické nástěnné malby v kapli věže klášterního kostela božehrobců v Miechówě,* s. 474–482.

V roce 2005 byly objeveny fragmenty maleb z 15. století v pozdně gotické kapli situované ve věži (postavena roku 1311) kostela, jenž původně patřil řeholním kanovníkům Božího hrobu v Miechówě poblíž Krakova.

Zuzana VŠETEČKOVÁ: *Gotické nástěnné malby v kryptě sv. Kateřiny v kostele sv. Štěpána v Kouřimi.* – *Gothic Wall Paintings in St Catherine's Crypt at the Church of St Stephen in Kouřim,* s. 483–503.

Osmiboká krypta sv. Kateřiny v kostele sv. Štěpána v Kouřimi, postavená v 60. letech 13. století, je zaklenutá obkrožnou (hvězdicovitou) klenbou na střední pilíř. V trojúhelníkovitých a kosočtverečných klenebních polích byly v letech 1999–2006 odkryty polopostavy a postavy dvaceti čtyř „muzicírujících“ andělů.

David LEATHERBARROW: *Creative Movement: in Shaftesbury and Early Romanticism.* – *Tvořivý pohyb: u Shaftesburyho a v raném romantismu,* s. 504–513.

Tato studie zkoumá dobře známé, avšak sporné téma filozofie umění a architektury: umělecká tvořivost se podílí na tvořivé síle přírody a „životodárný princip“ oživující svět přírody inspiruje také práci malířů, architektů a zahradních architektů.

Marcel PENCÁK: *Nástup architektonické moderny a c. k. Česká vysoká škola technická.* – *The Rise of Architectural Modernism and the Prague Polytechnic,* s. 514–528.

Na konci 19. století se začaly formovat myšlenky architektonické moderny, které měly dopad i na vzdělávání mladých nadějí tohoto oboru v českých zemích. Střediskem výuky ovlivněné novým směrem se postupně stala Uměleckoprůmyslová škola v Praze, od roku 1898 vedená Janem Kotěrou.

Blanka KYNČLOVÁ

PŘEKLADY TEXTŮ

Attingham Alumni Prague 2007

Eva LUKÁŠOVÁ

In the autumn of 2007, directors of the Attingham Summer School, Mrs. Annabel Westman and Mr. Giles Waterfield, together with an art historian and supporter of the Attingham School, Mrs. Jeannie Hobhouse, visited the Czech Republic. They came on the invitation of the National Heritage Institute upon the initiative of the institute's specialists – Attingham graduates. After The Attingham Trust facilitated numerous research stays and provided scholarships to support Czech experts from a number of institutions enabling them to study architecture, historic interiors, art collections, gardens and parks of English historic country houses and Royal Residences, the Czech side wished to make it possible for English specialists to study Czech and Moravian chateaux, their collections and furnishings. Since the beginning of preparations, Annabel had a wish to meet Czech graduates from the Attingham School, who now make a group of professionals of several generations. With the help of colleagues from the National Gallery, an address book of all the graduates, who followed in the traces of Dr. Olga Pujmanová, the first Czech participant in the Attingham Summer School for Historic Country Houses in 1965, was compiled. A lot of warm responses to the invitation to the reunion of the Attingham Alumni came; it had been sent both from the National Heritage Institute and from England. The Attingham party assembled in an admirable number; only a few colleagues who could not arrive for serious reasons failed to participate. All of them sent their best regards, some, for example Prof. Pavel Preiss and Prof. Lubomír Slaviček, sent friendly letters. The Attingham party was held in a lounge of the National Heritage Institute in Ledeburg Palace without any external support, thanks to the contribution of all the Czech participants, which included traditional homemade Czech delicacies. It was arranged in the spirit of parties given in English historic country houses which all the Czech participants had enjoyed in England during their stays so much. This meeting was an introduction to a tour of the English colleagues of Prague's palaces, art and history institutions and historic country houses and chateaux. After it, an idea emerged to familiarize the Czech professional community as well as the lay public with activities of The Attingham Trust, and to look into the history of both Czech and English castles and historic country houses and appreciate the cooperation of the Czech and English specialists in this field. The editorial staff of the Historical Heritage Bulletin (Zprávy památkové péče, in Czech) has made use of this idea actively and this issue is the result.

Historie Attinghamského trustu, průkopníka ve svém oboru

Annabel WESTMAN

„Toto je jeden z našich hlavních cílů – pokusit se udělat každého šťastným...“

Helen Lowenthal, OBE, zakladatelka

„Letní škola byla úžasná, nejenom jako přínos pro život Attinghamského sídla, obohatila také ty, kteří se jí účastnili, a to po zbytek jejich života.“

Sir George Trevelyan, zakladatel

Myšlenka letní školy pro americké kurátory a architektky, jež by umožnila studium anglických zámků, jejich sbírek a jejich krajinného prostředí, se zrodila nad šálkem čaje, nikoli v anglické zámecké zahradě, ale v Americe, v zahradě sídla Dumbarton Oaks ve Washingtonu DC v roce 1951. Byla duchovním dítětem dvou impozantních dam, Helen Lowenthal, jež posléze založila vzdělávací oddělení ve Victoria and Albert Museum, a Mildred Bliss, která spolu se svým manželem patřila k zakládajícím členům American National Trustu. Zde tedy návrh nabyl podoby, aktivně povzbuzován Lydií Bond Powell z Metropolitan Museum of Art v New Yorku a kladně podpořen sirem Joshuou Rowleym z National Trustu v Anglii, za nadšené účasti sira George Trevelyana, rektora Shropshire Adult College, jež sídlila na zámku z 18. století Attingham Park. První letní škola se konala o rok později.

Tento článek sleduje historii Attinghamského trustu od oněch slibných začátků až k vysoce oceňované mezinárodní instituci, jíž v dnešní době je. Trust v současnosti pořádá tři každoroční rezidenční letní programy, v první řadě pro odborníky zabývající se kulturním dědictvím: Attinghamskou letní školu – Attingham Summer School (18 dní), Attinghamský studijní program – Attingham Study Programme (dříve Studijní týden – Study Week – 9 dní) a Studia královských sbírek – Royal Collection Studies (10 dní). Všechny tři kurzy jsou nyní podporovány muzei, galeriemi umění, univerzitami, architektonickými ateliéry, restaurátorskými dílnami a společnostmi pro ochranu památek z celého světa.

K založení Attinghamské letní školy došlo na pozadí událostí, jež byly pro venkovské zámky povážlivě převratné. Navzdory skutečnosti, že Británie byla tak bohatá na zámky reflektující širokou škálu architektonických stylů, s rozmanitými sbírkami, o jejich významu se vědělo jen málo, zvláště v Americe. Pouze některé z nich byly pravidelně zpřístupňovány veřejnosti – Woburn Abbey v Bedfordshiru bylo v roce 1955 prvním z nich. Ty zámecké budovy, které přežily 1. světovou válku a velkou hospodářskou krizi 30. let, byly za 2. světové války určeny pro nemocnice, školy nebo armádní kasárna. Nyní byly mnohé z nich prázdné a velké množství z nich bylo strženo, neboť pro vlastníky bylo obtížné je za těžkých ekonomických podmínek udržet při životě.

Naléhavost situace byla potvrzena v Gowerově zprávě z roku 1948 nazvané *Houses of Outstanding or Architectural Interest*. Jedno z jejich doporučení

vedlo ke schválení zákona o historických budovách a starobylých památkách z roku 1953, který uděloval granty na opravu a udržování budov s hodnotnou architekturou, zařízením a pozemky. Ale pokrok byl pomalý. Výstava o těchto památkách ve Victoria and Albert Museum v roce 1974, nazvaná *The Destruction of Country House*, zaznamenala 600 zámků zbouraných od roku 1870, z nichž většina byla stržena před 2. světovou válkou a po ní. Náladu těchto let a úzkost pocítovanou v mnoha rodinách evokuje vyprávění v denících Jamese Lees-Milneho, který ve 40. a 50. letech získal mnoho těchto majetků pro National Trust. Šířeji se k této záležitosti také výmluvně vyslovil Evelyn Waugh ve své předmluvě ke druhému vydání *Brideshead Revisited* z roku 1959: „Na jaře roku 1944 bylo nemožné předvídat současný kult anglických zámků. Tehdy se zdálo, že sídla předků, jež byla našimi hlavními uměleckými počiny, jsou odsouzena k rozpadu a zničení, jako kdysi kláštery v 16. století.“

Myšlenka založení kurzu k venkovským zámkům byla tedy vzrušujícím novým podnikem – neexistovaly žádné vzory – a její posouzení významnými sponzory, uvedené v brožurě letní školy z roku 1952, vyvolalo hlubokou odezvu, neboť mezi nimi byl člen výkonného výboru National Trustu Mr. Harold Nicolson, kurátor King's Pictures a Courtauld Institutu profesor Anthony Bluet, profesor Pevsner (z Cambridge University), profesor Wittkower (z London University) a tajemník Royal Commission on Historical Monuments profesor Geoffrey Webb. V brožurě bylo uvedeno, že počet míst v kurzu je omezen na 60 a „Mr. Trevelyan bude osobně dohlížet na lektorskou práci, bude zde dostupná knihovna a škola bude mít řadu svých lektorů. Pokud to bude žádoucí, bude zavedena písemná zkouška“. Britové, kteří byli zvyklí podporovat vzdělávání dospělých, považovali třítydenní kurs, jenž stál 150 dolarů (90 liber) a byl navštěvován zejména Američany, za příliš nákladný, a tak musel být finančně soběstačný. (V současnosti je účastníků 48 a zkoušky stále ještě nejsou.)

Helen Lowenthal a George Trevelyan byli společnými řediteli a struktura kurzu, založená na třech centrech, je dodržována dodnes. V roce 1952 začínal v Attingham Parku v hrabství Shropshire, následoval týden v Derbyshire, aby mohly být zahrnuty takové zámky, jako jsou Chatsworth, Hardwick a Kedleston, a závěrečné dny byly stráveny návštěvou zámku Blenheim Palace, Oxfordu a oblasti kolem Stratfordu on Avon a Bathu. Od té doby je poslední týden každý rok tráven v jiné oblasti. Program byl možná poklidnější než dnes, ale bylo v něm zahrnuto mnoho návštěv soukromých objektů, podporovaných přednáškami některých garantů včetně Johna Summersona (autora *Architecture in Britain 1530–1830*, prvně vydané v roce 1953). Ubytování bylo jednoduché, obzvláště v Attingham Parku. V roce 1959 společně instrukce zaznamenaly: „je zde pouze velmi omezený počet jednolůžkových pokojů, ale nemělo by být nezbytné, aby velké pokoje sdílely více než tři obyvatelé, v oddělených částech mají všichni prostoru víc než dost... v Attinghamu nejsou privátní koupelny“ – stěží vítaná zpráva pro ty, kdo mě-

li ze Spojených států cestovat lodí, než začalo být běžné cestování letadlem. Ale tento nedostatek ve sdílení pokojů více než vynahrady nádherné výhledy z oken podkrovního patra a recepce a párty pořádané vlastníky navštívených domů, jež jsou neodmyslitelnou ingrediencí kurzů i dnes.

V první skupině účastníků byl kurátor American Wing of the Metropolitan Museum v New Yorku, hlavní poradce Winterthur Museum ve Filadelfii, ředitel Colonial Williamsburgu ve Virginii a další osobnosti z vážných institucí či privátní sféry. Jejich vliv pro příští roky zajistil trvalý proud účastníků z architektonických, památkářských a restaurátorských institucí. Na začátku 60. let bylo poznamenáno, že „většina z těch, kteří se dnes v USA zabývají restaurováním a ochranou památek, jsou absolventi Attinghamu... a nezměrně využívají toho, co se naučili v Anglii“. V roce 1962 to vedlo k založení organizace the American Friends of the Attingham Summer School, jež se stala odpovědnou za výběr amerických účastníků, získávání prostředků pro stipendia a popularizaci kurzu ve Spojených státech. V roce 1980, kdy kurz začalo navštěvovat více účastníků z Británie a Evropy, Trust založil Stipendijní výbor ve Spojeném království pro výběr neamerických účastníků a pro pomoc při uplatnění kurzu na trhu.

Zámek Attingham Park, podle něhož Trust získal své jméno, byl užíván jako místo pro první týden kurzu do roku 1984, ale když přestal sloužit jako sídlo koleje a stal se regionálním ředitelstvím National Trustu, byl kurz přestěhován, a tak se může po několika prvních dnech těšit z nádhery West Dean College v Sussexu, zámku původně z jakubovské doby, jenž byl podstatně rozšířen v 19. století. Jeden mladý muzejní kurátor z Maďarska, který byl účastníkem v roce 1988, poznamenal: „V těch chvílích se cítím jako aktér pohádky, především díky možnosti bydlet na takovém zámku, jakým je West Dean. Možná toto byl můj nehlubší zážitek, nejen studovat zámek, ale strávit celý týden v tomto historickém prostředí, dát si čaj v Oak Hall a procházet se brzy zrána zahradou. Nikdy nezapomenu na první večer, bylo po bouřce a nešla elektřina, a bez ní jsme viděli vše kolem v původních barvách, jako bychom se skutečně vrátili v čase do minulosti.“ Bylo to v polovině 60. let, kdy díky odhodlanému úsilí Helen začali kurz navštěvovat první účastníci z bloku východních zemí – z Československa, z Maďarska, poté z Polska, Rumunska a Jugoslávie. Po roce 1992, kdy byly zrušeny restrikce v cestování, bylo včleněno i Rusko a pobaltské země. Dnes z těchto zemí obvykle pocházejí tři až čtyři účastníci, kteří se připojují ke skupině nyní tvořené z 50 % Američany a z 50 % zbytkem světa. Okolo roku 1960 to však byli většinou Američané a jen ojediněle účastníci jiných národností. Kandidáti zpoza „železné opony“ potřebovali pozvání – nemohli si podat žádost – a Attingham Trust jim musel opatřit dokumenty přes britskou ambasádu, aby mohli vycestovat. Mohli zůstat pouze po dobu trvání kurzu a ani o den déle. Dr. Olga Pujmanová, bývalá kurátorka Národní galerie v Praze, byla první Češkou, která se v roce 1967 kurzu zúčastnila. Její příběh je podobný mnoha dalším: „Když jsem

se v červnu 1967 ocitla na lodi směřující k bílým útesům doverským, považovala jsem to za zázrak. O ten zázrak se přičinil sir George Trevelyan a Helen Lowenthal. Oba dva, zvláště Helen, s níž jsem se setkala o rok dříve v Praze, vynaložili neuvěřitelné úsilí, abych se do Anglie dostala. Nejenže zajistili můj pobyt po finanční stránce (neboť jsem nemohla ze země převést ani korunu), ale také mi museli poslat pozvání, jež bylo nepostradatelné pro získání povolení k výjezdu z Československa. Stále cítím velké dojetí, když si vzpomenu, kolikrát Helen změnila jeho formulaci, než splnila vrtošivé podmínky naší byrokracie.“

V Anglii byl v té době Attingham vzdělávacím dobročinným trustem, měl velmi málo peněz a byl závislý na darech od přátel a kolegů, aby mohly být udělovány granty. Vždy vynalézavá Helen přesvědčila jak Britskou radu, tak Britskou společnost pro střední a východní Evropu, aby s Trustem spolupracovaly. Od 60. let do konce 80. let se jejich členové osobně zapojili do činnosti Trustu a tato pomoc byla neocenitelná. Eva Zíková, rovněž z Národní galerie v Praze, která byla účastnicí kurzu v roce 1980, napsala ve svém děkovacím dopise: „Velmi prospěšný pro moji práci ve vzdělávacím oddělení byl nejenom studijní a pracovní cíl programu, ale také osobní kontakt s mými kolegy z různých muzeí, galerií a univerzit.“ Její slova se neustále opakovala i u jiných účastníků z podobných zemí: „Attingham nám poskytl možnost získat osobní kontakty se zahraničními kolegy. Obvykle k tomu dochází až po několika desetiletích odborné aktivity, a nikoli v začátcích profesionální kariéry.“ V dnešním světě snadné komunikace a přístupu k internetu tento aspekt Attinghamu, jímž jsou dlouholetá přátelství navázaná mezi absolventy v odborné i společenské rovině, zůstává stále významný. Do této chvíle se stalo součástí skupiny i 29 českých absolventů.

Helen Lowenthal zůstala ředitelkou letní školy po 25 let. V roce 1976 ji vystřídala Helena Hayward, vážená specialista v oblasti nábytku a stříbra, tu pak ve funkci následoval dr. Geoffrey Beard, přední umělecký historik a plodný autor, jenž byl ředitelem v letech 1986–1994. Během těchto let oba odborně vedli kurz, posílili jeho úspěchy a přispěli k růstu vysoké akademické úrovně, které se nyní těší. Výuka se vyvíjela podle měnících se požadavků. Publikace Marca Girouarda *Life in the English Country House* (1978) (je stále na seznamu literatury pro letní školu) byla příčinou většího začlenění sociální historie; kniha *The Servants' Hall* Merlina Waterzona (1980) pomohla rozvinout různé přístupy k prezentaci; a spolu s velmi raným podnětem Nicolause Pevsnera (který v roce 1960 navrhl pořádat přednášku na téma viktoriánských zámků) a dalších včetně Johna Confortha, blízkého poradce Trustu, byly na program zařazeny zámky z 19. století, které tehdy nebyly módní záležitostí. Hlavním tématem, jež se prolínalo celým kurzem, bylo podnit větší porozumění a zhodnocení zámku v jeho celistvosti. Jak Helen v roce 1982 výstižně poznamenala, „kurz je léčebnou kúrou pro úzké specialisty“.

Tento holistický přístup ke vzdělávacímu procesu měl svou odezvu v založení dvou dalších kurzů Atting-

hamského trustu. Byly jimi Studijní týden v roce 1986 a Studia královských sbírek o deset let později. Studijní týden (původně „Odborný týden“, v tomto roce přejmenovaný na Studijní program) byl vytvořen, aby bylo vyhověno přání absolventů zúčastnit se opět posledního týdne letní školy. Navýšení počtu účastníků by umožnilo dobré řízení kurzu, a tak bylo rozhodnuto vytvořit zvláštní kurz, který by se soustředil na jednotlivé regiony Británie a příležitostně i vycestoval do zahraničí. Toto je v současnosti jediný kurz pořádaný Trustem, který mohou účastníci absolvovat vícekrát. Rozhodnutí se osvědčilo a za více než 23 předchozích let kurz navštívil většinu regionů Velké Británie a Irska, ale také Paříž, Stockholm, Holandsko, Benátky a oblast Veneta, Madrid a v letošním roce Drážďany a Berlín. Naproti tomu Studia královských sbírek, vzniklá s podporou The Royal Collection, mají svou základnu v Cumberland Lodge ve Velkém parku zámku Windsor. Jejich ředitelem je Giles Waterfield, historik architektury a bývalý ředitel Dulwich Picture Gallery. Od svého založení se věnují studiu mecenátu a sbírek králov a královen Anglie od 15. století do současnosti, včetně návštěv paláců v Londýně a okolí, přednášek a seminářů. Kurz je organizován na obecně chronologických principech a soustředí se na individuální přínosy v jednotlivých obdobích.

Giles Waterfield rovněž společně se mnou vedl letní školu v letech 1995–2003 a byl vystřídán Lisou White. Navázali jsme na to, co bylo vybudováno zkušenostmi a úspěchy našich předchůdců, při zachování akademické integrity a intenzivního uměleckohistorického studia, a zároveň jsme rozvíjeli itinerář ve snaze zvýšit zájem o takové oblasti, jakými jsou management, restaurování a interpretace. Zvláštní pozornost byla u všech tří kurzů věnována rozšíření geografického záběru a také rozvoji financování stipendií, aby byla zajištěna akademická excelence. Dnes pravidelně přijíždějí účastníci z Austrálie a Nového Zélandu, zvyšuje se počet evropských zemí včetně Turecka a nedávno jsme poprvé přivítali kandidáty z Indie. Mnoho účastníků, zejména Letní školy a Studií královských sbírek, získává úplnou či částečnou finanční podporu, hrazenou dobročinnými nadacemi, institucemi a památkovými orgány, soukromými osobami i samotným Attinghamským trustem. Toto všechno by nemohlo být dosaženo bez podpory Johna Lewise, jenž je od roku 1988 předsedou Trustu. Jeho pevná ruka na kormidle významně zlepšila finance Trustu, což zajišťuje kontinuitu do budoucnosti.

V nedávných letech byly také pořádané další aktivity. V roce 2002 uspořádal Trust v Londýně ke svému 50. výročí konferenci s názvem Evropský zámek ve 21. století, s cílem posunout na mezinárodní úrovni dále bariéry ve vzdělávání, znalostech a výzkumu zámeckého sídla, jeho sbírek a pozemkových statků. Konferenci navštívilo více než 500 absolventů z celého světa. Dr. Josef Štulc, tehdejší ředitel Státního ústavu památkové péče v Praze, přednesl zanícený proslov o bohatství zámeckých sídel v České republice a jejich budoucnosti. Giles Waterfield se stal rovněž editorem zprávy Attinghamského trustu nazvané

Opening Doors – Learning in the Historic Built Environment (2004), která přinesla celkový obraz všeho, čeho bylo ve Spojeném království a v Irské republice dosaženo využitím případových studií a příkladů dobré praxe. Byla určena pro rozhodující politické činitele v oblasti kulturního dědictví a získala sponzorství různých orgánů včetně ministerstev. Jsou plánována i jiná témata. Na jaře roku 2010 se bude konat další kurz o londýnských domech a palácích. Novou aktivitou Trustu je spolupráce s činnou organizací Yorkshire Country House Partnership, založenou v roce 1999 a sdružující deset yorských zámků a Univerzitu v Yorku. Trust s ní bude pořádat Sochařský víkend, jenž bude fórem pro nejnovější výsledky výzkumu.

Ve své podstatě zůstává Trust věrný svým zakladatelům v propagaci výjimečného, byť velice náročného přístupu ke vzdělání v oblasti umění pro kurátory muzeí, historiky architektury, památkáře a učitele. Jak si přála Helen, vytvořil mezinárodní síť nadšených absolventů, profesionálů ve svém oboru, které spojuje duch kamarádství, radosti a zábavy zrozený z jejich vzpomínek na zážitky z Attinghamu. Jak napsala jedna z absolventek ve své zprávě: „Oněch 18 dní letní školy bylo jakousi zvláštní časovou a prostorovou schránkou v kosmu, v níž jsme zcela zapomněli, jaký je den a kolik je hodin, a měřili jsme čas jen nadcházejícími přednáškami a návštěvami zámků. Letní škola nám dala vzácný dárek, kdy jsme zapomněli na hlučný svět proudící kolem nás a mohli jsme se soustředit pouze na svá uměleckohistorická studia, na porozumění umění, na jeho vnímání a interpretaci.“

Další informace naleznete na webových stránkách Attinghamského trustu, www.attinghamtrust.org, které rovněž uvádějí podrobnosti o jeho publikacích.

Zámek jako sídlo paměti

Giles WATERFIELD

Název mého článku je odvozen od sedmisvazkových *Lieux de mémoires* Pierra Nory, jež byly do angličtiny přeloženy jako *Realms of Memory*. Tato Norova kompilace esejů, vydaná mezi lety 1984 a 1992, zkoumá „památná místa francouzské národní identity tak, jak byla budována od středověku“. Kolektivní paměť je tu interpretována jako studium „národního cítění, nikoli v tradičních tematických či chronologických souvislostech, ale spíše prostřednictvím analýzy míst, kde se krystalizovalo kolektivní dědictví Francie, hlavních sídel... kde má kolektivní paměť své kořeny“. Kniha zkoumá taková trvalá témata, jako jsou Galové, katedrály, jména ulic, vichistická vláda. Norova kniha inspirovala podobné kompilace v zemích, jako je například Nizozemí, Německo, Dánsko a Itálie, nikoli však Spojené státy či Británie.

Kdyby byla taková edice publikována o Britských ostrovech, můžeme si být jisti, že zámecké sídlo by reprezentovalo jednu z jejích částí. V knize *The Fall and Rise of the Stately Home* (1997) se příběhu o proměně pohledů na tato místa ujal Peter Mandler. Uka-

zuje v něm, jak se ve 20. století začalo na zámek pohlízet jako na významný prvek národního kulturního dědictví a snad i „největší přínos země k západní civilizaci“. Zabývá se kultem Merrie England, který vznikl v raném 19. století díky literatuře a výtvarnému umění a je spojen se středověkými a tudorovskými stavbami, vyloučením palladiánské architektury, jež až do poloviny 20. století nebyla uznávána, skepticismem ve vztahu k velkým aristokratickým sídlům, trvajícím přinejmenším až do poválečného období, a postupným vývojem názoru, který pohlíží na zámky jako na rozhodující estetická díla, a to od 60. let až do současnosti. Tento esej naznačuje, jak se v průběhu 20. století vyvíjela kolektivní paměť ve vztahu k zámeckým sídlům. Uvažuje o tom, do jaké míry byla bitva o památkovou ochranu zámků vyhrána, ani ne tak v praktickém smyslu, jako spíše v jejich všeobecném a oficiálním vnímání, a zda nadšení a respekt k zámkům, jež se v Anglii objevily v 70. letech, jsou pevně konsolidovány. Či snad kult zámeckých sídel představuje nyní již pohasínající „módu“?

Věřím, a to s entuziasmem, v památkovou ochranu zámeckých sídel nejen z hlediska jejich budov, ale z hlediska jejich podstaty. Význam těchto domů, jejich sbírek a parků je však často zpochybňován, jako například v eseji publikované v *The Uses of Heritage* z roku 2006 (editorka Laurajane Smith). V tomto eseji nazvaném „Poznej své místo. Krajiny třídy, úcty a resistance“ Laurajane Smith a Gary Campbell analyzují paralelní průzkum návštěvníků zámků a muzeí odborových svazů. Mnohá zjištění o typu návštěvníků, jako například jejich věk, jsou předvídatelná; největší část návštěvníků tvořili tzv. „stříbrní“ (tento název odkazuje spíše k barvě jejich vlasů než k jejich financím). Méně předvídatelné bylo, co lidé považují ze zážitků na zámku za nejatraktivnější. Většina návštěvníků sídel, přes 60 %, uvedla, že nejvíce oceňují pocit komfortu, který zámky dávají – uklidnění a jistotu, únik a návrat ke starým hodnotám, pohodu. Na tazatele tato reakce nijak nezapůsobila, stejně jako jednání skupinky dam, jež si prohlížely Harewood House a negativně reagovaly na příchod školáků z Leedsu do reprezentačních prostor zámku: tyto dámy se dotazovaly, co zde děti dělají, vždyť to není místo pro ně. Ve svém závěru esej odmítl to, co se mu jevílo jako elitářské staromilské poselství vyzařující ze zámeckých sídel.

Rád bych naznačil některé z měnících se postojů, jež by esej britských Realms of Memory mohl zobrazit. V pozdním 19. a raném 20. století byly architektonické hodnoty připisovány především stavbám vybudovaným před rokem 1714. Tento názor, oficiální i všeobecný zároveň, měl tuhý život. Lze připomenout, že georgiánská architektura byla obecně zahrnuta do „zámeckého“ pantheonu až teprve od 40. let 20. století. Viktoriánské zámky byly přijaty až od 80. let: akvizice velkého viktoriánského sídla v Cragside v Northumberlandu, již realizoval Norman Shaw, vyvolala v National Trustu v roce 1980 velkou neshodu; architektura 20. století byla akceptována teprve nedávno.

Bez ohledu na to se akademický zájem o zámecká sídla rozvíjí po dlouhou dobu. Založení časopisu

Country Life v roce 1897 a publikace z počátku 20. století od takových osobností, jako byl Christopher Hussey, vyvolaly nový zájem o dekorativní umění a fenomény jako Gothic Revival a Picturesque Movement. Studium zámků a interiérů bylo v polovině století podpořeno některými klíčovými spisy, zvláště knihami Johna Summersona o georgiánské architektuře, například *Georgian London* (1943), a také knihou Howarda Colvina *Dictionary of British Architects* (první vydání 1954). Obě vyvolaly záplavu akademických studií k britské architektuře. Summersonova kniha byla původně zamýšlena jako série přednášek pro Courtauld Institute of Art a není bez zajímavosti, že vytvoření první univerzitní instituce pro studium dějin umění v Británii povzbudilo v oboru větší rigorózní akademický zájem. Tyto nové výzkumy podpořily rostoucí nostalgii po zámeckých sídlech a způsobu života, jež představovaly, tak jak byl vyjádřen v různých literárních dílech. Mnohem dříve ve dvacátém století se spisovatelé, kteří se zabývali zámeckými sídly, soustředili na středověké a tudorovské domy. Jak Virginia Woolf v *Orlandovi* (1928), tak Vita Sackville-West v *The Edwardians* (1930) oslavily velké středověké (a pozdější) sídlo zámek Knole. Ukázka této literární nostalgie je nejvýznamněji obsažena v knize *Brideshead Revisited*, jež byla napsána v roce 1944 jako elegie nad velkým domem a jeho životním stylem.

Vaugh však patřil mezi elitu a jeho názory nebyly v žádném případě obecně rozšířené. Po 2. světové válce, v čase všeobecného celoevropského nepřátelství vůči tradicím reprezentovaným zámeckými sídly a paláci, se většinu lidí zdálo, že zámky jsou blízko svého konce. Nejextrémněji to bylo vyjádřeno v komunistických zemích, jako bylo Československo, kde zařízení zámeckých budov, zatížené svým vztahem k nepřátelské aristokratické třídě, bylo často odstraňováno. Totéž bylo patrné i v západní Evropě. V královském paláci v Janově, reinstalovaném pro návštěvníky kolem roku 1950, byly odstraněny odkazy na královskou savojskou dynastii a místnosti byly prezentovány jako galerie významných uměleckých děl, nikoliv však jako obytné či ceremoniální prostory. Tento přístup je v Itálii dosud aplikován a obvykle je zde těžké rozpoznat původní funkce interiérů. Podobné pojetí je patrné i v Británii, například v Apsley House. Když byl palác v 50. letech předán do veřejného vlastnictví a připravován pro zpřístupnění veřejnosti, byl jeho obytný charakter co nejvíce potlačen. Umělecké galerie byly na rozdíl od aristokratických domů považovány za sociálně neutrální prostředí (což možná dnes již neplatí).

U zámků National Trustu, jež byly novými akvizicemi získávanými Jamesem Lees-Milnem a jeho kolegy od 40. let, nebyla tato extrémní linie uplatňována, postoje však nebyly nijak zvlášť odlišné. Místnosti mohly být prezentovány, jako kdyby zde majitel stále žil a jen si vyšel na odpolední procházku. Zjevně však byly zbaaveny pozdějších přírůstků a často zařizeny obrazy a nábytkem z jiných zámků. Nebyl prováděn průzkum sociální struktury a postupného vývoje budov. Stejně tak byla pokládána za nezajímavou historie života „pod schody“. V 50. letech zaznamenal James Lees-

Milne odstranění zařízení z pokojů služebnictva v zámku Attingham Park. Stejně tak publikace ignorovaly obyvatele a byly zaměřeny pouze na vlastní budovy. Uznání došly jen galerijní kvalita a existence uměleckých děl. Publikace Nikolause Pevsnera ze série *Buildings of England* přikládaly rodinám, jež zámky vybudovaly, minimální význam, a tak vyvolávaly dojem, jakoby sídla nikdy nebyla obydlena.

Ve stejné době byly zámky zahrnuty do populární kultury. V 50. letech byli mnozí reportéři z tisku i široká veřejnost fascinováni novým podnikatelským duchem aristokratických vlastníků. To bylo podněceno takovými elegantními postavami, jako byli markýz z Bathu na zámku Longleat a vévoda z Bedfordu na Woburn Abbey, který zaznamenal záchranu/degradaci svého zámku v *A Silver-Plated Spoon*. Tato fascinace se rozšířila i na akademické autory. Pevsner napsal se sotva patrným odmítavým nádechem o Woburn Abbey ve svých *Buildings of England*, svazku Bedfordshire z roku 1968: „Poté co vévoda z Bedfordu otevřel v roce 1955 Woburn Abbey veřejnosti, Woburn se stal objektem masové zábavy par excellence. V roce 1956 bylo napočítáno kolem 475 000 návštěvníků a vedlejší atrakce zahrnovaly ZOO mimo jiné s bizonem a mnoha druhy vysoké zvěře, koutek se zvířecími mazlíčky, modely vojáčků a plachtění. Rozumí se, že větší na návštěvníků se zajímala více o tyto zábavy (včetně letného pohledu na vévodu) než o zámek samotný.“ Pevsnerův netypický komentář odráží rozšířenou představu o zámcích a jejich vlastnících. I když vnímání neskrývané komercializace dnes již asi není tak silné, některé z těchto postojů, zvláště pocit, že vlastníci zámků jsou prohnání manipulátoři s peněženkami, přetrvávají.

Tyto nepřehledné trendy vyvolaly kolem roku 1970 zlatý věk zámeckých sídel. Jeho mezníky jsou dobře známe, zejména kampaň za památkovou ochranu zámků, jež byla vedena takovými hrdiny, jako byli John Harris a John Conforth, a vedla v roce 1974 k výstavě *The Destruction of the Country House* (Zkáza venkovského sídla) ve Victoria and Albert Museu. Toto muzeum bylo také zodpovědné za aktivní výzkumný program, který zvýšil znalosti o skutečném, a nikoli spíše mýtickém charakteru historických interiérů. Průkopnická práce oddělení Furniture and Woodwork Department Victoria and Albert Museu pod vedením Petera Thorntona v letech 1966–1984 vedla k důraznému přehodnocení zámeckých interiérů a v praxi se odrazila v revoluční obnově zámku Ham House. Tento zájem byl ovlivněn i významným výzkumem v rozvíjející se oblasti sociální historie podněceným knihou Marka Girouarda *Life in the English Country House*.

Tyto rozličné aktivity vyvolaly růst průmyslu zámecké nostalgie. Ta měla různé formy. Výstava *The Treasure Houses of Britain* (Klenotnice Británie) v National Gallery of Art ve Washingtonu v roce 1985 byla sice kritizována jako výkladní skříň historických artefaktů, ale podnítila další bádání v oblasti zámeckých sídel. Měnící se postoje k sociální historii vyvolaly nový přístup k expozicím. Jeho součástí byla také prezentace prostorů pro služebnictvo a sociálního uspořádání na

zámku Erdigg ve Walesu, která byla pro návštěvníky otevřena v roce 1972. Prvotní výzkum, vedoucí ke vzniku publikací, jež mohly oslovit odborníky i širší publikum, byl základní součástí oněch inovativních aktivit. Na význam těchto skutečností se někdy zapomíná. Od roku 1980 získaly zámky, zejména ty z georgiánského období, nový statut národní ikony. Ačkoli National Heritage Memorial Fund (vládou financovaný orgán) definoval kulturní dědictví velmi široce, zakoupení zámků Kedleston Hall, Weston Park and Calke Abbey pro National Trust v polovině 80. let, realizované fondem, nevyvolalo téměř žádná otázky ze strany veřejnosti, jak by tomu mohlo být o dvacet let dříve, či naopak o dvacet let později. Zámky byly podle všeobecného názoru to nejlepší.

Jaká je tedy situace nyní – se zřetelem nikoli na budoucnost sbírek, ale na budoucnost zámků jako míst kolektivní paměti? Jaké je dnes místo zámků, pokud se týká náklonnosti byrokracie a široké veřejnosti? Můžeme si být jisti, že dosáhly stejně neohrožitelného postavení, jaké mají například katedrály? A mají vůbec stejně zajištěné místo a úctu veřejnosti, jako je mají příklady industriální archeologie, historické továrny či kanály, které v minulých přibližně čtyřiceti letech zaujaly tak silnou pozici v našem povědomí? Pokud by bylo možno získat další Kedleston, jak by se zachovala vláda a orgány, jež vládou finacemi?

Současný stálý pokles návštěvnosti zámků (spíše než zahrad) není jediným ukazatelem, že zámky vycházejí z módy. Menší zájem je rovněž patrný ve výsledcích výzkumu. Mnoho prací se v současnosti soustředilo na historii ekonomiky či řízení panství, jako například kniha Richarda Wilsona *Creating Paradise: The Building of the English Country House*, vydaná v roce 2000, či *British Stable* Gilese Worsleye z roku 2004. Rovněž na aukcích se poptávka po takzvaném „hnědém nábytku“ během posledních pěti let značně snížila (nejméně o 40 % u předmětů vysoké kvality). To, co je tradiční anglické, právě není v módě. Ačkoliv zde snad není odpor vůči historii, ztráta zájmu o tuto podobu Anglie odráží rychlost a nepředvídatelnost měnicího se vkusu a stylu.

A co více, ačkoli aristokracie již dlouho nepředstavuje žádnou politickou hrozbu, nedůvěra k těmto sídlům stále přetrvává, podporována skutečností, že tak mnoho zámků, obzvláště těch největších, zůstává v soukromém vlastnictví. Názor, že památková ochrana sídel a jejich okolních statků „z památkových důvodů“ ve skutečnosti znamená skrytou ochranu privilegií a zděděného bohatství, je stále všude kolem nás. Stejně tak i myšlenka, že zámky udržují škodlivou obsesi vyumělkovaným pojetím kulturního dědictví a zneumožňují se vyrovnat se skutečnou změnou a rozkladem národa, byla vyslovena takovými kritiky, jako je například Robert Hewison. Jak Hewison napsal v *The Heritage Industry* v roce 1987, „Závazek National Trustu umožňující rodinám, jež zámek dříve vlastnily, bydlet v něm i poté, co Trust převzal za sídlo odpovědnost, památkově ochraňuje soubor sociálních hodnot stejně jako židle z jídelny či rodinné portréty.“ Mnohem agresivnější postoj nedávno zveřejnil historik Tristram

Hunt. Ve vydání časopisu organizace Art Fund *Quarterly*, Winter 2005, Hunt napsal, že poté, co jedna skupina šlechticů ustanovila samu sebe jako „oficiální trezor našeho národního kulturního dědictví,... (dnes) jiná generace aristokratů využívá své pozice a soustředí se na trh, aby mohla těžit z našeho kulturního dědictví ... Ti se prezentují v jiném světle – jako velké korporace vlastníci půdu, zaměřené na trvalou hodnotu podílů pro akcionáře“.

Jsou zde však také pozitivní aspekty. Definice kulturního dědictví, již v roce 1980 přijal NHMF (National Heritage Monument Fund), byla zaměřena na architektonické a přírodní prostředí. Jak bylo zmíněno, fond se velmi zapojil do záchran zámek, a když tím riskoval, že bude vnímán jako organizace pro památkovou ochranu zámků. Tento svůj postoj tak docela neopustil, jak ukazuje vůbec nejvyšší dotace v historii NHMF, udělená na zakoupení zámku Tyntesfield House v roce 2002. Tradiční pohled na kulturní dědictví se však nyní značně rozšířil a bylo sem zahrnuto i dědictví nehmotné, jako například dialekt, orální vzpomínky, tanec, tradice imigrantských komunit. V těchto nových podmínkách mají zámky rozšiřující se roli. Podpora HLF (Heritage Lottery Fund) při udělení nadání pro Tyntesfield závisela na splnění určitých podmínek včetně radikálně nového přístupu k prezentaci a interpretaci. Tento nový přístup má dva významné prvky. Zaprvé, zaměřit se při plánování prezentačních programů na místní komunity, na mladé i staré, na bezúhonné i na ty, kteří inklinují ke kriminalitě (mladí delikventi). Za druhé, zvolit způsob restaurování zámku postupnými kroky a umožnit veřejnosti sledování tohoto procesu. Tyto aktivity naznačují nové představy o tom, co zámek znamená – má být centrem komunitních aktivit, místem zviditelněného restaurování a prostředkem, jenž může podnítit regeneraci města i venkova.

Organizace i soukromí vlastníci reagovali na tlak měnících se definic kulturního dědictví pozitivně. Jak zdůrazňuje výzkum provedený Attinghamským trustem pro zprávu *Opening Doors* (editor Giles Waterfield, 2004), role vzdělávacích oddělení nebo osobností věnujících se vzdělávání v oblasti zámek sídel prošla v minulých deseti – patnácti letech transformací. Rozsah a význam vzdělávacích oddělení národních organizací v Anglii a Skotsku značně vzrostl. Ve velkých soukromých zámcích, jako jsou například Chatsworth a Burghley, je vzdělávání nově zdůrazňováno. Historic Houses Association („odborní“ pro vlastníky zámků) vytvořila program na podporu vlastníků menších zámků pro jejich zapojení do edukační činnosti. Rozsah adresně formulovaných výstupů, zejména pro děti, se zvýšil. Diskutovány jsou často i takové otázky, jako je například dříve tabuizované otroctví: otevřeně se o něm mluví v programu Harewood – skrytá historie zámku (jenž byl z velké míry zbudován z peněz získaných z obchodu s otroky). Akademický potenciál těchto zámků je využíván takovými iniciativami, jako je Yorkshire Country Houses Partnership. Spolupráce mezi sedmi zámky a několika katedrami University of York se zaměřila na výzkum ženské otázky a archiv-

ních pramenů v zámekých sídlech. Nyní zkoumá řadu jiných témat a zároveň rozšiřuje partnerství s dalšími zámky.

Zdá se, jakoby zámky dnes získávaly novou roli míst poznávání a výzkumu. Je zde mnoho možností, a také, jak je uvedeno v *Opening Doors*, mnoho překážek: nedostatek financí, závislost na příjmech od základních škol ve snaze pokrýt výdaje na ostatní věkové skupiny, nedostatek koordinace a odtrženost akademické komunity od těch, kteří se věnují veřejnosti. V současném ovzduší také vzrůstá tlak na soukromé majitele a čeká se od nich, že vynaloží velkou část svého příjmu a svůj čas na udržování historických sídel. V některých případech však ty zdroje, které byly dostupné v minulosti, zde možná již zcela chybí. Zámky byly po velmi dlouhou dobu prostory určenými k předvádění, místy zasvěcenými tomu, aby krásila a poskytovala pozadí těmto performancím, ať již se stavělo na odívání bohatství či předváděla obratnost při lovu, při královských návštěvách, v dobách volebního boje, štědré pohostinnosti, či jen skromných večírků.

V této podobě zámky pokračují ve své divadelní roli při kostýmních představeních a ve filmu. Mnoho lidí, kteří znají Lyme Park, se na něj pravděpodobně dívá nikoli jako na rezidenci rodiny Leghů, ale jako na zámek Mr. Darcyho z filmu *Pride and Prejudice*. Zámekká sídla stále mění svoji roli a stále se mění i jejich vnímání veřejností. Pokud má být zámek pozitivně vnímán jako dominium paměti ve 21. století, pak je pro ty, kteří se starají o zdravou budoucnost zámekských sídel, důležité si pamatovat, jak proměnlivé na ně bylo a stále je pohlíženo.

Sources of Understanding – Study of Historical Interiors of Castles and Historic Country Houses

Eva LUKÁŠOVÁ

Hamtoncours mason de plissance
Du Roy a 12 mill de Londres le 10 Juillet 1728
Monsieur mon tres cher et tres honore pere...
...le Roy estoit affable...la Reine estoit encore beaucoup plus car. Elle a certenement parler un bon quart heur avec nous d'une mainere aussi gracieux...
Lundi ou Mardi tout aux plus tard a Oxford et m'zme jusqu' a Blenheim voir le beaux Chateaux du Duc Marlebroug et en faisant chemins. Nous verons aussi les palais du Vinsor, Richmond, et Kinsington...¹

In 1728, during his Grand Tour of “lands”, then twenty-two years old Count Rudolf Chotek visited England and during his visit to Hampton Court, he managed to compose and send one of many letters for his father to the Czech Kingdom, as stated on envelopes of his letters. In addition to the most remarkable event – meeting with the King and the Queen of Great Britain and Ireland, princesses Anna and Carolina and the Duke of Richmond – the future highest Chancellor

of Empress Marie Therese also mentioned his trip to the Blenheim stately home of the Duke of Marlborough and planned visits to other Royal Palaces. Rudolf Chotek had an opportunity to travel to many European countries, to get to know many noble and royal residences. Later on, in the civil service he resided in Munich and Vienna. He had his historic country house in Veltrusy, Bohemia, newly decorated in the Rococo style; he got it decorated with paintings, mirrors, furniture, luxury wallhangings – pequins, damask, chiné a la branche, and Chinese imports from paper. What kind of inspiration did Count Rudolf bring from other countries, and what possibilities do people have today to learn more about the resemblances of interiors in his Veltrusy historic country house and other noble residences?

Only a few interiors of Czech and Moravian historic country houses have been preserved in an untouched state until nowadays, especially the more ancient ones. In most cases, the original decoration and embellishment of stately parts of historic country houses have remained conserved due to their monumentality and artistic value, which was respected both by the former owners and later on by the experts who were in charge of the country houses. Monumental wall paintings of stately rooms were preserved or later re-discovered and restored perhaps most of all. Also entirely panelled rooms, especially when family portraits or genre paintings were inserted into the panelling, were often respected both by the owners, and after the nationalization by the curators and keepers, responsible for the interiors of historic country houses.² Next decorative elements – lambris, textile wallhangings and wallpapers, textile decorations and of course the furnishings in the rooms of historic country houses, were a popular subject of change in accord with fashion and lifestyle trends. Even at the time when the rooms stopped to be used and became expositions open to the public, the furnishings that had survived centuries authentically preserved, did not attract the interest of experts of that time. Some Czech and Moravian historic country houses went through further severe changes of their interiors during the time of creating new, variously specialized so called expositions of historic interiors, thus the last preserved traces of authentic decorations from various ages went to ruin sometimes. Historic interiors were presented without regard to their original function in many historic country houses. Side premises, household facilities of residences, were not, with a few exceptions, of interest at all.

After World War II and February 1948, after the confiscation of all land, immovables, collections and furnishings of castles and historic country houses, those who had resided in them, the owners and their employees, with a few exceptions left them. National administrators got in charge of the estates. Thus, the memory of the houses was definitely broken, the awareness of the rules and tradition, how the great house was operated both socially and technically, how the household was kept, how it was or was not

maintained. Parts of collections and furnishings from hundreds of other houses, whose destiny became to serve other, sometimes completely different purposes, were brought together to approximately 150 historic country houses, which could open to the public at that socially unfavourable time due to the effort of conservationists. Historic documentation, the official agenda of the 1950's and 1960's, suggests that only a small part of monuments was open to the public in many cases. In the remaining spaces, storages for country house movable collections and furnishings were set up. And, what's more, many spaces were given for use to various local institutions, they were exploited as apartments or just closed. For example at the Český Krumlov historic country house, the second largest residence after the Prague Castle, originally just a few rooms were open in the 1950's.

In those decades, monuments oftentimes suffered significant losses in movable items write-offs, but also in underrating of interior decorations. It is characteristic that otherwise thorough records of collections of historic country houses, furniture and all the other furnishings, have never registered the interior decorations like textile wallhangings or wallpapers, decorative strips or even historical technical equipment, such as bells for servants, hanging clips for pictures, built-in kitchen and laundry equipment, blinds, etc., until nowadays, when the records have been set up for the first time. These articles thus could have been, and somewhere really were removed for decades and nobody missed them.

The rooms where the authentic interiors of the end of the 19 century and beginning of the 20 century were preserved and used by the original owners till the last moment, before opening to the public these salons were "purged" due to the abundance of furnishings so strange to the taste of the 1950's. Many items were sent to the storages.³ Historical photos from the turn of the 19 and 20 century, for example from the Opočno historic country house, show the extent of these changes. They affected both the salons, and the chateau's picture gallery, which had so far exhibited, besides pictures on the walls, also some paintings in the middle of the interior on special structures covered with textiles. In historic country houses, like Veltrusy, these changes also affected movable items, which had luckily survived all the owners from the family of Chotek in original Baroque and Rococo apartments in situ since the mid 18 century.

This current situation makes understanding of historic interiors less easy, nevertheless, there is a range of possibilities for study of material and written sources. Whereas it is possible to study numeral iconographic sources for representation of the historic interior of the 19 century, especially in the form of watercolour and gouache insights into the rooms and halls of historic country houses, domestic iconography of previous centuries is rare and interiors of the 16 and 17 century are today in many cases known rather in the form, in which they were re-created at the time of the romantic historicism of the 19 century.

They are still often viewed with the eyes of that period and presented accordingly. The study of analogies in illustrations of interiors from countries where this topic in fine arts was more popular and more often illustrated than in the Czech lands in the past, is a self-evident necessity. Putting these pieces of knowledge into context with the preserved domestic sources, especially written ones, which can subsequently make clear or disprove the dependent analogies, is no less important.

Ad fontes; this imperative therefore applies above all to the study of historic interiors. The material sources themselves, items of artistic collections, portrait galleries, furniture, family relics, utility articles of great households, preserved in situ or in storages, all these *Nippés und Dekorationen*, as they are called by the inventory of the Hluboká historic country house, are often documented in large collections of written sources.⁴ Data in historic inventories, correspondence and accounts, can be sometimes related directly to particular items, more rarely also to interior decorations. These data bring information about the arrangement of apartments and about functions of particular rooms.

The experience and knowledge, which a graduate from the Attingham Summer School of historic country houses, held by The Attingham Trust in England, gained, have become invaluable for the study of historic country house interiors. The demanding combination of morning and evening lectures and everyday intensive study of historic country houses' interiors in situ in various places in England, which amount to several tens, is undoubtedly one of the most important postgraduate studies in the heritage field. This study covers detailed identification of interiors, items of art collections and historic furnishings, under the guidance of prominent experts, meetings with curators and private owners of residences, the opportunity to study the houses from loft to cellar, sometimes even in the case of private houses. The Attingham experience can cause that you never look at a great house with the same eyes as before.

The goal of the Attingham Summer School is to study historic country houses in their entirety – and this methodological approach belongs to the most important knowledge that the graduates earn during this course. Attention is paid to architecture, historic country houses' collections, furniture, lights, and textile decorations, but also to issues like technical equipment necessary for the operation of a great household, kitchens, work of servants and social relations inside the residence, gardens and parks. The extraordinary historical phenomenon of modern history, i. e. the fact that despite all after-war events and confiscations and some losses, original material reminders, often very ancient, but also of recent owners, have remained preserved in many Czech and Moravian castles and historic country houses in the same way as in many historic country houses in England in an unprecedented manner, facilitates to jointly search for the answers which can clarify what the in-

teriors looked like, how the house operated, and in case of historic country houses on the Czech territory, even after many decades from the time these historic country houses were real home.⁵ The study results create the basis for the professional approach applied during the preparation of expositions of historic interiors and rehabilitation of historical interiors open to the public. Some historic country houses in England have become monuments opened to the public as late as they did not have almost any original furnishings or there was a plan to adjust the look of their interiors in line with some style period. Some modern modifications of both private and The National Trust's historic country houses were designed by an important interior designer, John Fowler, whose work in historic country houses, like for example Claydon House or Clandon Park, has remained the topic of many discussions up to this day. His work has its supporters as well as critics who point to the subjectivity of his attitude during redecorations, today called the Fowler Style. The effort to take a professional attitude to rehabilitation of the historic country house interior was also limited due to the lack of financial means in England in after-war decades. Then, some interiors were decorated by replicas of historical textiles from inappropriate materials, for example textile wallhangings from mercerized cotton were adjusted on walls instead of original silk. Some of these adjustments were reassessed later on and replicas were replaced by perfect copies of silk wallhangings, which create, in combination with the period style of lighting, extraordinary visual effects, typical for example of the interior of apartments in the 18 century. In this context, it is possible to remind interior modifications of textile decorations in Czech and Moravian historic country houses, when wallhangings were massively adjusted also from mercerized cotton in some interiors in the 1970's and 1980's. They were often produced by a former state company Hedva Rýmařov. Due to this fact, walls of e.g. South Moravian historic country houses are decorated with the same type of a few repeated patterns. The size of the decor of the wallhangings does not correspond to the width and pattern of the textile, above all to the Baroque models. For the time being, it remains unanswered whether they were put on empty walls, or whether they replaced original decorations, however dilapidated or fragmented.

The challenging questions of approach to the historic interior are also connected with issues of romantic modifications of older interiors in the 19 century and with their present-day removal; a hot topic in the Czech Republic. One of thought-provoking examples, is a modification of the Renaissance hall of the Bolsover Castle, which belongs to English Heritage. Except a small sample, decorative painting from the 19 century was removed from the original wooden panelling and the original monochrome grey surface was renewed. The panelling was adjusted in this way in the Renaissance time because it was covered with continuously adjusted tapestries, a typical case in

a number of Czech Renaissance interiors with richly decorated ceilings and a stripe above the original, nowadays often unpreserved, tapestries. At Bolsover, wall carpets are also missing nowadays.

Despite all difficulties and discussions, the work of English experts and the interest in historic interiors, which have come to our days in England in an extraordinary authenticity, could rely upon important works published by specialists in this field, which are also unsubstitutable for Czech researchers. It is for example the work of recently deceased Peter Thornton *Authentic Decor* and other works of his, books of Marc Giroud *Life in English Country House*, and an important work for the Czech environment *Life in French Country House*, research and publishing of historic inventories, for example the current works of Tessa Murdoch, also a graduate from the Attingham School, and many other publications and expert papers, including works in the *Country Life* journal. Thus, for example, work with sources and published experts' findings helped to specify the view of the icon of English Renaissance historic country houses Hardwick Hall and its authentic interiors. The inventory of Bess of Hardwick (Elisabeth, Countess of Shrewbury) compiled in 1601 was published by Santina M. Levey with the preface written by Peter Thornton. And there are more sources for this historic country house. The extraordinary source of information is also rich preserved documentation and inventories of the Royal Collection and Palaces, which always served as a model for noble owners' activities. It is possible to examine them in more detail on another course of The Attingham Trust – the study of the Royal Collection.

The study of historical sources has helped in the Czech environment to better learn for example the design of Baroque and Rococo interiors of the Veltrusý historic country house, where significant preservation of original decorations has been confirmed, but also painting collections and furniture, from which many articles have been stored in storages since the war.⁶ The research has been underway also in interiors of the duke's residence in Český Krumlov, in some South Moravian historic country houses and elsewhere for a longer period of time. A parallel to Hardwick inventories can be, for example, the examined inventory of Catherine of Montfort coming from 1604, which was written by her own hand and which described the furnishings of a major Czech Renaissance residence in Jindřichův Hradec at the time of the peak period of government of Lords of Hradec.

Rare experiences from the Attingham School also include meetings with owners of private noble residences and their stories about historic country houses or directly commented tours of interiors, very often rounded off by parties, which we can jointly together with Count Rudolf Chotek call *d'une manière aussi gracieux...* These moments make it possible to look into the life in historic country houses both in the past and at present, and into personal views of the inhabitants of historic country houses and their own collec-

tions. I noted in my Attingham diary: "Late in the evening, Annabel organized a discussion where Calke Abbey roused hot discussions. Many experts also said: Well, some do not say the truth about their collections, sometimes those are not the works, those authors, that provenience as which they are passed off."⁷ It seems that the wish is the father of the deed. I joined in the talk saying that I considered this charming, because the owners had been doing that in the same way for centuries, as documented in the sources. It seems that the strength of historic country houses and castles lies in continuity, despite all historical peripeties.

■ Notes

1 Correspondence of Count Rudolf Chotek with his father Václav Antonín Chotek, Family Archives Chotek, State Regional Archives Prague. Rudolf Chotek met in the Hampton Court historic country house the English king George II and Queen Caroline, born Margravine Brandenburg-Ansbach.

2 Also here it is possible to find examples of removing original decorations, as documented by an example of large-area dismantling of panelling with family portraits in stately rooms of Counts Haugvitz in the Náměšť nad Oslavou historic country house, performed right after World War II. The original condition is captured in historic photographs.

3 There were also cases when, for example, rare historic interiors decorated in the Art Deco style were in situ preserved and later on open to the public. In the after-war period, this style together with Art Nouveau were assumed as a lost artistic period. Interiors of the Nové Město nad Metují historic country house are such an example. The decision was often based on the person or authority, in charge of the particular historic country house after the war. The key decision moment in the case of Nové Město nad Metují was the relation of local people to the owner's family, who was the sponsor and patron of the whole area; as confirmed by witnesses and the owner, Mr. Bartoň from Dobenín himself, who, as well as some others, has restituted the historic country house lately. Some original owners of historic country houses have issued their memories in the Czech Republic in the last years, which are also remarkable historical sources, as for example the narrative of František Schwarzenberg or Johana Herzogenberg, born Princess of Rohan, and others.

4 Inventories of collections and furnishings written per items in the books from 1889 are preserved for Hluboká House. They were made for Prince Adolf Josef of Schwarzenberg and they are deposited in the historical collection of movable items directly at Hluboká House. These inventories were written by the Duke's curators and thus, they do not lack expert descriptions or displayed pottery or arms signs, etc. in contrast to inventory lists in other residences.

5 The eldest son was the sole heir of the property and title in England, while Czech and Moravian noble families put their key immovable and movable property into the institution of Fideicomis (entail). According to this rule, the sole heir was also the eldest son in most cases. He was

obliged, among others, to marry somebody on an equal family level and to manage the property well. See Eva LUKÁŠOVÁ: Historical Institution of Entail and its Importance for Preservation of Authentic Collections and Furnishings of Czech and Moravian Castles and Historic Country Houses (in Czech), in: *Bulletin of Monument Preservation*, vol. 67, 2007, no. 6, pp. 449–451.

6 Eva LUKÁŠOVÁ: Historic Interiors and Historic Textiles of Chotek Historic Country House in Veltrusy. Contribution to Study of Interior of 18 Century (in Czech), in: *Bulletin of Monument Preservation*, vol. 65, 2005, no. 2, pp. 126–137.

7 Calke Abbey is a historic country house of The National Trust, which was conserved in the original state after the takeover from the private owners, including all collections, brick-back articles since the Victorian era until nowadays – it is presented as a historic country house where the time has come to a stop.

European Castle and its Research

Ivan P. MUCHKA

The recent memorandum, which arose from a seminar dedicated to castles and historic country houses in the Czech Republic,¹ emphasized the particularity of the protection and maintenance of this very vulnerable part of the tangible cultural heritage of the past. Reflection, connected with this phenomenon, should by all means pass the national borders, if only for the plain fact that the builders, important aristocratic families, were not connected to one and only place. If experts from Central Europe can intimately acquaint themselves with the cultural heritage of “insular” England, then it does not, in any case, imply some facultative trips and free time. The author has already stated this in his report in the *Bulletin UHS*,² the journal of the Czech Association of Art Historians, dedicated to the course of the Attingham Summer School for Historic Country Houses in Great Britain in 1995. Prominent experts for historic country houses lectured there, for example the President of The National Trust at that time, Martin Drury, historian John Wilton-Ely, Anthony Wells-Cole, Simon Murray (who delivered the planned speech of unexpectedly deceased Gervas Jackson-Stops), Ian Bristow, Peter Goodchild, Christopher Clay, Sarah Medlam, Cynthia Campbell, Gillian Darby, Elizabeth White and of course, last but not least, the organizers of the whole seminar – Annabel Westman, a specialist on historical textiles, and Giles Waterfield, who spoke about historical galleries.³ The importance of such research may be roughly characterized in a simplified way, apart from the general connoisseurship,⁴ according to the following research goals: 1. studies of bohemics; 2. refinement of the data on monuments and relics of English origin on the Czech territory; 3. comparative studies of artefacts shared by both countries, for example as below mentioned specimens of repeatedly woven series of tapestries from manufactures in Brussels, Mortlake,

etc.; 4. research of the phenomenon, which the author would qualify as cultural parallelism, i.e. similar artistic expressions also in cases which did not involve direct influence or taking-over of concrete patterns.

Apart from this, also outcomes of “applied research” are exceptionally important, for example the possibility of analyzing motivation for visiting historical monuments, the educational formative effect on the public and their function in the all-society cultural system, other types of social employment, etc. This may lead to a deep thought about the Czech state’s cultural policy after the Velvet Revolution, when it completely gave up on widening the network of castles and historic country houses (and gardens, very often connected to them) open to the public, whether in the form of direct administration or through a system of financial support for private owners, or through stimulation of foundation of an organization analogical to The National Trust or English Heritage. Nothing of this kind has happened in the Czech Republic over the twenty years. As a result, only approximately one third of castles and historic country houses is open to the public in this country compared to England. Considering the size of the state and the number of inhabitants – it is a two-digit fraction in absolute numbers (by estimate one fifteenth to one twentieth).⁵ If the Czech Republic cannot even remotely compare to Great Britain with regards to the number of monuments and their visitors, then it would be at least desirable to compare the quality of monument preservation and the movable items of the monuments. England is also in this field a bright example of research, conservation and development of traditional technologies. In this case it would be necessary to contribute with special entries, devoted to issues of conservation of stone, brick walls, wood, metals, textile, paper and other materials.

The author would like to, at least in a thesis-based manner, focus on the issue of presentation of historical interiors, just as he was faced with it during the time of his stay at the Attingham Summer School. At that time, the terms of habitability, cosiness and family character, defined as living character, were a little exaggerated. The author already encountered similar understanding of historical interiors in France, where “family chateaus” were preferred to large, insufficiently live, grandiose residences. This found its reflection on the drop of visitors of Grand monuments in favour of smaller ones. In a plural society, each monument owner or administrator can obviously prefer such ways of promotion as he/she considers right. The process of “de-aristocratization” of aristocracy started already in the early 19 century and in Central Europe it was characterized by Biedermeier with its *Gemütlichkeit* and *Gutbürgerlichkeit* coming after sober Classicism. In case of interest in historically true presentation, such an approach especially to older Renaissance buildings and Baroque interiors is very disputable. It appears particularly so if in one monument, the private character of interiors can be clearly

distinguished from the representative character (sometimes even stately representative). Here the author is not concerned with the originally non-existing articles, like the telephone or TV placed in the interiors of “habitably convincing character”; what matters is that the modus of a formal interior (official, rigorous, representative) is vanishing. For it there is nothing more inorganic than casualness, comfort and fashionable character. It should be emphasized that this is a very minacious question and the author does not want to take up the role of a first-plan critic, who pedantically moralizes that today’s “living character” kind of exposition of interiors for example in Jemniště does not comply with their originally Baroque-Rococo style. The reader has surely understood that this criticism is more likely targeted at historical data distortion due to artistic fantasy and creativity freedom, which is mainly the case of film and TV industries, used to employ historical “decorations” of European castles and chateaus, unfortunately not excluding the English ones. It is probably a characteristic feature of the present time that for example Chiswick House, the “cultic object” of the English architecture of the 18 century, constructed according to the design of Lord Burlington, is going to open to the public this year again with an exhibition of costumes from an Oscar winning film *The Duchess*.⁶ This should be taken from a positive point of view as an untypical example when the film has a contextual connection to the monument. It is a story of the wife of the Fifth Duke of Devonshire, an owner of Chiswick House (it would be possible to speak about him further in connection with the western parterre of the garden of Chatsworth historic country house, where box-trees create the ground plan of the residence and the children of the duchess play in this part though it was probably created after 1950).

The connection between England and Central Europe is in the field of architecture very hard to identify; it is an undisputable fact that construction types and forms have mingled in Europe in the early modern period, for example Andrea Palladio is an undisputable inventor of four-circle corridors and loggias which connect the main building with the lateral, free-standing pavilions and which resemble shoulders or outspread arms. The English citation of his tract on architecture reads: “... loggias, which arms tend to the circumference, seem to receive those that come near the house”.⁷ His production was very popular in the England of the 17 and 18 century, imitated and developed. The Kačina historic country house shows, apart from the basic shape of this disposition formation, one specific feature which resembles the Stoke Bruerne Park country house, which architect Schuricht could know from Campbell’s publication “*Vitruvius Britannicus*”.⁸ In the Kedleston Hall country house, one of the monuments which could also inspire Schuricht, visitors can be captivated by a corridor creating the connection between the state core of the country house and the “family apartment” (the kitchen and the laundry are symmetrically located on

the opposite side). A remarkable craft detail creates there a geometrically clean curvature of the floor line from massive planks. A similar confrontation can be also applied to monument types, for example architecture in gardens. The comparison of the design for a deercote in the shape of a minareted mosque coming from 1767, created by James Wyatt, and the minaret in Lednice made by Josef Hardtmuth in 1799⁹ is also interesting to derive. At this point, also other sources of inspiration may be introduced, including mosques in Kew Gardens, Schwetzingen, etc., nevertheless Wyatt's concept probably belongs to the oldest sources.

Also the solution of the composition and tectonization of the building's exterior often became the subject of inspiration, even though it is clear that the final appearance is always the result of a number of components. The striking feature of the design of the South facade of Gopsall Hall country house, Leicestershire (William and David Hiorne, around 1750–1760), is the lowered middle buttress, similar to the entrance forefront of Kostelec nad Orlicí chateau from the 1920's by Heinrich Koch.¹⁰ The issue of the rise and development of the forefront of historic country houses in England is complex again – large right-angle windows, bay windows and dividing by means of mullions and transoms, have become the canonical elements, characterizing English architecture proper. On the contrary, the influence from the continent can be assumed, especially by the designs of Hans Vredeman de Vries.¹¹ Anthony Wells-Cole¹² in his works convincingly proved inspiration, often fully literal, of architectural details (namely ceilings, fireplaces, etc.) by Vries's art prints; he gave the proof particularly in Hardwick, but also in other manneristic prodigy houses, as this class is sometimes called. The outstanding and very specific sculptural work in Hardwick is also a flying parapet on roof pavilions with the monogram of Elisabeth of Shrewsbury. The popularity of Vredeman's ornaments, rollwerks (English term – strap work), was universal in continental Europe and in insular England at that time.

While the design of the facades of country houses of the early modern period can be considered as rather conservative, sober, or even rigorous, then an analogical exception like sculpturally designed attics, is also plentiful wealth of chimney forms, where England is inspired by Italy, and further the solution of plumbing elements, which is, to the author's opinion, locally unique. One of the most original constructions of English late Renaissance, in other words manneristic architecture, can serve as an example of decoratively solved downpipes made of lead. An example from Wollaton is dated 1703 (there are also others usually dated to the 18 century on the building), but there are even older examples. Downpipes in Haddon Hal are decorated by beautiful reliefs of bears' heads and peacocks – armorial bearings of a family, which owned the monument at the turn of the 16 and 17 century.

Typology of interiors can be considered as the most important branch, which is possible to study

within castelology in England. At least one example of the interior should be shown; it is rooted in Italy, but given the rate of its occurrence, England dominates it thanks to its countless variants. In the Czech Republic, there are mainly Neo style cases – Rožmberk art gallery, Hrádek u Nechanic, the morning salon in Hluboká Castle, etc. For example the Long Gallery in Hardwick is 160 feet long, and the gallery in the originally medieval Haddon Castle is 110 feet long. Favourable light conditions are secured by huge English bay windows. In case of Haddon Hall the windows were added asymmetrically also to the other lengthwise side, so while walking in this space the lights alternately come from the left and the right – an interesting and unexpected effect. The configuration of the fireplace in the chateau hall is an important space formatting element, which becomes in the case of later municipal architecture a “distinguishing mark” of the English origin of style. The Marble Hall in Petworth House, Sussex, typologically represents, by its location at the beginning of the imaginary route of state chateau interiors, the function of the entrance hall, combined with the so called hall of ancestors – a space where family portraits and armorial bearings (armorial bearing of the Somerset family – the bull and the unicorn – is placed above the fireplace) were situated. Petworth belongs to the most important representatives of that part of English and especially South England's architecture of the 17 century, which was oriented towards the design of The Netherlands and France. Hypothetically the author of that historic country house is identified as Daniel Marot, a “pan-european” – a French architect who was active in The Netherlands and in England and who published illustrative templates of architecture, enormously widespread all over Europe of that time. Within European Baroque, this style represents a moderate, classicist note with a sober, geometric composition – in this case a specific formation is accentuated – a fireplace and a panel above the fireplace. Plasticity of particular dividing elements escalates in the upward direction and culminates in the under-ceiling frieze with acanthus consoles. This composition may be encountered in uncountable derivatives both in English residential architecture, and in overseas and transoceanic architecture – until today. The fireplace wall, protruding from the wall-line, is an inherent component of the English dwelling. Sculptural decoration brings the author to the material and colouring – apart from the wood decorations of the walls, arranged into the appearance called stone white. The prevailing material is marble in perfectly harmonized shades of white, grey, black, amber and old-pink. The archival documents from 1692 mentioned the columbine colour of the fireplace.

Examples of English-Czech relations in the field of chateau furnishings should be highlighted at least briefly. When putting aside painting and graphics, the number of art prints of English origin reaches hundreds or even thousands, one of the most frequent examples is a painting by Lobkowitz's painter

Sanchez Coello in Chatsworth; counterpart paintings of “the Winter King” and his wife Elisabeth Stuart in Arundel Castle are of utmost importance for political history. Also types of exclusive movable items, like for example musical instruments (the harp by Sebastian Erard in Charlecote country house; Erard's piano, which Beethoven played in Hradec nad Moravicí) should be left aside. This paper will focus only on periodically comparable replicas of tapestries – the author is convinced that such comparisons, apart from obvious technological and restoration aspects, can also bring interesting information of art and historical nature. For example the famous series Hero and Leandro by Francis Cleyn from the Mortlake manufacture, whose six pieces decorate Bratislava's Primacialni Palace, has small differences on the samples in Hardwick in the placement of the main lights. The underlying condition of comparison would be extensive and exact photodocumentation, capturing also a standardized colour table, for example from the Kodak Company. In the detailed photographic pictures of the set The Life in the Village, woven in Brussels according to Jacob Jordaens, and made in Hardwick and Náchod, it is possible to find also minor differences in the drawing, fineness of face rendering, etc. Similarly, it would be possible to compare one of the most famous late-Baroque series – New India, authors Desportes, Neilson, in Arundel collections, dated 1754, and in Prague, commissioned by Archbishop Peter Přichovský, dated in 1753–1759.¹³

The examples chosen indisputably show interesting coincidences between the historical heritage fund in Great Britain and in the Czech Republic. Whether the outline of the method of comparative examination of the prototypes, patterns, replicas, copies, and parallels, as presented in this paper, is beneficial, only the future may prove.

■ Notes

1 Reconstruction of Monuments 2009, Preservation of State Castles and Chateaux, Prague, 24–25. 3. 2009. (in Czech)

2 Ivan MUCHKA, European Country House and its Significance in Attingham, Bulletin of the Art and History Society in Czech Lands, 6/1995, pp. 5–8; PDF version downloadable from: <http://www.dejinyumeni.cz/bulletin/B395.pdf> (in Czech)

3 Course participants were, in advance, sent a list of recommended bibliography in which names of well-known castelologists – Mark Girouard, Geoffrey Beard, David Watkin, John Fowler, John Cornforth, Peter Thornton and others – can be found in addition to monograph articles on objects, e.g. from the Country Life weekly, 1925 – a convincing example of the existence of continuity and tradition.

4 Most participants work as museum curators and conservationists, in the case of the year 1995 in museums in the United States.

5 The author ensues for example from the overview Historic Houses – Castles & Gardens, Dunstable 1984 with

the subtitle "The Comprehensive Guide to over 1200 Historic Properties from Cottages to Castles Open this Year".

6 The title of the website reads: "Oscar-Winning Costumes from 'The Duchess' Come to Chiswick House" - <http://www.english-heritage.org.uk/server/show/nav.20497>.

7 The Four Books of Andrea Palladio's Architecture, London 1738, Plate LVIII, page 55 (Villa Leonardo Mocenigo).

8 Cp. Oliver HILL, English Country Houses – Caroline (1625–1685), London 1966, p. 61; the left pavilion is marked as the "Library" and the right one as the "Chapel" in the floorplan – this design is identical in Kačina.

9 Leslie HARRIS, Robert Adam and Kedleston. The Making of a Neo-Classical Masterpiece, Wisbech 1987, p. 91.

10 John HARRIS, The Palladians, London 1981, p. 96.

11 Architectura oder Bauung der Antiquen..., Antwerpia 1577, fo. 20 (Dorica).

12 Anthony WELLS-COLE, "Barbarous and Ungraceful Ornaments": Hans Vredeman de Vries and his Influence in England, in: Hans Vredeman und die Folgen, Heiner Borggreffe, Vera Lüpkes, eds., Marburg 2005, pp. 37–41.

13 Jarmila BLAŽKOVÁ, New India, tapestries from the Prague Archbishop Palace, in: Art of Ages, Prague 1956, pp. 37–44. (in Czech)

Attingham Summer School

Wandering and Discovering English Historical Gardens and Parks

Inka TRUXOVÁ

Within the Attingham Summer School programme, the author visited more than 30 historical monuments during three demanding weeks on the large territory of England. As it is not possible to describe all the sites and areas explored, the author has chosen just some representatives. The principle of the three-week research stay is similar every year. The trainees are experts mainly from the USA, and some Europeans, totalling to 45 people of various professions, who are skilled in the field of historical buildings and their premises. The programme is not only rich in visits to monuments, which are mostly investigated in detail, but it also includes thematic lectures, often lasting until late hours.

The design of gardens and parks was formed by English influences also on the Czech territory. Originally famous, mainly gardens and parks of historic country houses, have today many problems (compositional, material and functional) which are necessary to resolve during their restoration. Therefore, it is important to get foreign, verified experience. It is a very valuable opportunity for gaining more knowledge about English historical parks and gardens, whose development has luckily remained natural and continual for centuries.

From the monuments, studied in the first part of the author's English stay in Sussex, it is worthwhile to emphasize Petworth Park, which represents The Na-

tional Trust, administering this large area since 1947. The park is 280 ha large and it is an unique example of outstandingly conserved English landscape arrangement, designed by a famous representative of his time, Lancelot "Capability" Brown. The current management faces the challenge to find a balance between the needs for maintenance of this historical park (in this case also an integral part of the landscape), nature conservation, necessities of balanced economic operation on the lands of the complex and security for thousands of visitors of this park. The place has been cultivated since the 12 century and step by step a geometric garden, an orchard, a bowling area, walking paths, ponds, stables and a game park have been set up there. However, Lancelot "Capability" Brown, who came there on the invitation of the Second Earl of Egremont and worked there between 1751–1764, created the most interesting formations on this land.

Brown's greatest contribution to the park's composition was creation of the serpentine shape of the lake which was made by damming a few smaller ponds and is fed by the original system until now. It is more than a kilometre long underground bricked canal in which water from the surrounding hilly landscape is collected in the western part of the park. This grand structure can be best admired from top parts above the modelled dam from where the size of the water body as well as its undulating forms become best apparent. The erection involved moving 47,000 tons of soil and 17,000 tons of clay for insulating the lake bottom. It is surrounded by modelled grounds of the park in which the so called clumps, i.e. arranged groups of trees and shrubs, are seemingly haphazardly situated. This scenery frames the most astonishing views of the family residence with a long front of the western facade. Remnants of a symmetrically designed arrangement (Baroque arrangement of the late 17 century making use of plants of Dutch origin) can be found in the vicinity of the house even today. Their prevailing part, though, was removed during Brown's modifications. Valuable and compositionally interesting woods were left in place. Brown exploited them in the entire complex masterfully and they can be admired still today. They included especially oak trees, chestnut trees, beeches, maple trees and lindens. The symmetrical and natural landscape part is separated by a massive ha-ha moat and a decorative fence. This dividing line, necessary for preventing access of game into the closest surroundings of the house, though, cannot be viewed from a distance at all. A large herd of fallow deer (several thousands of head) has for centuries enlivened the composition of perfectly mastered modifications that are a textbook example of Brown's work with all the tiny groves dotted about tops of terrain undulations supplemented with well modelled strips of woods excellently covering kilometres of fence walls so that the park becomes an integral part of the surrounding countryside. When studying source plans, it is possible to see clearly what Brown managed to put in practice.

He managed most of what he had planned, and as usual he was able to remove parts of original dispositions, including constructions, from maps and replace them with a new, stylish solution.

Thus based compositional arrangement was later supplemented for example at the time of Earl of Egremont. Free-standing stone vases of urn shape (17 century) were placed in the park, and a tiny structure for keeping barks was also built; it was where famous painter J. M. W. Turner made a few of his well-known pictures. Visitors can see his studio in the house. In the 19 century, the owners of the complex added another interesting tiny structure, a fortified tower which was used as an observation tower and as a compositional point visible from the house, or palace. Tourists can enjoy all the views of the picturesque countryside in the surroundings fully from all the elevated places even today.

Although the original owners, Lord and Lady Egremont, occupy one part of the family residence, The National Trust has recently been asked to allow construction of a new private garden, in the closest vicinity of the house. After numerous discussions, the plan was approved. Even one of the windows became the door, and a new, but modest modification, respecting the character of the surroundings, came into being. Despite the author's initial scepticism about the new addition of the 21 century, she has admitted after research of new compositional additions that it is a sensitive modification which will be little perceived within the framework of the whole and which may serve as a good example of how to meet the needs of today while maintaining the authenticity of the place. Though a large part of the park was severely damaged by a storm in 1987, systematic renewal of key groups of woods is still successfully carried out and, therefore, the impression of Brown's rural composition has been preserved.

On the way from the South towards the North to Derbyshire and Nottinghamshire counties, where participants in the Attingham Summer School's second week, could familiarize themselves with picturesque fortified constructions of Broughton Castle in Oxfordshire County, which has, for centuries, been home to Lord and Lady Saye and Sele. The author has chosen this complex as an example of sample renewal of a garden of a traditional historic country house coming from the 14 century, rebuilt in the 16 century, which has maintained its mysterious appearance entirely and is popular among films makers for its romantic look. The interiors hold numerous treasures, such as a unique home chapel which is one of the best preserved in all over the country with an original stone altar.

The historic country house is separated from the surrounding countryside with a water moat. On its southern side, there is a garden enclosed by a high stone wall divided into individual "green rooms" with symmetrical shapes of ornaments. The colour of cut green hedges mingles with colours of rich flower groups. Garden landscaping in the form of more mo-

dern flowerbeds performed in the 1970's spill out of the walls where they decorate and emphasize the idyllic construction. There is only one gardener, Chris Hopkins, to manage all the jobs with the help of the chatelaine and though she is an older lady, she is ready to meet the wishes of students who come there. The garden arouses interest for several reasons. It was built in the place of a former kitchen coming from the 16 century in 1880. The flowerbeds are full of very old cultivars of roses, e.g. Rosa "Heritage", Rosa "Gruss an Achen", Rosa "Felicia" and many others; all of them are accompanied by various perennials and shrubs. The current style of the design is based on recommendations of an American, Lanning Roper (from 1970). It was further developed by Bert Dancer, a gardener, and since 1980 it has been followed by another American, Randal Anderson. This small garden has always served as a wonderful example of the fact that the original and the modern can always be harmonized, and even demanding maintenance can be achieved thanks to well selected combinations of seedlings and types of plants in just a few persons.

The next stop is again dedicated to The National Trust complex, the magnificent Keddleston Hall in Derbyshire County, one of the earliest and best works of architect Robert Adam in the 18 century. Adam designed in then widely admired and copied Palladian style (by an Italian architect of the 16 century Andrea Palladio and his Villa Mocenigo). The family of Curzon have owned the local land since the time of the Normans. The person vital for today's appearance of the house was, however, Sir Nathaniel Curzon (1726–1804), the First Lord Scarsdale, who inherited the manor in 1758, and one year later began to cooperate with architect Matthew Brettingham, who was then accompanied by James Paine. In 1758, the Curzons met Robert Adam, who caught their eye by his designs influenced by Palladio and Roman inspirations. He took over the main designs from the preceding two architects, added his own ones and developed them to perfection.

The construction of Keddleston Hall bears many details common with a near famous historic country house of the family of Cavendish in Chatsworth. Keddleston Hall represented the rivalry between the Tories and the Whigs, i.e. conservatives and liberals. The house was completed in 1765. It has always been considered exceptional, and visitors have been shown round by the custodian since the very beginning. The marble hall, the entrance and at the same time the central part, have been assumed as an "Art Temple". The family have never occupied the whole house, which was primarily meant for representation purposes, but always the North East wing. Architect Adam designed not only the construction of the house itself, including the interior, but also all the small architectural elements in the entire complex to minute detail, the erection of which he carefully supervised. Thanks to it, this masterly piece of the architecture of the 18 century came into being. Due to insufficient fi-

nancial means of the First Lord Scarsdale, the construction was left without any later renovations. The northern, entrance frontage is the most monumental Palladian facade in Britain and the central part of the southern facade prides itself with an inspiration by the Arch of Constantine in Rome. Today, the garden is an exclusively private family area. Its history includes some important data. In 1721–1726, John Curzon employed royal gardener Charles Bridgeman, who created a magnificent symmetrical garden on the southern side of the house which, after forty years, vanished. An interesting fact relating to the garden concerns Robert Adam, who had originally been hired to renew the garden and the park. He set up the ornamental garden on the southern and western side of the house with a large lawn and a ha-ha moat (a hidden moat). No more existing, flower, fenced off garden was set up on the southern side of the church at that time. Architect Adam created ornamental decorations for the garden. The space was improved by a copy of Medici lion on a base and, later, a Neo-classicist vase of urn shape to celebrate a poet of the 17 century Michael Dryton. In 1775, a hexagonal construction of a summer house was erected and in 1799 an orangery was added (by the design of the architect's assistant George Richardson). The garden space developed, but the system of regular improvements was vanishing. In 1919, a famous pair of designers Edwin Lutyens and Gertruda Jekyll, were asked for consultations but no measures were taken due to the high price. In 1922–1924, only a local gardening firm, William Barron and Son, was contacted. It laid the foundations of today's arrangement, and upon the request of the owner of that time from the family of Curzon removed asters. In the 1920's, a loggia was erected as a part of reconstruction of former farming buildings.

As for the park, the boyish dream of the First Lord of Scarsdale was fulfilled when the idyllic appearance of the park from the surrounding countryside was created, today viewed as highly natural. This change was successful, among others, due to the fact that a village situated too close to the house was removed. Even in this respect, a parallel with nearby Chatsworth may be found. It is a place where Lancelot Brown removed everything that was in the way of his creativity. The uniqueness of this country house lies in that Robert Adam succeeded in creating the house itself as well as shaping its surroundings with all the details. The main entrance into the park is oriented towards the North-East as are the main view axes in direction to the house.

The forged fence with gates (by Benjamin Yates of Derby) between the house and the park, preventing game from entering the land near the country house, attracts the attention of visitors still today. The views from the northern facade are directed towards a series of water surfaces of lakes connected with a canal which replaced the original Bridgeman's symmetrical plan. The upper and central lakes are separated by a bridge (by R. Adam) under which a magnificent water

cascade is situated. The bridge creates an excellent observation area for watching the northern entrance facade (a similar construction by James Paine from 1762 in Chatsworth became an inspiration for the bridge). Robert Adam also built other small constructions spread in the complex, such as the *Fishing Pavilion* coming from 1770–1772 built close to the Upper lake for Lord Curzon so that he could catch fish shielded from rain as well as the sunshine (preservation of the white tint of complexion was in fashion in the 18 century). There was a bath on the ground floor and a place from which a boat could set off. Another construction, situated by the Central Lake, a house for bathing open to people for balneal use, came from 1759. The surroundings of Keddleston Hall used to attract many visitors, therefore R. Adam designed an inn in the vicinity. The architect also planned walking tours of the park, particularly the three miles' walk (4.8 km long), West of the house continuing the sightseeing tour in the elevated terrain as far as the ha-ha moat. There were beautiful views of the house from the path, in some places across the lakes. The tour included a hermitage from 1761–1762 (today in ruins). In the park interesting greenery was planted coming from London garden nurseries of James Scott, brother of the gardener of that time. It included especially golden rain, syringas, honeysuckles, jasmines and in 1763 also rhododendrons, known in Britain at that time, but spread during the Victorian era.

The maintenance of the house and, especially, the large park complex was becoming more and more complicated and its collapse was imminent. The rescue came in the form of a financial support equal to 13,5 mil. British pounds from the National Heritage Memorial Fund. It could be used for renovation of the house and the entire complex. For these, unfavourable reasons, a golf course could be built in one part of the park (in front of the northern facade, in the area of the former game reserve). Though the movement of the players seems not to cause any trouble, and it does not interfere with the surroundings of the unique construction, the visitor views golf as a certain form of interference into the original authenticity, of this otherwise well-preserved complex. Since 1987, Keddleston Hall is in the ownership of The National Trust. Nevertheless, the descendants of the original owners still occupy the North-East wing.

The visit to the private Flintham Hall in Nottinghamshire was exceptional. It is a house with a special extension, an ornamental winter garden, a glasshouse. The place itself has a long history reaching as far as the 12 century, which is still apparent in the cellar part. The year 1797 is significant in a range of various owners and reconstructions of the house. During the time of Thomas Thornton, a newer, more important appearance of the construction with stucco was built. His son invited L. Wyatt in 1820 to extend the house. This appearance has come to our days. What was important was the cooperation with architect Thomas Chambers Hine, who was the architect of the original scheme of the preservation of the original house and

its closure till the new construction in the Italian style (analogical to the residence of Queen Victoria – Osborne House on the Isle of Wight), and also addition of other parts used for farming purposes, and of the unusual winter garden-glasshouse, created by the model of Crystal Palace (by Joseph Paxton) in London. Thanks to the job of T. Ch. Hine, who gave Flintham Hall its highly fashionable appearance at that time, including the glasshouse, which has come to our days in its original shape, all its owners gained a unique “jewel” worth special admiration and care. No one would expect such an unusual construction in the shape of such a large volume (height exceeding 12 m) with perfectly preserved interior furnishings far from London, so well preserved close to a private house, still serving its original purpose. The winter garden is, with the use of a protruded loggia (lined with ceramic decorative coating) interconnected with a large library hall which was a building addition to the original house in the early 19 century. The winter garden was mostly used for planting palm trees. Till today, it is full of interesting plants suspended in metal, as if laced baskets with a three-storey marble fountain with the motifs of snakes, shells and flowers dominating the central space.

The construction of the house with the glasshouse is sensitively set in the surrounding bucolic countryside from which the terrace with the house and decorative flowerbeds are separated only by the hardly noticeable ha-ha moat; thus, the main view perception in direction from the house into the open landscape remains fully preserved, nothing disturbs it, and small herds of cow only complete its pastoralism. The utility garden, with an added orchard, glasshouse, and enlivened by a wide scale of coloured flowerbeds, remains detached from the house, next to the inconspicuous entrance path leading to the house behind the utility wall.

This beautiful complex is well managed today and together with the landscape, which is its integral part, can be rightfully called the “Nottingham pride” and serve as an example of a house built in the Victorian style, which is still in the ownership of the family. It is good that its integrity has been maintained despite the unfavourable time of the end of the 19 century, when, for indebtedness, the house sale was imminent. Eventually, only the house and the land were rented and the complex remained compact.

The third week of the author’s trip of knowledge took place in Cheshire, which the author is going to present in the example of Arley Hall with gardens. The site has genetically been kept by one family since the 15 century. The family has thus gained an exceptional relation towards its building. At present, it is occupied by the family of viscount Ashbrook. Iconographic documents suggest that the basic layout of the gardens divided by walls and full-grown green walls of wood which smoothly verge into an open pasturing landscape has not changed much. This cannot be said, though, about the large-size reconstruction of the house. Its today’s reconstruction comes from

1832–1845 by the design of architect George Latham. It was performed using red so called the Hollington stone and red brick, which adds a remarkable expression to the house. In 1968, a part of the house was pulled down because of savings (about 70 rooms in the employees’ wing), which severely damaged the integrity of the whole house. Therefore, the family decided to rebuild the lost parts in 1987. This is how five new houses were constructed and the original courtyard was renewed.

As stated earlier, the gardens have surrounded the house for centuries. The plan preserved from 1744 clearly shows their compositional arrangement where patches with complicated broidery motifs can be recognized. Today’s visitors may walk through the gardens along wide, grassy pathways called “old paths” as they were planned and set up in the 18 century, during the times of Sir Peter and Lady Elizabeth Warburton, when they separated utility gardens from the fruit culture. These owners also had the first wall-enclosed garden built and established vast areas of decorative gardens with shrubs and paths East of the house (map from 1786). Their successors, Rowland and Mary Egerton-Warburton, created another appearance of the garden, without any professional involvement in 1840–1860 (documents by the plan as of 1846). The plan chosen by them can be found even today, when influences and small changes of the fourth generation of followers take effect. The works are carried out sensitively with a view to the historical substance. Everything suggests that the owner enjoys the work. Though each generation brought in its own contribution, the original character has remained preserved, including the intimacy and simple elegance of the site. Gardens were always an integral part of most manors, especially till World War II. Then, the size of many of them diminished, particularly if the manors lost their original owners. The size of Arley Hall, though, has been preserved fully. The gardens survived, among others, because in all eras, they fulfilled the state function, and partly also the utility one; kitchen gardens had the same importance as decorative ones. In 1960, it became obvious that keeping gardens for private purposes only is financially unbearable. Therefore, the family decided to open them to the public, which proved to be a very good decision which enhanced the effort of all those who participated in maintaining the gardens in their full beauty. This was mostly appreciated by the visitors. Even today, the gardens are kept in the pre-war style and represent the style of traditional manorial family gardens of that time. The complex of the gardens and the house itself can be entered through a long linden alley dominated by a tower with a clock above the entrance facility of the area from which paths into individual separate garden compartments, which have their own names, meander. Visitors can find, for example the Flag Garden, whose name is derived from the stones paving it. It was founded in 1900 by Antoinette Egerton-Warburton and is full of perennial beds with roses, lavender and lots of other flowers of

fine textures. The whole place is framed by yew tree hedges on which a small, red-blooming plant, *Tropeolum speciosum*, has climbed for decades. Visitors can walk farther on the terrace (the original entrance path from the 18 century) to a spot called Furlong Walk; the name is derived from the expression denoting an English unit of length (201 m/ 1/8 mile). The terrace separates the gardens from the surrounding park and approximately in the middle of its length, the path runs to the right to the most picturesque and best-known place in the gardens – Herbaceous Bordur. It is a wide grassy path lined with a long, double-sided bed with rioting manifold shapes and colours of flowers. The whole double-sided bed is closed with yew tree walls. The original name of the place was Alcove Walk, as it ends with a small structure of the garden alcove. The comparison with the above mentioned plan of the garden from 1846 suggests clearly that this flowerbed was here before; thus, it can be classified as one of the oldest similarly formed beds. Irish gardener William Robinson (1838–1935) used this type of a double-sided colour bed in his designs much later. Interestingly, the bed still keeps most of the original plants although new variants are continually added. Also the scheme of colours, changing during seasons, is observed. At the beginning of summer, visitors find blue, yellow and silver colours, later also red and purple. The passage through the arch in the yew wall leads the visitor to a small, picturesque structure, Tea Cottage – a tea house originally designed for resting over tea during garden parties. Today, it is surrounded with a collection of shrubs (less formal modifications coming from 1961). The main view axis leads among 14 strong cylindrical oaks (*Quercus ilex*) – Ilex Avenue, and then into the park changing into a free landscape. The shape and the size of the oaks are highly unusual. They arose by mistake, or impossibility to perform regular maintenance, to cut the wood during World War I. The original shape was pyramidal and the height was lower, adequate to the surrounding vegetation. Nowadays, the oaks are cut with great difficulties every summer using a sliding structure, a scaffold. This rarity was almost lost between 1981–1982 as the trees got frozen and died off partly. Despite that they have survived and make the gardens look special even today. Not far from there, a modification with a lowered parterre was originally situated. In the 1930’s, it was converted into a lawn tennis court and partly also into the so called Fish Garden, by goldfish which used to be a part of the pool in the middle of the cross disposition of the garden. Behind it, the symmetry of the composition weakens and leads the visitor to picturesque corners created, above all, by exotic shrubs, a small lake and stones with alpines arranged in a rockery. This part, designed by Rowland and Mary, strongly contrasts with the surrounding symmetrical composition and creates a feeling of a walk in a romantic landscape. These gardens have certain similarities with the garden in Biddulph Grange, Staffordshire, where Rowland’s sister got married. The most

admired parts include those with giant azaleas, rhododendrons and Japanese maple trees. Then, the path in the “natural parts” leads the visitor again among symmetrically arranged beds of The Walled Garden, in other words the garden separated by a wall and used as a kitchen garden with fruit trees resting on the wall structures. Herbs, vegetables, as well as annual plants and perennials will please the eyes of the visitors in any season of the year. The original design was aimed at facilitating easy access to all the beds and various plants; nevertheless, it was not possible to maintain it. In 1946–1960, the garden was used for commercial purposes of planting. Later on, its composition mostly returned to the original form. Even today, the family grows vegetables and fruit for its own purposes there. The park surrounding the house is a place for longer walks. The park makes free movement of visitors possible. The visitors are directed towards the Grove, a small wood, which is situated farther north of the house. It will surprise the visitors with plentiful woods of interesting colours and shapes. The complex of the gardens is for today's visitors made even more varied by grass parts reserved for picnics and games. Thus, the expectations of all those coming there, people of various age groups and interests are fulfilled and Arley Hall continues to be a living, widely visited place.

Collection from Historic Country House in Nečtiny

English Historical Heritage in the Czech Republic

Květa KRÍŽOVÁ

As part of professional assessment of picture collections of historical monuments and preparation of expositions of historical interiors, the most commonly encountered items are graphic prints from the 19 century. They usually depict scenes from races, hunts, genre scenes from life in the English countryside, or they are graphic replicas of paintings of well-known portraitists. Several English period prints have recently been included in a new exposition of historic interiors at the historic country house in Náchod. Besides, pictures of English artists have lately been exhibited in an exposition dedicated to animal genre in fine art at the Troja chateau. They include, among others, a thematically attractive oil painting of a member of the well-known English painters family of Armfields.

Collections of historic country houses contain a variety of portrayals of high-bred horses created by descendants of a painter of Scottish origin, Jacob Hamilton. The collection of pictures at the Hluboká chateau may serve as an example. In addition to the above mentioned topic, two interesting series of English graphic prints have recently been exhibited at the Šluknov country house. These are a set of graphics – caricatures coming from 1828, and a set documenting beginnings of English railway transport from around 1830. Further graphic prints kept in the collections of

state castles and chateaus also include portraits of English monarchs, kings, and commanders.

Next, the portrait of Oliver Cromwell (1599–1658) belongs to the former Moravian Wallenstein collection of portrait oil paintings of famous personalities. Additionally, the portrait of Lord Protector of England, who had king Charles I executed, is now deposited in the storage of the Jaroměřice nad Rokytnou country house. The canvas was, unfortunately, damaged by repainting in the past. Moreover, the storage of the Krásný Dvůr country house keeps a large-size riding portrait of the executed English king Charles I. The oil painting is a replica of the work of Antonis van Dyck and it also needs professional restoration care vitally. Also, some noble families living on the Czech territory were related to English aristocracy, for example the Thun family. Members of the family of Mensdorff-Pouilly were even related to English Queen Victoria (1819–1901). Count Emanuel Mensdorff-Pouilly (1777–1852) married Sophie of Saxe-Coburg-Saalfeld (1778–1835) in 1804, aunt of the queen and her husband Prince Albert (1819–1861). Sophie – sister of English Queen Mother was the eldest daughter of Duke Franz Friedrich of Saxe-Coburg-Saalfeld (1750–1806). From his marriage with Auguste Karoline Sophie of Reuss-Ebersdorf (1757–1831), nine children were born. The clever marriage policy of the united ruling family turned out to be highly successful. Descendants of the married couple later became members of numerous European ruling families – initially, for the most part, of non-Catholic religion. The Coburg Dukedom of the time of Franz Friedrich was tolerant, friendly and lovable country. Sophie (full name Frederike Karoline Luisa) of Saxe-Coburg-Saalfeld (1778–1835), the eldest daughter of the Coburg sovereign, however, never became a member of any ruling family of that time. She got married to the son of the French field marshal Albert Louis Pouilly – 27-year old Emanuel, in Coburg on February 23, 1804 when she was 26. Both the father and the son started service for the Prussian king Friedrich William II as emigrants. Sophie's husband later became famous in the service of the Austrian Habsburg court. He fought with Napoleon and gained higher and higher military ranks. In Mainz, he held the office of lieutenant governor and after his arrival in Bohemia he became a general. In 1840, he became a vice-president of the Viennese War Council. In the same year, he obtained a diploma of honorary citizenship of the town of Prague. Valuable and detailed information on the history of the family of Mensdorff-Pouilly and their, predominantly Coburg relatives is presented in the latest study written by Dr. Radmila Švaříčková-Slabáková *Family Strategies of Nobility (in Czech)*.¹

The author used and assessed a preserved historical set of family correspondence, kept in Czech as well as international archives. Sophie and Emanuel had six sons.² Two of them died as children; except one, all were born in their mother's home town of Coburg. The family resided there, and also in Mainz, Vienna and Prague, where their relatives often visited

them. Sophie was an active writer and artist. In 1821, she published two short stories (*Matylda, Masquerade – in Czech*) in Prague, and in 1830 *Fairy Tales and Short Stories (in Czech)* in Mainz. The collection in Nečtiny contains a set of her interesting drawings. She died after her return from Mainz in Tušimice near Karlovy Vary in June 1835. Four years after the death of his wife Sophie, née Saxe-Coburg, Emanuel Mensdorff-Pouilly bought the West Bohemian country house in Nečtiny. A few years after the count's death, between 1855–1858, his second eldest son rebuilt the country house (formerly called Preitenstein) in the English Romantic Style.³ With its simple layout and a dominant tower on the right side, it may resemble the favourite Scottish residence of Queen Victoria and Prince Albert – Balmoral. The Nečtiny country house surrounded by a large English park also lies in a hilly countryside. Alfons Friedrich Mensdorff-Pouilly (1810–1894), Queen Victoria's cousin, undoubtedly came to know residences of the English monarchs personally, including Balmoral. Similarly to Nečtiny, the older residence underwent a major reconstruction during the 1850's. The author of the Romantic appearance of the country house in Nečtiny was a Coburg architect Wilhelm Streib (1822–1888). He created designs of the reconstruction of the Callenberg country house near Coburg, probably inspired by the late Venetian Gothic style in 1849. His drawings have become a part of art collections of Veste Coburg. His study *Das alte Coburg* was published in the year of the architect's death.

Alfons Friedrich Mensdorff-Pouilly, Sophie's second eldest son, erected a funeral chapel, a mausoleum, in the New Romanesque – Moorish style on a hillock in the vicinity of the Nečtiny country house in 1858. Over years, remains of his aunt, uncle, cousins and other relatives of English Queen Victoria were placed there. The country house in Nečtiny, confiscated in accordance with the decree of the president of the republic No. 12/45, was used as a boarding house and a school. Today, it is a part of the West Bohemian University in Plzeň as a training and lodging facility. In 1964, the construction was burned down and its interior disposition as well as its stylish interiors destroyed. Despite that, the country house has remained a picturesque architectural treasure in a gorgeous natural environment. Former family collections were moved from Nečtiny to country houses Jemniště and Slatiňany, to the Military History Museum, Museum of Decorative Arts in Prague, National Museum, Náprstek's Museum, and the History Institute. In all 2,068 volumes from the chateau library have come to our days. This book collection is professionally maintained by the National Museum. The branch office of the Plzeň archive in Klatovy keeps a unique documental material coming from the country house in Nečtiny. This set of oil paintings and graphic prints valuable from the art and history perspective was moved into the country house in Krásný Dvůr near Podbořany. A number of paintings from Nečtiny are exhibited there. Other works, so far de-

posited in the local storage, will find their place in an exposition of historic interiors just under preparation. It should be situated in Classicist rooms of the upper floor of the country house in Krásný Dvůr. Nevertheless, they have long been waiting for their renewal and restoration. Obverse portraits of English Queen Victoria and her husband, Prince Albert, undoubtedly represent the most attractive part of the Nečtiny collection. Particularly these pictures should be exhibited in future. The Nečtiny collection in Krásný Dvůr also contains portraits of close relatives of this pair, members of the family of Saxe-Coburg-Saalfeld-Gotha, related to the family of Mensdorff-Pouilly. Mother of English Queen Victoria, future Duchess of Kent (1786–1861), father of Albert, Duke Ernest I (1784–1844), and Sophie married to Mensdorff-Pouilly (1778–1835), members of the family of Saxe-Coburg-Saalfeld, were siblings. The picture collection from Nečtiny contains portraits of these, as well as portraits of other members of this large duke family, including brother Leopold (1790–1865), a Belgian king from 1831, or sister Julie (1781–1860), wife of the Russian Grand Duke Konstantin. The oil paintings include a portrait of their grandfather and grandmother of Queen Victoria and Prince Albert, Duke Franz Friedrich Saxe-Coburg-Saalfeld (1750–1806) and his second wife, Auguste Karoline Sophie, née Reuss-Ebersdorf (1757–1831). An older inscription on the back side of the wooden board of the oil paintings informs that these portraits were made by Blanche C. Loehlin by the model created by H. L. Smith in 1844 and that they are copies of Coburg pastel portraits of the pair. A label on the back side of the pictures bears a London address. The name of Loehlin may be encountered in the family circle of the English royal court.⁴ The painter is probably a London artist, Herbert Luther Smith (1811–1870).

During a study stay in Coburg last year and visiting local former duke residences, including Rosenau, Callenberg, Ehrenberg and Veste Coburg, the author acquainted herself with still other portraits of the family's members, connected with the pictures kept in Krásný Dvůr. Obverse portraits of Queen Victoria and Prince Albert from Nečtiny were painted as copies of earlier models in London in 1843 by an English painter Alexander Melville. They bear labels with the names of the portrayed persons, the artist's signatures, dates, legends and data on authors of the impressive gold-plated frames on the back side of the canvases. The pictures may have been gifts from the queen for her relatives, members of the family of Mensdorff-Pouilly.⁵ The wedding of the pair took place in London on February 10, 1840. Young, graceful Victoria symbolically held two, just opened roses in her hand. She was portrayed with a blue ribbon of the Order of the Garter and she also wore the Order of the Garter on her chest and on her left arm. Prince Albert, a member of the family of Saxe-Coburg-Gotha, was portrayed in an army uniform, with the Order of the Golden Fleece and with the star of the Order of the Garter.⁶ Earlier portraits of the

queen and her husband, by which Melville painted his copies, were created by a popular painter Franz Xaver Winterhalter (1805–1873). He created them in 1842. The artist, a popular portraitist in Europe, and especially in France then, was invited to England by Queen Victoria in 1841 and worked in London for some time. He depicted the appearance of the monarch, her children, husband and mother. Winterhalter's pictures are kept at some English residences. The portraits of Victoria and Albert coming from 1842 are a part of the English royal collections nowadays. Another portrait of Queen Victoria was lent to the interior of Wimpole Hall (Cambridgeshire). That one is closest to the portrait from Nečtiny.

During the tour of historical interiors of the Coburg residence of Callenberg, it was possible to judge other Winterhalter's portraits of the English queen and her husband. They were also dated 1842 and were published in the catalogue of the provincial Bavarian exhibition "Ein Herzogtum und viele Kronen – Coburg im Bayern und Europa". English painter Melville produced his copies of portraits of the queen and her husband one year after the origination of Winterhalter's originals. Albert's portrait from Nečtiny is entirely identical with the English one. Winterhalter's portrait of Victoria from the royal collection lacks the Orders of the Garter, which the monarch wears in the Czech portrait as well as in the oil paintings in Wimpole Hall and Callenberg. Thieme-Becker's lexicon mentions the author of the Czech canvases, Alexander Melville, as a portraitist and author of genre scenes. According to him, the artist worked in London in 1846–68. He also wrote about his wife, painter Eliza Anna Melville, née Smallbone.⁷ Painter Alexander Melville also made a large-size Nečtiny portrait kept at the historic country house in Krásný Dvůr. Similarly as the two oil paintings of the royal pair, it was fitted into an impressive gilded frame. It is a portrait of the queen's uncle, husband of aunt Sophie, née Saxe-Coburg, count general Emanuel Mensdorff-Pouilly. His military uniform proudly bears countless orders. Winterhalter (and later Melville) made obverse portraits of Queen Victoria and her husband in an academically stringent style. Nevertheless, the portraits make an immediate rather than majestic impression; their impression is almost informal.⁸ It is a spectacular, smooth painting as we know it for example from numerous Central European, particularly German and Austrian Biedermeier artists. Unlike expressionally more interesting works of foremost English portraitists of that time, Winterhalter's painting is conservative and aims to be glossy. It should be noted at this point that the queen belonged to the family of Hannover by origin after her father, and to that of Coburg after her mother. Before she learned to speak English, she spoke German. Her governess was a daughter of a Hannover pastor, Baroness Lehzen.

The portraits from Nečtiny suggest that the queen and her husband maintained regular contacts with their wide family of Coburg⁹: with earlier deceased aunt Sophie, née Saxe-Coburg (1778–1835), uncle

Emanuel Mensdorff-Pouilly (1770–1852), children of the married couple – cousins – Alfons Friedrich Mensdorff-Pouilly (1810–1894), Alexander Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein (1813–1871)¹⁰, Arthur Mensdorff-Pouilly (1817–1904) and other relatives. It particularly concerned diplomat Alexander, a later Austrian foreign minister. His portrait created by painter F. X. Winterhalter in London in 1847, in the possession of the current English queen, is kept in the collection of Osborne House, a residence on the Isle of Wight. In addition to a number of portraits, oil paintings and graphic prints, family correspondence and other written documents of exceptional historical value have been preserved from the former historic collection of the country house in Nečtiny. The documents include numerous diaries of Sophie, née Saxe-Coburg, and letters of her family and the family of Mensdorff-Pouilly sent to their relatives. The archive in Klatovy holds over 30 letters written by Queen Victoria and sent from Windsor, Buckingham Palace, Osborne House, and other places to aunt Sophie and uncle Emanuel in Vienna and Preitenstein (Nečtiny). The archive also contains a telegram which the English Queen sent to her relations from London on the occasion of 60 years of her reign. Besides, the archive keeps 29 letters from the Queen's husband, Prince Albert, which he wrote to uncle Emanuel and his sons, Prince's cousins. There are also 70 letters from Queen Victoria's mother, Duchess of Kent, 300 letters from Sophie's mother Auguste Saxe-Coburg-Saalfeld, née von Reuss-Ebersdorf, 46 letters from Sophie's sister Julia, by marriage Anna Fjodorovna of Russia, and correspondence of other personalities.¹¹ The preserved archival documents, the book stock, and sets of art relics document remarkable history of the family and the history of its residences.

The collection of paintings of the historic country house in Nečtiny has an exceptional art and history value. It illustrates the significance and role of the members of the family of dukes of Coburg in the history of Europe. The family's members governed on the territories of Germany, England, Belgium, Portugal, Russia, Romania, Bulgaria, and many other countries. Portraits of a number of them are kept in Krásný Dvůr.¹² In the author's opinion, restoration and renovation of the interiors of the country house should be performed as soon as possible, the entire collection should be published and its catalogue made public.¹³ Also, the return of the collection to Nečtiny in the future should be considered. However, the reconstruction and securing of the buildings of the historic country house require substantial financial funds. The outline of English monuments and relics on the territory of the Czech Republic could continue.¹⁴ The author will deal with the matter systematically also in the future.

■ Notes

1 Radmila ŠVARČÍKOVÁ-SLABÁKOVÁ: Rodinné strategie šlechty (Family Strategies of Nobility, in Czech), Argo, Prague 2007.

2 The following sons were born to the marriage of count Emanuel Mendendorff-Pouilly and Sophie: Hugo (1806–1845), Alfons (1810–1894), Alfred (1812–1814), Alexander (1813–1871), Leo (1815–1821) and Arthur (1817–1904). Only Alfred was not born in Coburg, but in Moravian Kyjov.

3 The architecture of the buildings was examined in the diploma project entitled *Stavební vývoj feudálního sídla Nečtiny* (Building Development of the Feudal Country House in Nečtiny, in Czech) by Ing. Zdeněk Louda.

4 Loehlin was a faithful, long-term German valet of Prince Albert. Miss Elisa Collins (1832–1896), who was a governess of the daughter of the English queen, little Victoria (1840–1901), later Prussian queen, married to Rudolf Loehlin in 1850. Maybe, she was a member of this family.

5 See note 1. In her study on page 316, Dr. R. Švaříčková-Slabáková writes that Queen Victoria sent three pictures of their ancestors to her relatives in 1879, then another portrait and copies of portraits of progenitors after 1890. The queen also promised to gift her relations with Sophie's picture. This might be one of the works of art from Nečtiny – Krásný Dvůr. Then, the author writes, though, that portraits of the English queen and Prince Albert were a part of the collection of Emanuel Mendendorff-Pouilly.

6 The author would like to thank Dr. Ladislav Čepička, a staff member of the Military Historical Institute Prague, for the identification of the orders. During a visit to the chateau in Ehrenburg, the author familiarized herself with other two later ceremonial portraits of Queen Victoria (with son Edward) and Prince Albert in the hall with the family portrait gallery. The queen and her husband are again portrayed with the Orders of the Garter. Queen's husband wears the Order of the Garter below his left knee. The oil paintings are considered as workshop replicas of originals by Franz Xaver Winterhalter from 1846–1847. The earlier obverse portraits made by earlier portraits by F. X. Winterhalter were created by an English skilful copy painter, Alexander Melville.

7 Thieme-Becker *allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 23/24, E. A. Seemann, Leipzig 1999, p. 372. Melville as a copy painter of the queen's portraits made by F. X. Winterhalter is mentioned in connection with the portrait of Victoria from the collection of another historic country house of the family of Coburg – Greinburg, Austria. The queen wears a medieval dress here.

8 A lot of monographs on the life of the queen have been published, in the Czech Republic, for example see Lytton STRACHEY: *Královna Viktorie* (Queen Victoria, in Czech), Mladá Fronta, Prague 1993. It quotes a statement of Charlotte Brontë on Victoria: A small, sturdy, lively lady, very simply dressed – without any special dignity or pomp., see p. 114.

9 The family of Coburg, whose members were, for the most part, protestants became partners for life of non-Catholic governing families, characterized by especially successful marriage policy. This fact was also examined in a publication issued on the occasion of the exhibition *Ein Herzogtum und viele Kronen – Coburg in Bayern und Europa* (Veste Coburg und Schloss Callenberg) in 1997. It documented the influence of the family on European

history. Other publications dedicated to this family and its historic residences include: Herbert BRUNNER, Lorenz SEELIG: *Schloss Ehrenburg – Coburg*, Bayerische Schloßserverwaltung, München 2002; Herbert BRUNNER, Lorenz SEELIG: *Kunstsammlungen der Veste Coburg*, Regensburg 2008; Sabine HEYM: *Feenreich und Ritterwelt – Die Rosenau als Ort romantisch-literarischen Welterlebens*, Bayerische Schloßserverwaltung, München 1996; Delia MILLAR: *Views of Germany – from the Royal Collection at Windsor Castle*, Queen Victoria and Prince Albert on Their Journeys to Coburg and Gotha, The Royal Collection, Belgium 1998, and others. On family connections see e.g. Michael MACLAGAN: *Lines of Succession – Heraldry of the Royal Families of Europe*, Aventinum 1995.

10 Alexander Mendendorff-Pouilly accepted the family name and the family title after the marriage with the owner of the manor of Mikulov – Alexandrina Dietrichstein (1824–1906). Some portraits of the family's members have been preserved in the collection of the historic country house in Boskovice, which Hugo Mendendorff-Pouilly acquired through restitution. The collection also contains Sophie's portrait. The author originally did not believe there was another portrait of hers in Nečtiny, Krásný Dvůr, identified as a work of art by Elisabeth Vigée-Lebrun. The author thought it could be her younger sister Julia, who the French painter really portrayed and listed in the inventory of her paintings. Viewing the assessment of all portraits, preserved both in Germany and the Czech Republic, it appears that the oval portrait from Nečtiny, Krásný Dvůr, really belonged to Sophia.

11 Dr. Radmila Švaříčková-Slabáková is professionally engaged in studying the archive of the family of Mendendorff-Pouilly and she publishes her findings systematically.

12 Franz Friedrich Saxe-Coburg-Saalfeld (1750–1806) had the following descendants in his marriage with Auguste Karoline Sophie von Reuss-Ebersdorf (1757–1831): Sophie, married to Mendendorff-Pouilly (1778–1835), Antoinette (1779–1824), married to Württemberg, Julia (1781–1860), later wife of the Russian grand duke Konstantin Ernest I (1784–1844) – future father of Queen Victoria's husband – Albert (1819–1861), Ferdinand (1785–1851), whose descendants became members of the royal family in Portugal and the tsarist family in Bulgaria, Victoria (1786–1861) – firstly married to the Duke of Leiningen, and then, by her second marriage, to the Duke of Kent – future mother of English Queen Victoria, prematurely deceased Marian (1788–1794), Leopold I (1790–1865) – future Belgian king and father of the wife of the Mexican emperor, Maximilian of Austria. The last, prematurely deceased ninth descendant of the pair was Maximilian (1792–1793). Queen Victoria and her husband Albert were children of the siblings of this family of Saxe-Coburg dukes. Since 1917, however, the English royal family has used the name Windsor. From 1826, the queen's uncle (a son and successor of Franz Friedrich) – Ernest I (1784–1844) used the title Duke of Saxe-Coburg-Gotha.

13 Some works of art, portraits of family members, were described in texts published in the journal *Monuments and Nature* (in Czech) *Z obrazové sbírky na Krásném Dvůře* (From the Picture Collection in Krásný Dvůr, in Czech)

in: *Monuments and Nature* 1982, vol. 3, pp. 129–141 (on the portrait of Emanuel Mendendorff-Pouilly from 1839 by Ferdinand G. Waldmüller and others) and *K dílu Alžběty Vigée-Lebrunové* (On the work of Elisabeth Vigée-Lebrun (1755–1842), on the Czech Territory, in Czech) in: *Monuments and Nature* 1988, vol. 4, pp. 193–199. The picture set from Krásný Dvůr also includes the portrait of Madame Tippett-Brown, a remarkable portrait probably work by Thomas Lawrence (1769–1830), or Richard Cosway (1749–1821).

14 Czech historic collections also keep a number of art and craft objects of the English origin, such as products of the manufactory of Josiah Wedgwood and others.

Reminiscence of Attingham Park

Olga PUJMANOVÁ STRETTI

I have been asked to write out my reminiscence of Attingham Park. It is the destiny of those who are a living memory, who were at birth of something and may today, like me, silently rejoice that what began then, has come to our days, despite various peripeties in our lives.

My first stay at Attingham is connected with the start of my work for the National Gallery, where I took up a job in November 1960. It was an exceptional year of so called destalinization, when thousands of amnestied political prisoners were returning home and, at the same time, those who had been experiencing their punishment without imprisonment since the 1950s began to hope that they would finally be allowed to return to their profession. And that was also my case. After university graduation I earned my living as a worker for several years. Knowledge of foreign languages was not considered an advantage, except the knowledge of Russian, at that time. And in my case it was thanks to my only poor mandatory knowledge of Russian that I started to work for the National Gallery as a guide. After a time of darkness and terror, my country witnessed the dawning; however, I found it next to impossible to travel out of the country for political reasons. When I found myself on a ship heading for the White Cliffs of Dover in July 1965, I thought it was a miracle arranged by George Trevelyan and Helen Lowenthal, who facilitated my participation in a summer school of English art (Fourteenth Annual National Trust Summer School in Attingham Park, Shrewsbury, July 2–24, 1965). Both of them, particularly Helen Lowenthal, did her utmost to make my stay in England possible. They not only secured my stay financially, as I was not allowed to travel out of the country with the Czech currency, but they also provided me with an indispensable invitation necessary for getting permit to travel out of the Czechoslovak Socialist Republic. A proper formulation of the invitation was vital at that time. I remember, with emotion, how many times Helen rewrote it, always readily and indulgent, before she could meet all the

capricious conditions of Czechoslovak bureaucracy. And how did it all happen? Where and when did we meet for the first time?

Helen Lowenthal arrived in Prague with a group of people interested in Prague Baroque architecture on August 30, 1963. Our meeting was accompanied by episodes which she later entertained her friends with. A trip behind the Iron Curtain was rightly assumed a treacherous adventure. Helen Lowenthal, working for the Victoria Albert Museum, therefore wished to protect herself against misfortune with the help of her local colleagues. She turned with a request for assistance to the Department of History of Art, Charles University, namely to Prof. Jan Květ. As he was in hospital after a heart attack, he charged me with this unorthodox task. I welcomed it as a breath of fresh air in my guiding activities and a rare contact with the outside world which I missed so much. The joy which I felt when waiting at the airport wore off quickly, though. The plane was hugely delayed. The tour guide from a Czechoslovak travel agency Čedok and the couch driver informed us that they could not show us the churches that we were supposed to visit on our way to the hotel as they had other tours to take care of towards the evening. Eventually, the plane landed. To my astonishment, those who got off were not students we had expected but contemporaries of my parents and grandparents, commonly walking with a stick. Beautiful Helen Lowenthal in a red bonnet with a waving pink ribbon embraced me and quietly gave me best regards from Karel Just, my former colleague from the first semester of study at university, who had emigrated to London after the communist upheaval in February 1948 and charmed social circles there with his knowledge of Baroque architecture. And it was him who prepared a sightseeing tour programme for this English group. When H. Lowenthal sent it to Prof. Květ, we all saw it must have been compiled by a Czech. The English guests had arrived, but their baggage was missing, and there were no porters. Helen Lowenthal had the director of the Prague airport called and asked him to kindly arrange for moving the luggage from the aircraft; she organized a "relay team" of physically more or less fit "students" and a pile of smart bags and suitcases soon got on board of a shabby bus called a couch. "Exempla trahunt." Even the driver, so far grumpy, carried the baggage, murmuring to himself: "This is where the nation of father Masaryk has made it to!" Since then, he became my ally. He willingly gave up his evening moonlighting job and drove us to the Church of the Virgin Mary in Bílá Hora and St. Margaret in Břevnov. There, I parted with the group. Its accommodation was arranged by a Čedok staff member. Hotel Moravia in Tyl's Square, once and now again Beránek Hotel, did not rank among the few hotels in Prague for foreign tourists, I knew. But it was not before I returned home that my husband, who knew the boarding house as he worked in the vicinity, described to me the dilapidated state of the boarding house and its total unsuitability for English "stu-

dents". So I called up Helen to ask if everything was fine and if there was anything I could do for her. To her nervous reply "Olga, darling, could you kindly come?" my husband and I set out on the way immediately. Whenever I get to Tyl's Square even these days, I recall precisely the bar foul with smoke which also served as a reception desk. Joyfully drinking Czechs entertained themselves with watching tight groups of foreigners sitting on their luggage. We entered at the same time with the police. They came for a thief who misused the unusual situation, got hold of one of the elegant bags and ran away towards the square. The staggering drunkard was caught and brought back to the hotel thanks to the agility of a nameless lady and her scout-looking husband. As it took the police quite a long time to come, they arrested the drunk man in the bathroom.

Helen explained to me why they had not been given their rooms. Instead of the booked single and double rooms, the hotel offered only rooms with three and four beds. Therefore, it was not easy to agree who would share the room with whom. The guide from the Čedok travel agency had allegedly left with an explanation that it was the evening and too late to do anything. She said she would try to find some solution the following day. Most "students" knowing that they would not get a good night's sleep, wanted to spend the rest of the night in a pleasant restaurant. Hotel Moravia did not provide board. They did not sell even water, only beer, vodka, plum brandy or lemonades. Everything far and near was closed. Taxis were impossible to get, so my husband drove people to the Palace Hotel for dinner and exchange of money in his small Fiat. And we brought those who wanted to be spared from more adventures mineral water. We returned home late that night, in silence. We did not know whether we should cry or laugh. Next morning I went to the hotel in fear. Luckily, Helen was beaming with smile. She said that the group had spent the night bravely, commenting on the discipline of the middle class of Great Britain with delight. The only thing she was afraid of was the response of nameless lady who she cared about very much. Among other things, it was because the lady sponsored similar trips. The lady said she had slept well, tired after all the unusual experiences which reminded her of her young days spent in Egypt – the mattress and the little bugs. She pinned two bedbugs to the bedside table as exhibits. She described everything in a very long telegram which I sent from the main post office according to her wish. This is how I was again reminded of a grim justifiability of a slogan of our driver, who was in the meantime moving our English guests from the Beránek Hotel to the Hotel Ambassador in Václavské Square. Then he, accompanied by Pavel Preiss, drove them to various churches. In the afternoon, I showed them collections of the National Gallery in Sternberg Palace. And at five, I led them to Alfons Mucha's monument not far away, where they had been invited by the artist's son Jiří. All of them were looking forward to afternoon tea. But they were

disappointed! We rang the bell in vain. No one answered, the wind was blowing and it was raining. The mood was again dismal. Had the host forgotten? Had Helen misunderstood? I don't know. But I can still feel the panic over the immediate decision to improvise a party inside the National Gallery. I dashed back to Sternberg Palace hoping to catch some of the professional staff there, which, unfortunately, did not happen. But I was saved by charming Ms. Eva Kredbová, a secretary at the National Gallery, who promised to welcome the guests instead of the director. Absent art historians were replaced by three intelligent and witty ladies who, after a recent return from a communist prison, earned some money on the side by guarding paintings. A former valet of the family of Sternberg, an unforgettable living item of the palace inventory, served tea with unobtrusive grace; and when my husband arrived with a box of biscuits, cheerful Brits began to applaud to him for making the previous night in Moravia – Beránek Hotel much more bearable for them. It was a really successful and nice happening. Later, Helen described it as one of the first unanticipated indications of the Prague Spring of 1968.

When, three years prior to 1968, I arrived at Attingham Park on a beautiful July day, I did not expect The National Trust Summer School to turn out to be so demanding. It was not due to exploring diverse study materials only, but also socially. The hospitable owner of every manor we visited prepared a "party" for us. Almost all of the course participants came from the USA. Europe was represented only by one Norwegian, one German and myself. As the only representative of the communist block, I seemed, understandably, exotic to everybody, both the students and the hosts. They usually seated me in an honorary chair beside them to be able to ask me questions about life behind the Iron Curtain. Helen was sincerely pleased by this "problematic" success of mine and assured me that thanks to this interest she would be able to invite to Attingham another candidate from the Czechoslovak Socialist Republic, if I recommend that person. I was expected to announce his/her name and personal data immediately after my return home so that she could send him/her a letter of invitation and give herself enough time for possible reformulation. This is how a long line of Czech art historians, architects and museum staff, who visited The National Trust Summer School, was started. The significance it had for us in the totalitarian establishment (before 1989) can be hardly understood by the younger Czech generation for whom trips abroad have, thanks God, become commonplace. There were not many people who understood the importance equally well as Helen Lowenthal did. I am therefore glad that we had the opportunity to express our thanks to her for her understanding and unselfish assistance together on the occasion of her 80th birthday which we celebrated in Prague in September of 1984. We will always remember her and Sir George Trevelyan with love and gratefulness.

Finding of Early Medieval Import, probably from England, in Collection of the Prague Castle

Milena Bravermanová

I was attending the Attingham Royal Collection Studies in the term between 2–11 September 2007. One of the main reasons why I applied for this session was that I have been working as the curator in the Art Collection Department in the Administration of the Prague Castle. The Prague Castle has been an old centre of the Czech state for more than one thousand years. Its representatives ruled and some of them also lived there. The Prague Castle also used to be the rulers' funeral and coronation place. The Prague bishops and archbishops also had their seat there and were buried there as well. The Czech presidents have had their office there since the time, when the first democratic state of Czechoslovakia arose in 1918, and also later, when former Czechoslovakia was divided into two states: Czechia and Slovakia. And it was an opportunity to compare similar „organisms“ – it means places where the rulers' dynasties resided – that interested me very much. At the same time, I am aware of the fact that Great Britain is larger and has got more independent history, which was not the case of Czechia, often influenced by the surrounding states, and that is why the comparison cannot be simple.

In spite of the fact that the Prague Castle is the largest castle complex in Europe with excellent architecture, its collections document that after the Czech rulers' dynasties, Hapsbourgs became the father rulers, and chose Vienna as their residence. Many exhibits which were preserved in Prague before are placed there, for instance the Czech kings' scepter and orb. On account of the above mentioned facts I was not surprised by many grandiose and richly equipped rooms, assembly halls and chapels with unique picture galleries in palaces in London and Windsor, in whose architecture and furnishings English history and the contemporary life of the Royal family are mingled. I was only a little astonished by a small number of preserved monuments from the time of the Early Middle Ages and Middle Ages. It means that although the treasure of Czech rulers (given to the Metropolitan Chapter of St. Vitus mainly as a present) suffered by many fires, lootings, clearance sales and so on, the fate was a little more gracious to it than to the treasure of English kings.

Considering my specialization in ancient history, I was probably most deeply impressed by a visit to the Westminster Abbey, to the space, where the English kings had been buried as close as possible to the grave of Edward the Confessor. This situation has a parallel in the Prague Castle in the former rotunda, then the basilica and finally the Cathedral of St. Vitus, whose centre has always been the reliquary grave of St. Wenceslaus. The graves of the rulers are also placed near to it. Another extraordinary experience was my visit to the Westminster Hall.

On account of the fact that little attention has been paid to the gardens in the Czech Republic till now, it was also very inspiring and pleasant for me – also thanks to a nice weather – to see so many wonderful gardens in the Royal residences which are being taken care of with a great enthusiasm and expert erudition.

It was also very interesting for me to follow how the rulers' ceremony, with every step of which we were directly and indirectly acquainted, was created in centuries and is being kept till nowadays. The fact that it is except for small differences common to all European royal families, I knew. However, what was surprising for me was that the Czech presidents and their offices followed it until today.

I was also very interested in the fire of Windsor in 1992. Such a misfortune can occur anywhere and also at the Prague Castle of course, so I realized how important it is not to underestimate the protection against fire and also to have a good evacuation plan. Further, I was concerned with the following restoring works there and restoration in general. It was highly beneficial for me to study the way of solving expositions and methods of presentation of exhibits. Generally, I tried to remember as much knowledge as possible which can help me with my work at the Prague Castle.

I have been working as a curator of textile collections at the Prague Castle. Thanks to my knowledge of England gathered during my stay there, I was nicely surprised, that a very old relic was identified in the Prague Castle collections, which probably originates from England.

The collection of items salvaged from the tombs of the Prague bishops dating from the period between the 11 and 14 centuries includes fragments of textiles, footwear and crosiers as well as inscription tablets. Among the fragments of the bishops' shoes, the oldest are those that probably belonged to Bishop Severus. Known as Šebř in Czech, Bishop Severus died in 1067 and was entombed in the Romanesque basilica of St. Vitus. In 1374, together with places of repose of other Prague bishops, his tomb was transferred to the choir of the then newly-built Gothic cathedral, sacred to the same saint. At the time in question, the bodily relics and the remnants of the sepulchral robe were placed in wooden caskets which were then encased in stone shrines. The tombs were opened in 1928.

Bishop Severus' tomb yielded fragments of a single shoe, conserved in 2001. The shoe was sewn from plain silk samitum weave fabric, presently of brown colour. The front section covering the toe and the instep was embellished with gold and silver needlework using thread composed of gold or silver foil strip spiralled around a silk core. Only remnants of the needlework pattern were found extant, namely a pair of front paws as well as a rear one, belonging to a rampant animal (most probably a lion), and also a part of its breast. The vamp covering the instep was partially separated from the toe by two triangular cut-outs,

each featuring an embroidered dragon above it. Throughout the entire front section from the toe to the upper end of the tongue ran a golden stripe which once probably bore silver appliqué. The sides were formed by tongues which covered the foot only partially and were adorned with palmettos arranged to form a chain, and vines trails. Originally, the shoe probably featured a total of four tongues, i.e. one with leaves and one with vines on each side. The quarter did not survive.

During the medieval period, three types of pontifical sandals were worn. According to John Braun, the sandal of Bishop Severus was of the first type, i.e. one with a vamp extending in front, with long tongues on the sides, reaching all the way to the ankles. A string rang through the tongue ends, tying them round.

The vegetative motifs found on the remnant of Bishop Severus' shoe, i.e. palmettos and vines, are known from as early as the classical times. The shoe bears needlework representing a dragon and most probably, also a lion. Both usually had a negative role, and in medieval art, they were sometimes symbolically depicted as oppositions of the good and the evil. Analogies to the depiction of the animals, namely the twisted tail of the dragon, are seen especially in early medieval Scandinavian art.

The embroidery on Severus' sandals was executed in the so-called underside couching, a type of stitch forming the base of the Opus anglicanum needlework. The oldest example of this kind of needlework is found on a late 10 century reliquary sack kept in the National Germanic Museum at Nürenberg. It would be therefore justified to assume that Bishop Severus' embroidered shoes may have been made in the 11 century somewhere in western Europe, perhaps in Trier. In England, two fragments of the 11 century silk with lions, griffins and foliage in underside couching gold thread embroidery have been found in the tomb of William of Saint Carilef in the Durham Cathedral. However, the so-called underside couching embroidery was also used in Sicily, though only from the 12 century on. The most representative articles include a pall, a tunicle, an alb, gloves, sandals, socks and a belt, all dating from the 12–13 centuries.

It is therefore impossible to prove where and when the sandals made of fabric imported probably from Byzantium were embroidered with thread of possibly Asian provenance. The embroidery was most probably made either in England or western Germany (possibly in Trier). Still, liturgical sandals found in St. Vitus Cathedral attest to the existence in period Bohemia of a hitherto unknown needlepoint technique that had been brought here with an article of great beauty and value.

Zusammenfassung

Attingham Alumni Prag 2007

Eva LUKÁŠOVÁ

Im Herbst 2007, besuchten die Direktoren der Attingham-Studien Mrs. Annabel Westman und Mr. Giles Waterfield in Begleitung der Kunsthistorikerin und Förderin der Attingham School Mrs. Jeannie Hobhouse die Tschechische Republik. Sie waren auf Einladung des Nationalen Denkmalpflege-Instituts gekommen, die von Spezialisten dieses Instituts – Absolventen von Attingham – initiiert worden war. Nach vielen Studienaufenthalten und Stipendien, mit denen der Attingham Trust tschechische Fachleute aus den Reihen des Instituts gefördert und ihnen das Studium von Architektur, historischer Innenarchitektur, Kunstsammlungen, Gärten und Parks englischer Landsitze, Schlössern und königlichen Residenzen ermöglicht hat, hegten wir den Wunsch, den englischen Kennern unsererseits die böhmischen und mährischen Schlösser mit ihren Sammlungen und Einrichtungen näher zu bringen. Von den Anfängen der Reisevorbereitungen an hatte Annabel einen Wunsch – mit tschechischen Attingham-Absolventen zusammenzutreffen, die heute bereits eine mehrere Generationen umfassende Spezialistengruppe darstellen. Mit Hilfe von Kollegen aus der Nationalgalerie wurde eine Adressenliste aller Absolventen zusammengestellt, die mit ihren Studienaufenthalten Dr. Olga Pujmanová nachgefolgt sind, der ersten tschechischen Frequentantin der Attingham Summer School für das Studium von Schlössern im Jahr 1965. Auf die Einladung zum Absolvententreffen – der Attingham Alumni – die gleichzeitig vom Nationalen Denkmalpflegeinstitut und aus England ergingen, haben wir zahlreiche herzliche Antworten erhalten. Die Attingham-Gesellschaft ist in beträchtlicher Zahlenstärke zusammengekommen und musste nur einige wenige Kollegen vermissen, die aus schwerwiegenden Gründen verhindert waren. Sie alle haben ihre Grüße übermittelt, einige wie z.B. Prof. Pavel Preiss oder Prof. Lubomír Slavíček haben herzliche Briefe geschickt. Die Attingham-Party wurde im Salon des Nationalen Denkmalpflege-Instituts im Ledebur-Palais aus eigenen Kräften unter Mitwirkung aller Beteiligten veranstaltet, einschließlich der Zubereitung diverser hausgemachter böhmischer Delikatessen – ganz im Geist der Schlossparties, die wir alle während unseren Studienaufenthalten in England erleben durften. Dieses Treffen machte den Auftakt zur Reise der englischen Kollegen durch die Prager Paläste und kunstwissenschaftlichen Institutionen sowie über die Burgen und Schlösser auf dem Land. Dabei wurde der Gedanke geboren, die hiesige Fach- und

Laienwelt näher mit der Tätigkeit des Attingham-Trusts bekannt zu machen und uns gemeinsam über die Geschicke der tschechischen, aber auch englischen Burgen und Schlösser zu besinnen sowie über die Zusammenarbeit tschechischer und englischer Fachleute aus diesem Bereich.

Die Redaktion unseres Periodikums hat diesen Gedanken tatkräftig aufgegriffen und das Resultat ist die hier vorliegende Nummer. In den thematischen Block wurden folgende Beiträge eingereicht: Annabel Westman: The History of the Attingham Trust. A Pioneer in its Fields; Giles Waterfield: The Country House as a Site of Memory; Eva Lukášová: Erkenntnisquellen – Studium historischer Interieurs auf Burgen und Schlössern; Kateřina Cichrová: Die Zusammenarbeit zwischen Denkmalpflegeinstitut und National Trust seit der samtenen Revolution im Bereich der präventiven Denkmalpflege; Ivan P. Muchka: Das europäische Schloss und seine Erforschung; Inka Truxová: Die Attingham-Sommerschule. Eine Entdeckungsreise durch Englands historische Gärten und Parks; Květa Křizová: Die Sammlungen auf Schloss Nečtiny. Englische Denkmäler bei uns. Olga Pujmanová Stretti: Erinnerungen an Attingham Park. Diese Beiträge sind auf den Seiten der Nummer in vollem englischen Wortlaut nachzulesen.

Der Oldtimer Z 6 „Hurvínek“

Sylvie DYKOVÁ

Der Beitrag befasst sich mit der Problematik um die Restaurierung eines Oldtimers vom Typ Z 6 mit dem Spitznamen Hurvínek, Baujahr 1936, Waffenfabrik Brünn. Der Wagen befand sich in stark heruntergekommenem Zustand und war fahrtüchtig. Das Ziel der Restaurierungsarbeiten war sowohl die Wiederherstellung des funktionsfähigen Zustands als auch seine Präsentation in der Dauerschau des Technischen Museums Brünn sowie bei Gelegenheits-Vorfahrten im Freien. Im Beitrag werden diverse Bearbeitungsverfahren und das verwendete Material beschrieben. Das gewählte Verfahren kann als Inspiration bei der Bewältigung ähnlicher Probleme dienen. Das „wiederbelebte“ Auto dokumentiert an sich bereits die Eignung der angewendeten Verfahren.

Zur Architektur und Datierung einiger Dorfkirchen im Erzdiakonat Horšov in 14. Jahrhundert

Studie und Anmerkungen aus Direktuntersuchungen der Bauten unter Heranziehung der dendrochronologie (1. Teil)

Jan KAIGL

Ein wichtiges Instrument der mittelalterlichen Kirchenverwaltung in Böhmen waren die Erzdiakonate. Eins davon war das Erzdiakonat Horšov in Südwestböhmen. Durch die Koizidenz mehrerer historischer und geografischer Umstände

kann man das relativ kleine Gebiet dieses mit der königlichen Macht und insbesondere mit den Idealen des Klosterlebens verbundenen Erzdiakonats als Modellstruktur ansehen, sofern es sich um die Erforschung von Dorfkirchenbauten im 13. und 14. Jahrhundert in einem Umfeld großer feudaler Zersplitterung handelt.

Der gotische Umbau der romanischen Kirche in Horšov wurde dendrochronologisch auf die Zeit um 1363 datiert. Ein Merkmal des Gotteshauses ist das Nordportal, durch das man das Kirsenschiff betrat: Es hat ein glattes, in den inneren Spitzbogen des Portals eingefügtes und seitlich von Viertelkreiskonsolen getragenes Tympanon. Die relativ genaue Datierung des gotischen Umbaus der Kirche von Horšov liefert einen Ausgangspunkt für die Erkenntnis zweier weiterer Dorfkirchen – in Třebnice und Hora Svatého Václava. Den Neubau des Kirchleins von Třebnice irgendwann in den 50er oder 60er Jahren des 14. Jahrhunderts und den Umbau des älteren Gotteshauses von Horšov verbinden die Arbeiten der gleichen oder gleichermaßen ausgebildeter Maurer. Nach dem Verwandtschaftsgrad im Grundrissumfang des Presbyteriums mit zwei Kreuzgewölbejochen, Strebebögen und einem dreikantigen, strahlig eingewölbten Abschluss und aufgrund der Gewölbekonsolen in der Sakristei kann man darauf schließen, dass Presbyterium und Sakristei der Kirche in Hora Svatého Václava im dritten Viertel des 14. Jahrhunderts entstanden sind.

In Újezd Svatého Kříže ist eine gotische Dorfkirche von großen Abmessungen entstanden. Als Paradedstück des Steinmetzhandwerks kann das an der Kirchenschiff-Südseite angebrachte Hauptportal gelten. Mit seiner architektonischen Gestaltung und dem glatten, beidseitig von Viertelkreiskonsolen getragenen Tympanon entspricht es zwar dem Portaltyp, der an der Kirche in Horšov zu finden ist, doch ansonsten handelt es sich um ein mit viel größerem Nachdruck auf Monumentalität, Perspektivismus und Linearwirkung in der gotischen Baukunst konzipiertes Werk. Das wichtige Konstruktionselement des Gewölbegurts, der das obere Mauerwerk des Obergadens über dem Triumphbogen trägt, verweist auf die gleiche Inspiration der Mauerweise wie in Horšov und Třebnice. Den Bau dieses Gotteshauses kann man vorerst nur ganz grob auf die größere Zeitspanne zwischen den 60er und 80er Jahren des 14. Jahrhunderts ansetzen.

Feste Strukturbildung bei nichthydraulischen Kalkmörteln

Dagmar MICHONOVÁ

Das Interesse an Stoffen mit nichthydraulisch erhärtenden Bindemitteln hat in den letzten Jahrzehnten in der Fach- und Laienwelt zugenommen. Das erfolgte nicht nur in Bezug auf die praktische Anwendung von Kalkbaustoffen,

sondern auch bezüglich der Eigenschaftsuntersuchungen bei diesen interessanten Stoffen und Vorgängen. Die Aufmerksamkeit der Forscher konzentriert sich so unter anderem auf Prozesse, durch die es zur Entstehung fester Strukturen von Kalkmörteln, -verputz und -anstrichen kommt, d.h. auf Prozesse, die mit größter Wahrscheinlichkeit mit der langfristigen Dauerhaftigkeit von historischem Kalkmaterial zusammenhängen. Die Erfassung aller Phänomene bezüglich Entstehung und Dauer von Feststrukturen in Kalkbaustoffen ist von grundlegender Bedeutung für eine fachgerechte Pflege historischer Kalkstoffe. Deshalb werden sie auch auf dem Boden des Nationalen Denkmalpflegeinstituts studiert, genauer gesagt im Technologielabor des Instituts.

Der Text ist ein umgearbeiteter Ausschnitt aus der Dissertationsarbeit von D. Michoinová Studium historischer Verfahren bei der Herstellung von Kalkmörteln für die Pflege des Baudenkmalfonds, Technische Hochschule in Brünn, Bau fakultät, Brno 2007 und macht den Versuch, die Problematik der mit Feststrukturenbildung in Kalkmörteln, d.h. mit Erhärtungs-, Karbonatisierungs- und Rekristallisierungsprozessen zusammenhängende Problematik der breiteren Fachwelt aus der Baudenkmalpflege näher zu bringen. Die größte Aufmerksamkeit gilt dabei der Bedeutung von Wasser im Prozess der Feststrukturenbildung und -erhaltung von Kalkmörteln, und zwar in Bezug auf die praktische Pflege des Baudenkmalbes. Der Text erläutert uns die Kunst der alten Meister und hebt sie hervor, da diese aufgrund von Erfahrung und Materialgefühl Vorgänge zu nutzen wussten, die wir heute unter Zuhilfenahme modernster instrumentengestützter Methoden zu begreifen und erklären suchen.

Summary

Historical Car Z 6 "Hurvínek"

Sylvie DYKOVÁ

This article inquires into the issue of restoring a historical vehicle called Z 6 Hurvínek, which was produced in Zbrojovka Brno (ammunition works) in 1936. The car was in a very bad state and not roadworthy. The aim of the demanding reconstruction works was to set the car in operation and to present it in the permanent exposition of the Technical Museum in Brno and during occasional demonstration drives in the exterior. This article describes each particular restoration step and the materials used. This procedure can serve as an inspiration for the solution of similar issues. The "revived" car itself proves the suitability of the procedures used.

On Architecture and Dating of Some Country Churches in Horšov Archdeaconry in 14 Century

Studies and notes from the direct investigation of constructions using dendrochronology (part 1)
Jan KAIGL

The archdeaconries used to be an important tool of church administration in the Czech Lands in the Middle Ages. The Archdeaconry in Horšov in South-West Bohemia was one of them. As a result of the influence of several geographical and historical conditions, the small area of this archdeaconry can be considered as a model structure, with regard to research of constructions of country churches in the 13 and 14 century in the environment of a severe feudal fragmentation, connected with the king's power and especially with the ideas of life in monasteries.

The Gothic reconstruction of the Romanesque church in Horšov is dendrochronologically dated to the time around 1363. One of the characteristic features of the house of prayer is the North portal, which served as an entrance to the church nave. It has a smooth tympanum embedded into the portal broken arch and supported on the sides by quarter-circularly rounded small consoles. Due to the relatively accurate dating of the Gothic reconstruction of Horšov church, it is possible to examine two other country churches – one in Třebnice and the other in Hora Svatého Václava. The new construction of the church in Třebnice, approximately in the 1350's or 1360's, and the reconstruction of the old house of god in Horšov were created by the same or identically trained masons. The similar size of the ground-plan of the choir and two traves in the cross vault, with buttresses and trilateral, spokewise vaulted chevet, and the vaulting corbel in the sacristy suggest that the choir and the sacristy of the church in Hora Svatého Václava were made in the third quarter of the 14 century.

A large Gothic country church was also erected in Újezd Svatého Kříže. The main entrance portal, placed in the South side of the church nave is considered as an outstanding piece of stone-cutting. Its architectural design and a smooth tympanum supported on the sides by quarter-circularly rounded consoles comply with the type of portal which served as an entrance in Horšov church, but otherwise, this work is conceived with a far stronger emphasis on monumentality, perspectivism and the effect of linearity in Gothic architecture.

An important structural element of the arch ring, which bears the upper masonry of the high gable above the triumphal arch, points to the same inspiration of walling like in Horšov and Třebnice. This construction can be dated only very roughly for the time being, from the 1360's to the 1380's.

Design of Solid Structure of Lime Non-Hydraulic Mortars

Dagmar MICHAINOVÁ

The interest of the professional, as well as lay public in lime materials with airy binder has been increasing over a few decades. Not only practical use of lime materials, but also the examination of these remarkable materials and processes attract attention. Thus, researches focus, among others, on processes of creation of a solid structure of lime mortar, plasters and coatings, i.e. on processes which can be, with high probability, related to the long-term durability of historical lime materials. The understanding of the phenomena accompanying creation and duration of a solid structure of lime materials has a fundamental importance for professional care about historical lime materials. Therefore, they are also studied and examined at The National Institute for Heritage Preservation, specifically in the technological laboratory of The National Heritage Institute, central office.

The text is a modified part of the doctoral thesis of D. MICHAINOVÁ: Study of Historical Procedures for Preparation of Lime Mortars for Preservation of Architectural Heritage Fund, Faculty of Civil Engineering, Brno University of Technology, Brno 2007. The text is aimed to shortly outline the issue of creation of a solid structure of lime mortar, i.e. the setting process, carbonation and recrystallization for a wider professional community taking care of architectural monuments. The main attention is paid to the importance of water in the process of creation and conservation of a solid structure of lime mortar with regard to practical preservation of architectural heritage. The text explains and highly values skills of the old masters, who were able, based on their experience and sense of the material, to make use of processes which people are now trying to understand and explain with the help of the latest instrumental methods.

Časopis státní památkové péče

ISSN 1210-5538

Praha, červen 2009

Recenzovaný časopis

Vydává Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Valdštejnské nám. 3/162, 118 01 Praha 1 s finanční podporou Ministerstva kultury České republiky.

Vychází 6x ročně. Rozsah jednoho ročníku včetně příloh činí přibližně 520 stran.

Vedoucí redaktorka: Mgr. Lucie Ernstová

Redakce: Bc. Eva Kaupová

Překlad do němčiny: Jürgen Ostmeier

Překlad do angličtiny: PhDr. Stanislava Kasíková

Překlad do češtiny: PhDr. Eva Lukášová

Grafická úprava a sazba: MgA. Jan Hora

Redakční rada

PhDr. Kateřina Bečková, prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc., Mgr. Lucie Ernstová, Mgr. Karel Foud, Mgr. Martin Gaží, prof. Ing. akad. arch. Václav Girsá, Ing. Klára Hodaňová, Bc. Eva Kaupová, prof. Ing. arch. Karel Kibic, DrSc., Mgr. Jiří Křížek, Ing. arch. Věra Kučová, PhDr. Kristýna Ledererová Kolajová, Ing. arch. Petr Malinský, doc. PhDr. Ing. arch. Miloš Matěj, Ph.D. et Ph.D., Ing. Dagmar Michoinová, Ph.D., PhDr. Ivan Prokop Muchka, PhDr. Vratislav Nejedlý, CSc., Mgr. Marta Sedláková, Ing. Jan Sommer, doc. PhDr. Josef Štulc, PhDr. Michal Tryml

Adresa redakce: ZPP, Valdštejnské nám. 3, 118 01 Praha 1, tel.: 257 010 144–5,

e-mail: redakce@up.npu.cz

Předtisková příprava: NLN, s. r. o., Dykova 15, 101 00 Praha 10

Tisk: R MEDIA, s. r. o., Dobrovského 25, 170 55 Praha 7

Objednávky předplatného přijímá redakce

Roční předplatné ročníku 69 je 510 Kč. Cena jednotlivého čísla ročníku 69 je 95 Kč.

Pokyny pro autory příspěvků naleznete na <http://www.npu.cz/pp/zpp/zppautorum>.

Registrace povolena pod č. MK ČR 5993. MIČ 47 992

Podávání novinových zásilek povoleno RPP Bratislava, č. j. 465 – RPP/952 ze dne 18. 1. 1995.

Nevyžádané rukopisy nevracíme. Za původnost a věcnou správnost uveřejněných příspěvků odpovídají autoři. Obsah příspěvků nemusí souhlasit se stanoviskem vydavatele.

Všechna práva k obsahu příspěvků a otištěné dokumentaci náleží autorům. Jakékoliv další převzetí obsahových údajů musí být doloženo uvedením pramene (§ 31 autorského zákona).

Vydavatel žádá o zaslání případné recenze či publikace citující z časopisu Zprávy památkové péče.

Vydavatel neodpovídá za obsah inzerátů a jejich pravdivost (viz § 5 tiskového zákona). Podle § 420 občanského zákoníku nenese odpovědnost za způsobené škody. Použití inzerovaných výrobků či služeb v jednotlivých případech nezakládá souhlasné stanovisko výkonného orgánu státní památkové péče.

Uzávěrka čísla 3 byla ke dni 30. 4. 2009.

Obr. na 1. straně obálky – *Krásný Dvůr (okres Louny), zámek, královna Viktorie (1819–1902), detail.*

(Foto V. Škrabánek, 2009)

Obr. na 2. straně obálky – *Hora svatého Václava (okres Domažlice), kostel sv. Václava, pohled do presbyteria.*

(Fotoarchív NPÚ – ÚP)

Obr. na 4. straně obálky – *Automobil Z6 „Hurvínek“, dobový leták ze soukromé sbírky Martina Hucka a Jiřího Koblíčka.*

Mgr. Lukáš BERAN, VCPD ČVUT, Praha /
PhDr. Milena BRAVERMANOVÁ, Správa Pražského hradu /
PhDr. Kateřina CICHROVÁ, NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích /
Mgr. Sylvie DYKOVÁ, Technické Muzeum v Brně /
Mgr. Martin GAŽI, NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích /
Ing. arch. Jan KAIGL, MK ČR / PhDr. Květa KŘÍŽOVÁ, NPÚ – ÚP, Praha /
Mgr. Blanka KYNČLOVÁ, FA ČVUT, Praha /
PhDr. Eva LUKÁŠOVÁ, NPÚ – ÚP, Praha /
Ing. Dagmar MICHAINOVÁ, Ph.D., NPÚ – ÚP, Praha /
PhDr. Ivan P. MUCHKA, ÚDU AV ČR, v. v. i. /
PhDr. Václav PAUKRT, NPÚ – ÚOP v Pardubicích /
Mgr. Petr PAVELEC, NPÚ-ÚOP v Českých Budějovicích /
PhDr. Olga PUJMANOVÁ STRETTI, DrSc., Národní galerie Praha /
Mgr. Šárka RADOSTOVÁ, NPÚ – ÚP, Praha /
doc. PhDr. Josef ŠTULC, NPÚ – ÚP, Praha / Ing. Inka TRUXOVÁ, NPÚ – ÚP, Praha /
Giles WATERFIELD, Director of Royal Collection Studies & Attingham Study Programme (Ředitel Studia královských sbírek & Attinghamského studijního programu) /
Annabel WESTMAN, Director of Studies, The Attingham Trust (Ředitelka Studií, Attingham Trust), Co – Director of the Attingham Summer School 1992–2005 (Společná ředitelka Attinghamské letní školy 1992–2005)

Prodejní místa

Redakce časopisu / Valdštejnské náměstí 3, Praha 1

Klub Za starou Prahu / Mostecká 1, Praha 1

Knihkupectví KAROLINUM / Celetná 20, Praha 1

Knihkupectví Academia / Václavské náměstí 34, Praha 1 /
Národní třída 7, Praha 1

Knihkupectví Academia / Náměstí Svobody 13, Brno

Knihkupectví Academia / Zámecká 2, Ostrava

NPÚ – ÚOP v Brně / Náměstí Svobody 8, Brno

Knihkupectví Michala Ženiška / Alfa pasáž, Poštovská 4, Brno

Knihkupectví Otava / Komenského 39, Jihlava

Knihkupectví STUDENTCENTRUM / Křížkovského 14, Olomouc 2